

Մուրադյան Արշակ Կարենի

Տարածաշրջանային տնտեսական համագործակցության զարգացումը որպես
օտարերկրյա ներդրումների ներգրավման խթան (ՀՀ օրինակով)

Ատենախոսություն

Ը.00.06 - «Միջազգային տնտեսագիտություն» մասնագիտությամբ
տնտեսագիտության թեկնածուի գիտական աստիճանի համար

Գիտական ղեկավար՝ տ.գ.դ., պրոֆեսոր Զ. Ա. Թադևոսյան

ԵՐԵՎԱՆ 2016

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ.....	3
 ԳԼՈՒԽ 1. ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐԸ	
1.1 Ինտեգրման տեսությունների էվոլյուցիան և ինտեգրման գործընթացների զարգացման ուղենիշերը.....	10
1.2 Ինտեգրման գործընթացների առանձնահատկությունները Եվրամիության և Հյուսիսամերիկյան ազատ առևտրի համաձայնագրի շրջանակներում.....	26
1.3 Ինտեգրման ազդեցությունը օտարերկրյա ներդրումների հոսքերի վրա.....	46
 ԳԼՈՒԽ 2. ԵՎՐԱՍԻԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐԴՐՈՒՄԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	
2.1 Տնտեսական ինտեգրման առանձնահատկությունները Եվրասիական տարածաշրջանում.....	55
2.2 ԵԱՏՄ շրջանակներում ներդրումների ներգրավման ոլորտում առկա հիմնախնդիրները.....	60
 ԳԼՈՒԽ 3. ՀՀ-ՀԱՐԵՎԱՆ ԵՐԿՐՆԵՐ ՆԵՐԴՐՈՒՄԱՅԻՆ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԵՎ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ	
3.1 Հայաստան-Իրան ներդրումային համագործակցության ակտիվացման հիմնախնդիրները.....	81
3.2 Հայաստան-Վրաստան ներդրումային համագործակցությունը.....	91
3.3 ՀՀ, ԵԱՏՄ և հարևան պետությունների ներդրումային ոլորտում համագործակցության հնարավորությունների գնահատումը.....	99
 ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ.....	110
ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ.....	118
ՀԱՎԵԼՎԱԾ.....	128

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Հեղափոխության թեմայի արդիականությունը. Տարածաշրջանային

համագործակցությունը երկար ժամանակ ամբողջ աշխարհում ծառայում էր որպես տնտեսական աճի և քաղաքական կայունության ապահովման գործիք: Հարյուրամյա պատերազմներից հետո Եվրոպա աշխարհամասում Եվրամիության դրոշի ներքո միավորված երկրների բարեհաջող ինտեգրումը մի շարք զարգացող տարածաշրջանների համար դարձավ հակամարտություններից խուսափելու և ազգային տնտեսության զարգացմանը ձգտելու նոր ազդակ: Առաջին համաշխարհային պատերազմի ավարտից հետո՝ առաջին տասը տարիների ընթացքում, զարգացող երկրների միջև տարածաշրջանային համագործակցության ջանքերի մեծ մասը կարելի է որակել որպես տարածաշրջանային շուկաները միջազգային մրցակցությունից պաշտպանելու (Լատինական Ամերիկա), կամ ապագադրությամբ հետևանքով ստեղծված իրավիճակի հաղթահարման անհրաժեշտությամբ պայմանավորված գործողություն, որը, հատկապես Աֆրիկայում, հանգեցրեց ինտեգրված գաղութային տնտեսական ռեժիմների փլուզմանը: Սակայն վերջին ժամանակաշրջանում, հակառակը, տարածաշրջանային համագործակցության ջանքերը կառուցվում են, այսպես կոչված, «նոր տարածաշրջայնացման» հենքի վրա, որի պահանջը ոչ միայն երկրների խմբի տարածաշրջանային համագործակցության զարգացումն է, այլև մնացած աշխարհի հետ փոխազդեցության ու փոխգործության խորացումը:

Խորհրդային Միության փլուզումից հետո նորանկախ հանրապետությունները բախվեցին տնտեսական և քաղաքական ապահովագրման՝ հսկայական մասշտաբների հասնող հիմնախնդիրների հետ: Տնտեսական ապահովագրումը կանխելու փորձերը պսակվում էին անհաջողությամբ: Մասնավորապես, Անկախ պետությունների համագործակցությունը չկարողացավ բաց սահմանները, առևտուրը, տրանսպորտը, կապիտալի շարժունակությունը պահպանել այն վիճակով, որը գոյություն ուներ Միության գոյության տարիներին: Այդ երկրների տնտեսություններում տեղ գտած խորը տնտեսական ճգնաժամերը, որոշ չափով, կարելի է բացատրել նաև տնտեսական տարածաշրջանի վերացմամբ:

Այդ ժամանակաշրջանից ի վեր երբեմնի հսկայական պետության մաս կազմող երկրներում ձեռնարկվում են ամենատարբեր միջոցառումներ տարածաշրջանային համագործակցությունը խորացնելու, փոխհամաձայնեցված տնտեսական գործընթացների իրականացնելու ուղղությամբ: Դրանցից հատկապես ուշադրության է արժանի Եվրասիական տնտեսական միությունը (ԵԱՏՄ), Համագործակցության շանհայան կազմակերպությունը, Կենտրոնական Ասիայի տարածաշրջանային տնտեսական համագործակցության ֆորումը:

Տարածաշրջանային համագործակցությունը հատկապես կարևոր է դեպի ծով ելք չունեցող երկրների համար: Որպես կանոն, այդ երկրներն ունեն հարևաններ, որոնց հետ համագործակցության խորացումը կարևոր դերակատարություն ունի ոչ միայն տարածաշրջանային ինտեգրումը զարգացնելու համար, այլ նաև համաշխարհային շուկա մուտք գործելու տեսանկյունից: Տարածաշրջանային կազմակերպությունների ձևավորման գործընթացը ոչ միշտ է վերացնում համագործակցության խոչընդոտները: Տարածաշրջանային կազմակերպությունները կարող են մնալ թույլ կամ պարզապես անգործունակ, եթե անդամ երկրները չեն ցանկանում վարել լուրջ, կենսունակ բանակցություններ և երկխոսություն, հարստացնել համապատասխան տեխնիկական ներուժը և ներդնել անհրաժեշտ ֆինանսական ռեսուրսներ: Նման միավորումները չեն կարող հասնել հաջողությունների, եթե անդամ-պետությունները չեն ցանկանում ընդգրկվել կազմակերպության շրջանակներում իրականացվող ինտեգրացիոն գործընթացներին, կապվել գործընկերների հետ ինչ-որ պայմանավորվածություններով, հետևել սահմանված ընդհանուր կանոններին, միմյանց հետ մտնել փոխադարձ կապերի մեջ՝ այդ ճանապարհով փորձելով չհրաժարվել ազգային ինքնուրույնության որոշակի կորստից: Սակայն առանց փոխհամաձայնեցված գործողությունների, որոնք կարգավորվում են տարածաշրջանային վստահելի կազմակերպության կողմից, տարածաշրջանային համագործակցությունը, վերջին հաշվով, վերածվում է անարդյունավետ ձեռնարկման: Հենց այդ նկատառումներով, կարևորվում է համաշխարհային տնտեսությունում արդյունավետ գործող տարածաշրջանային ինտեգրացիոն խմբավորումների փորձի ուսումնասիրությունը:

Միևնույն ժամանակ, հատկապես անցումային տնտեսություն ունեցող Հայաստանի Հանրապետության համար, կարևոր դերակատարություն ունի ներդրումային քաղաքականությունը՝ մրցունակության բարձրացման, համաշխարհային տնտեսությանն ինտեգրվելու և տնտեսությունն արդիականացնելու նկատառումներից ելնելով: ՀՀ տնտեսության արդիականացման գործընթացը անհնար է պատկերացնել առանց տարածաշրջանային ներդրումային գործընթացներին ինտեգրման: Հատկապես ԵԱՏՄ ձևավորման համատեքստում, անդամ երկրների համար կարևոր խնդիր է դարձել նոր ներդրումային քաղաքականության ձևավորումը, «գիտություն - ձեռնարկատիրական գործունեություն - պետություն» եռանկյունու արդյունավետ փոխազդեցությունը, համագործակցող երկրների գիտատեխնիկական, տնտեսական, ֆինանսական և կազմակերպչական հնարավորությունների ինտեգրումը՝ ներդրումային գործունեության ոլորտում: ՀՀ տարածաշրջանային համագործակցությունը պետք է ուղղված լինի ազգային ներդրումային շուկայի զարգացմանը և ներդրումների խթանմանը: ՀՀ և տարածաշրջանի երկրների միջև ներդրումային գործունեության ներդաշնակեցման հիմնախնդիրների լուծման ալգորիթմը կարելի է համարել ներդրումային համագործակցության ընդլայնումը, ինչպես հարևան երկրների, այնպես էլ ԵԱՏՄ անդամ երկրների հետ, ինչն էլ պայմանավորում է սույն ատենախոսության թեմայի **արդիականությունն ու անհրաժեշտությունը:**

Հեղազոտության թեմայի ուսումնասիրվածության աստիճանը:

Տարածաշրջանային տնտեսական համագործակցության և ներդրումային քաղաքականության հիմնախնդիրները ուսումնասիրվել են հայրենական և օտարերկրյա մի շարք հետազոտողների աշխատություններում, որոնցից առավել ուշագրավ են գիտնականներ Բ. Բալասայի, Ս. Քինդելբերգերի, Պ. Կրուգմանի, Ն. Լիվենցևի, Բ. Բրանդտի, Ա. Կիրենի, Դ. Գալոյանի, Ա. Դարբինյանի, Թ. Թորոսյանի, Զ. Թադևոսյանի, Հ. Բագրատյանի, Դ. Հախվերդյանի և այլոց աշխատությունները¹:

¹ Balassa B. The Theory of Economic Integration, Homewood. Irvin, 1961 (318p.). Kindelberger C. P., European Integration and the International Corporation // Columbia Journal of World Business. 1966. Vol. 1 (p. 65-73). Krugman P., International Economics: Theory and Policy (10th Edition) // Prentice Hall, 2014 (792 p.). Ливенцев Н. Международная экономическая интеграция // Москва 2006, (430 стр.), Брандт Б. Иностранные капиталы, их влияние на экономическое развитие страны // Print-on-Demand 2012 (469 стр), Киреев А. Международная экономика, часть 1. // Москва 1998, (415 стр.), Գալոյան Դ., Տնտեսական ինտեգրման տարածաշրջանային ասպեկտները // Հեղինակային հրատարակություն, Երևան 2014, (294

Նշված հեղինակները մեծ ներդրում ունեն տարածաշրջանային ինտեգրման և ներդրումային քաղաքականության հիմնախնդիրների ուսումնասիրության մեջ, սակայն բերված աշխատություններում ՀՀ տարածաշրջանային ինտեգրման և ներդրումների ներգրավման հիմնախնդիրները ուսումնասիրված են առանձին-առանձին, այլ ոչ միասնական համատեքստում: Այդ առումով սույն հետազոտությունն ունի տեսագործական կարևորություն ու կարող է լույս սփռել տարածաշրջանային տնտեսական համագործակցության գործընթացներում ներդրումների ներգրավման հնարավորությունների բացահայտման վրա:

Հետազոտության նպատակը և խնդիրները: Ատենախոսական հետազոտության հիմնական նպատակն է բացահայտել և գնահատել ՀՀ օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների ներգրավման հնարավորությունները՝ տարածաշրջանային տնտեսական համագործակցության զարգացման պայմաններում: Նշված նպատակի իրականացումը ենթադրում է որոշակի խնդիրների և դրանց լուծումների առաջադրում, մասնավորապես.

- ✓ ուսումնասիրել տարբեր տարածաշրջանային ինտեգրացիոն կառույցների էվոլյուցիոն զարգացումը և վերլուծել դրանց առանձնահատկությունները,
- ✓ բացահայտել տարածաշրջանային համագործակցության ազդեցությունն օտարերկրյա ներդրումների ներգրավման գործընթացների վրա,
- ✓ բազմակողմ վերլուծությունների հիման վրա գնահատել Եվրասիական տնտեսական միության անդամ երկրների ներդրումային հնարավորությունները, մատնանշել համագործակցության այն նախընտրելի ոլորտները, որոնք կնպաստեն ՀՀ տնտեսական զարգացմանը,
- ✓ բացահայտել Եվրասիական տնտեսական միության շրջանակներում ներդրումների ներգրավման հիմնախնդիրները, առաջադրել դրանց լուծման գործնականում հնարավոր տարբերակները,

էջ): Դարբինյան Ա. Հայաստանը միջազգային տնտեսական ինտեգրացման գործընթացներում // Երևան 2000, (301 էջ): Թորոսյան Թ., Գալոյան Դ., Հայրապետյան Գ. և այլք Հայաստանի և Եվրամիության միջև առևտրատնտեսական կապերի կատարելագործումը // Երևան 2010, (178 էջ): Թադևոսյան Զ. Կապիտալի և աշխատուժի միջազգային միգրացիա // Հեղինակային հրատարակություն, Երևան 2006, (313 էջ): Багратян Г. Мегээкономика и глобальные экономические проблемы // Ереван 2013, (249 стр). Հախվերդյան Դ. ՀՀ տնտեսությունը կարգավորող ինստիտուտները գլոբալացման պայմաններում // Հեղինակային հրատարակություն, Երևան 2013, (288 էջ):

- ✓ ուսումնասիրել ՀՀ և հարևան երկրների՝ Վրաստանի ու Իրանի հետ ձևավորված ներդրումային հարաբերությունների փաստացի վիճակը և մշակել այդ գործընթացները խթանող միջոցառումների համալիր՝ տարածաշրջանային տնտեսական համագործակցության զարգացման համատեքստում,
- ✓ քանակական վերլուծությունների հիման վրա գնահատել ՀՀ-ԵԱՏՄ-հարևան երկրներ ներդրումային համագործակցության հնարավորությունները, վերհանել առկա հիմնախնդիրները և առաջարկել դրանց լուծման նոր մոտեցումներ:

Հետազոտության օբյեկտը և առարկան: Հետազոտության օբյեկտը ՀՀ տարածաշրջանային ինտեգրման և ներդրումային համագործակցության զարգացման գործընթացներն են, իսկ առարկան՝ տարածաշրջանային ներդրումային համագործակցության ապահովման համակարգն է:

Ուսումնասիրության տեսական, մեթոդաբանական և տեղեկատվական հիմքերը: Աշխատանքում առաջ քաշված խնդիրների լուծման համար տեսական և մեթոդաբանական հիմք են հանդիսացել հայրենական և օտարերկրյա աշխատություններում ներդրումների ներգրավման և տարածաշրջանային համագործակցության տեսական հիմնադրույթները լուսաբանող գիտական աշխատությունները, տարածաշրջանային տնտեսական համագործակցության համաձայնագրերը: Հետազոտության իրականացման ժամանակ օգտագործվել են գիտական վերացարկման, համակարգային և համեմատական վերլուծության, խմբավորման, էմպիրիկ միջնյուղային հետազոտության, մաթեմատիկական վիճակագրության, փորձագիտական գնահատման, էկոնոմետրիկ, վիճակագրական վերլուծության և պատճառա-հետևանքային կապերի ուսումնասիրության մեթոդները:

Վիճակագրական և վերլուծական տեղեկատվության աղբյուր են հանդիսացել ազգային և միջազգային մասնագիտացված տարբեր կառույցների՝ Միավորված Ազգերի Կազմակերպության, Համաշխարհային բանկի, Առևտրի Համաշխարհային Կազմակերպության, Եվրամիության, Անկախ Պետությունների Համագործակցության, Եվրասիական տնտեսական Միության և այլ միջազգային կառույցների կողմից հրապարակված պաշտոնական տվյալներն ու նյութերը, որոնց կիրառումը նշվել է ատենախոսության մեջ համապատասխան հղումներով:

Ատենախոսության գիտական նորույթը: Ատենախոսությունում կատարված ուսումնասիրությունների և վերլուծությունների արդյունքում ստացվել են տեսական, մեթոդական և գործնական նշանակություն ունեցող մի շարք արդյունքներ, որոնցից գիտական նորույթն արտացոլող հիմնական դրույթներն են.

- Մշակվել է տարածաշրջանային ներդրումային համագործակցության մեխանիզմ, որում որպես կառուցվածքային տարրեր կարևորվել են ներդրումային համագործակցության սկզբունքները, զարգացման ռազմավարությունը և կազմակերպա-տնտեսական ասպեկտները, և հիմնավորվել է դրանց կիրառման նպատակահարմարությունը տարածաշրջանային ինտեգրման գործընթացներում:
- Գնահատվել է Հայաստանի Հանրապետության և Եվրասիական տնտեսական միության անդամ մյուս երկրների արտաքին առևտրի ու ներդրումային համագործակցության միջև առկա կախվածությունը գծային մաթեմատիկական մոդելի միջոցով և բացահայտվել է, որ ՀՀ-ԵԱՏՄ արտաքին առևտրի աճն ուղղակի դրական ազդեցություն ունի այդ երկրներից ներհոսած կապիտալ ներդրումների վրա:
- Գնահատվել է ՀՀ, հարևան և ԵԱՏՄ անդամ երկրների մակրոտնտեսական ցուցանիշների և օտարերկրյա ներդրումների հոսքերի կապը: Կառուցվել է էմպիրիկ մոդել, որի միջոցով բացահայտվել և համապատասխան գործակիցներով ներկայացվել են ներդրումների հոսքերի վրա առավելագույն դրական (արդյունաբերական արտադրության ծավալ, գնաճի կայունություն, արժույթային ցնցումներ) կամ բացասական (իրական ցնցումներ, ՀՆԱ մոնետարիզացիա) ազդեցություն ունեցող ցուցանիշները:

Ատենախոսության գործնական նշանակությունը և արդյունքների իրացումը:

Ստացված գիտական արդյունքները կարող են կիրառվել Հայաստանի Հանրապետությունում օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների ներգրավման և տարածաշրջանային համագործակցության խորացմանն ուղղված միջոցառումների ու հայեցակարգերի մշակման համար, ինչպես նաև՝ հիմք ծառայել տարբեր հետազոտությունների և ուսումնասիրությունների համար: Ատենախոսության արդյունքները կարևորվում են նաև տարածաշրջանային համագործակցության

գործնական հիմնախնդիրների լուծման տեսանկյունից, քանի որ ուսումնասիրության արդյունքում առաջ քաշված առաջարկությունները և միջոցառումները ուղղված են տարածաշրջանի երկրների հետ ՀՀ ներդրումային համագործակցության զարգացմանն ու խթանմանը:

Ատենախոսության արդյունքների փորձարկումը և հրապարակումները:

Աշխատանքի հիմնական արդյունքները քննարկվել են ՀՊՏՀ «Գիտելիք, նորաստեղծություն և զարգացում» XXV միջազգային գիտաժողովի ընթացքում, Հայաստանի պետական տնտեսագիտական համալսարանի «Միջազգային տնտեսական հարաբերություններ» ամբիոնի նիստում, ազգային և միջազգային միջարք այլ գիտաժողովներում:

Հետազոտության հիմնական արդյունքներն արտացոլվել են հեղինակի 4 գիտական հրապարակումներում:

Ատենախոսության կառուցվածքը և ծավալը: Աշխատանքը բաղկացած է ներածությունից, երեք գլուխներից, եզրակացությունից, օգտագործված գրականության ցանկից, հավելվածներից: Ատենախոսության ծավալն առանց հավելվածների կազմում է 127 էջ, և պարունակում է 17 աղյուսակ, 11 գծապատկեր և 17 հավելված:

ԳԼՈՒԽ 1. ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐԸ

1.1 Ինտեգրման տեսությունների էվոլյուցիան և ինտեգրման գործընթացների զարգացման ուղենիշերը

Ազգային տնտեսությունների միջև մրցակցության ուժգնացումը և համաշխարհային գլոբալացման մակարդակի խորացումը խոսում և պահանջներ են առաջացնում իրողության, որ երկրների միջև համագործակցության մեծացումը և դրա վրա հիմնված տարածաշրջանային տնտեսական համագործակցության ձևավորումն այլևս անխուսափելի են: Օրեցօր սրվող մրցակցությանը դիմակայելու նպատակով ազգային տնտեսությունները սկսում են փնտրել առավել «արդյունավետ» գործընկերներ, որոնց հետ ինտեգրացիոն խմբավորումների ձևավորման միջոցով կկարողանան դիմակայել շուկայական տնտեսության մարտահրավերներին², իհարկե, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ տնտեսական բարեկեցությունը տանում է քաղաքական ինքնուրույնության նվազմանը և որոշումների կայացման շրջանակների նեղացմանը:

Վերոնշյալից ելնելով՝ պարզ է դառնում, որ ինտեգրացիոն խմբավորումների ձևավորումը գլոբալացման դարաշրջանի ամենագլխավոր դրսևորումն է³: Այս պատճառով էլ մասնագիտական գրականության մեջ ինտեգրացիոն խմբավորումների ձևավորմանն ու գործունեությանն ուղղված ուսումնասիրությունները գերակշռում են:

Դասական իմաստով «ինտեգրացիա» հասկացությունը ենթադրում է ազգային տնտեսությունների, կազմակերպությունների և տնտեսական այլ սուբյեկտների գործունեությունը, որն ուղղված է ապրանքների և ծառայությունների, կապիտալի և աշխատուժի ազատ տեղաշարժին:

«Տնտեսական ինտեգրացիա» հասկացության ծագմանն իր հետազոտություններում անդրադարձել է ամերիկացի տնտեսագետ Ֆ. Մախլուպը, ըստ որի այս եզրը առաջացել է 1942 թ. և միանգամից մուտք գործել գիտական

² Быков А.И., Экономическое сотрудничество в рамках ШОС: основные направления и перспективы развития // дис. канд. эконом. наук: 08.00.14/ Быков Алексей Игоревич. – М., 2010, с. 213.

³Обуховский В.В. Теории международной экономической интеграции // Экономика XXI века: спец. ежемесячник прогноз, план, программ, сценариев. 2007. №7, с. 27-46.

հասկացությունների շարքը⁴: Սկզբնական շրջանում «ինտեգրացիա» տերմինն օգտագործվել է միջազգային տնտեսագիտության այնպիսի ոլորտներում, ինչպիսիք են ապրանքների և ծառայությունների միջազգային շարժը, միջազգային արժույթավարկային հարաբերությունները և այլն:

«Ինտեգրացիա» հասկացության առաջին սահմանումներից մեկի հեղինակը եվրոպացի գիտնական Յ. Թինբերգենն է: Ներկայացնելով ինտեգրման դրական և բացասական կողմերը՝ նա դրական իմաստով ինտեգրումը բնութագրում է որպես նոր կառավարման մարմինների ստեղծման համակարգ, որոնք կունենան անդամ երկրների շրջանում կառավարման և որոշումների ընդունման իրավասություն⁵: Բացասական իմաստով ինտեգրումը դիտվում էր որպես երկրների առանձնահատկությունների վերացմանն ուղղված գործընթաց: Հետաքրքիր է նաև այն, որ Յ. Թինբերգենը տնտեսական գործունեության ազատականացումը ևս համարում է ինտեգրման բացասական կողմ: Սա պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ տնտեսական ինտեգրացիոն խմբավորումները հիմնականում իրենց գործունեությունն ուղղում են անդամ երկրների միջև սակագնային և ոչ սակագնային արգելքների վերացմանը, այլ ոչ թե ընդհանուր տնտեսական քաղաքականության իրականացմանը:

Տնտեսագիտական մտքի դասականների (Ա. Սմիթ, Դ. Ռիկարդո, Դ. Միլլ, Կ. Մարքս), ինչպես նաև նոր դասականների (Ս. Հարրիս, Է. Հեքեր, Բ. Օհլին, Պ. Սամուելսոն, Վ. Լեոնտև, Մ. Պորտերը) կողմից տրված մեկնաբանություններում հաճախ հանդիպում է այն տեսակետը, որ ինտեգրումը առաջ է եկել երկրների միջև աշխատանքի բաժանման արդյունքում⁶: Այդ տեսակետը հիմնավորվում է այն փաստարկով, որ հենց աշխատանքի բաժանման արդյունքում տեղի ունեցած ռեսուրսների կենտրոնացումն է ստիպում երկրներին գնալ համագործակցության և հետագա ինտեգրման:

Ամփոփելով վերոնշյալ սահմանումները՝ կարծում ենք, որ ընդունելի է ինտեգրմանը տրված հետևյալ սահմանումը, ըստ որի այն ազգային տնտեսությունների համագործակցության սերտացման այնպիսի վերին մակարդակ է, երբ ապրանքների,

⁴ Machlup F.A, History of Thought on Economic Integration // L. 1977, p. 7.

⁵ Tinbergen J., International Economic Integration // Amsterdam, Elsevier, 1954. p. 122.

⁶ Գալոյան Դ., Տնտեսական ինտեգրման տարածաշրջանային ասպեկտները // Հեղինակային հրատարակություն, Երևան 2014, էջ 8-20:

ծառայությունների, կապիտալի և աշխատուժի շուկաները կարգավորվում են միասնական օրենսդրական հիմքերի վրա, ինչպես նաև իրականացվում է միասնական արտաքին քաղաքականություն երրորդ երկրների հետ⁷:

Ինտեգրման գործընթացների խորացումը, հետևաբար նաև երկրների միջև երկարաժամկետ տնտեսական կապերի հաստատումը, համաշխարհային տնտեսության զարգացումը դնում են նոր հիմքերի վրա: Տարածաշրջանային տնտեսական խմբավորման կայացման մասին ամենաէական ապացույցն անդամ երկրների զարգացման բարձր մակարդակն է, որն, իհարկե, դրսևորվում է ինչպես ապրանքների և ծառայությունների, այնպես էլ կապիտալի շուկայում երկրի մասնակցության աստիճանով⁸:

Երկրների միջև ինտեգրման գործընթացներն, այնուամենայնիվ, չեն կարող տանել տնտեսության բոլոր ոլորտների միօրինականացմանը, քանի որ պետություններն ունեն բիզնեսի կազմակերպման, կառավարման, պետական կառույցների տարբեր համակարգեր, որոնք նույնիսկ լրիվ ինտեգրման դեպքում պահպանում են իրենց առանձնահատկությունները և երկրին բնորոշ գծերը:

Տնտեսական ինտեգրման հետ կապված հարցերի գիտական ուսումնասիրությունների շրջանակներում ընդունված է առանձնացնել ֆունկցիոնալիստական և ֆեդերալիստական ուղղությունները, որոնք տարբեր կերպ են մեկնաբանում ինտեգրման գործընթացները:

Ֆունկցիոնալիզմի տեսանկյունից (Դ. Միտրանի⁹, Է. Հասս¹⁰) ինտեգրացիան խաղաղության և բարեկեցության ապահովման և երաշխավորման միջոց է, որին հնարավոր է հասնել նոր վերազգային ուժային կառույցների ստեղծման և նրանց արտոնությունների տրամադրման միջոցով: Նրանց կարծիքով, որևէ ոլորտում միասնական քաղաքականության իրականացումը տանում է տնտեսության մնացած

⁷ Международные экономические отношения в эпоху глобализации // Учебное пособие: И.Н. Платонова, Н.Н. Ливенцев, Г.М. Костюнина, В.В. Буглай. Москва, Проспект, 2012, с. 343-345.

⁸ Газизуллин Н. Ф., Марышев А. Н., Черкасов Н. А. Международная интеграция как категория экономической науки и конкретная форма интернационализации хозяйственной жизни, Проблемы современной экономики // Евраз. междунар. науч.-аналит. журн. №3/4. 2002. URL: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=100>.

⁹ Mitany D. The Functional Theory of Politics // London, Martin Robertson 1975.

¹⁰ Haas Ernst B. The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces 1950-1957. // Ann Arbor, MI : UMI Books on Demand, 1996.

ոլորտներում օրենսդրական և տնտեսական սուբյեկտների գործունեության միասնականացմանը, որն էլ աստիճանաբար տանում է լրիվ տնտեսական և քաղաքական ինտեգրման:

Ֆեդերալիզմի տեսանկյունից (Ա. Սպինելլի, Ս. Պիստոն) ինտեգրացիոն խմբավորման ձևավորման առաջնային քայլերից պետք է լինի վերազգային մարմինների ձևավորումը, որոնք, ունենալով համապատասխան լիազորություններ, կմշակեն կառավարման ավելի ստորին օղակների ստեղծման և գործունեության կազմակերպման կանոնակարգերն ու հիմնական ուղղությունները¹¹:

20-րդ դարի կեսերին առաջ եկան նեոֆեդերալիզմի և նեոֆունկցիոնալիզմի տեսությունները, որոնցից նեոֆեդերալիզմի ներկայացուցիչները կարծում են, որ ինտեգրացիոն խմբավորման անդամ երկրները պետք է սահուն անցում կատարեն որոշումների կայացման ազգային մակարդակից վերազգային, մինչդեռ նեոֆունկցիոնալիզմի ներկայացուցիչները մնում են իրենց նախորդների տեսակետին՝ միայն առաջարկելով համագործակցությունը սկսել անդամ երկրների միջև երկկողմ հարաբերություններից առավել բարձր ցուցանիշներ ունեցող ապրանքների կամ ծառայությունների ոլորտներից¹²:

Նեոֆունկցիոնալիզմի հիմնական տարբերությունը դասական ֆունկցիոնալիզմից հանդիսանում է այն, որ զուտ տնտեսական խթաններին տրվեց որոշակի ֆեդերալ իմաստ այն առումով, որ տնտեսական ոլորտների համագործակցությունը պետք է ընթանար քաղաքական ղեկավարների համաձայնությամբ և երկկողմ վերահսկողությամբ: Սա էլ, իր հերթին, կհանդիսանար համագործակցության՝ տվյալ ոլորտում վերազգային կառույցի ստեղծման նախապայմանը:

Վերոնշյալ երկու տեսություններն էլ ժամանակի ընթացքում ենթարկվեցին բազմաթիվ քննադատությունների, սակայն քննադատող կողմերից ոչ մեկը չէր կարողանում առավել արդյունավետ տեսություն առաջարկել՝ ինտեգրացիոն խմբավորումների ձևավորման և զարգացման դրդապատճառները ներկայացնելու համար: Քննադատները հիմնական շեշտը դնում էին այն հանգամանքի վրա, որ

¹¹ К. Пурсиайнен, От слов к делу, Теории интеграции и отношения ЕС – РФ, Интеграция России в ЕС. <http://www.ieras-library.ru/ruses.htm>, с. 24.

¹² Russell J., Cohn R. Неофункционализм // New York 2012, 115 с. Резниченко С., Неофеодализм, Издательство Традиция 2015, с. 50-61.

տնտեսության որևէ ոլորտում համագործակցության իրականացումը և վերազգային մարմինների կողմից վերահսկողությունը կարող է առաջ բերել խնդիրներ, որոնք կարող են սպառնալ երկրների ազգային անվտանգությանը, իսկ այս պարագայում ավելի բարձր մակարդակի միջամտությունն անխուսափելի էր, որը և չէր նախատեսվում նեոֆունկցիոնալիստների տեսությունում: Այդ պատճառով էլ այն հարցերը, թե տնտեսության ո՞ր ոլորտներն են առավել արդյունավետ ինտեգրացիոն խմբավորման ձևավորման համար, քաղաքական և տնտեսական ո՞ր կառույցները պետք է ունենան վերազգային բնույթ և որո՞նք պահպանեն իրենց ազգային վերահսկողական կարգավիճակը, դեռևս մնում են անպատասխան:

Նեոլիբերալների կարծիքով (Զ. Վիներ, Զ. Միդ, Վ. Ռեպկե, Տ. Սցիտովսկի), որոնք հանդիսանում են նեոֆունկցիոնալիզմի գլխավոր քննադատները, երկրների ինտեգրման գլխավոր դրդապատճառը ներքին սպառողական շուկայի սահմանափակությունը և որոշ ապրանքների և ծառայությունների գծով ներքին շուկայի հագեցվածությունն է, որն անհրաժեշտություն է ծնում դուրս գալու արտաքին շուկաներ: Նրանց կարծիքով, զուտ շուկայական նկատառումներով երկրների միջև ինտեգրումը կտա այն ցանկալի արդյունքը, որից գոհ կլինեն ինտեգրացիոն խմբավորման անդամ հանդիսացող բոլոր մասնակից երկրները: Նեոլիբերալների կարծիքով երկրների տնտեսությունների միաձուլումը հնարավորություն կտա շուկայական մեխանիզմի առավել արդյունավետ իրացման համար:

Նեոքեյնսյան ուղղության ներկայացուցիչները (Ֆ. Վեյներ, Պ. Ստրիտեն, Ս. Հարրիս) մերժում են շուկայական մեխանիզմի դերը ինտեգրացիոն գործընթացների հիմքում, նրանք առաջ են մղում այն տեսակետը, որ ինտեգրացիոն գործընթացները կարող են իրականացվել միայն միասնական տնտեսական և քաղաքական կառավարման մարմինների առկայության պայմաններում, որն իրենից ենթադրում է հարկային, մաքսային, սոցիալ-տնտեսական, ինչպես նաև ֆինանսական ոլորտում միասնական քաղաքականության իրականացում: Բայց այս ուղղության ներկայացուցիչները, կարևորելով արտադրության գործոնների և պատրաստի արտադրանքի շարժի կարգավորման գործում վերազգային կառավարման մարմինների առկայությունը, նաև նշում են այնպիսի կառավարման մարմինների ստեղծման

անհրաժեշտությունը¹³, որոնք կգրառվեն երրորդ երկրների հետ քաղաքական և տնտեսական հարցերի կարգավորմամբ¹⁴:

Ստրուկտուրալիզմի ներկայացուցիչները (Գ. Մյուրդալ, Ա. Մարշալ, Ֆ. Պերու) տնտեսական ինտեգրացիան համարում էին տնտեսության տարբեր ոլորտներում իրականացվող կառուցվածքային փոփոխությունների ամբողջություն: Նրանց կարծիքով, նոր ձևավորվող տնտեսական խմբավորման հաջողության գրավականը համագործակցության ճիշտ ոլորտների հայտնաբերումն է և առաջնահերթ այդ ոլորտներում փոփոխությունների իրականացումը:

1960-ական թվականներին առաջ եկավ նաև կորպորացիոնալիզմի տեսությունը: Այս ուղղության ներկայացուցիչներն էին Ս. Ռոլֆը և Յու. Ռոստոուն, որոնց կարծիքով, տնտեսական ինտեգրացիան հնարավոր չէ իրականացնել շուկայական մեխանիզմների և կառավարության կողմից իրականացվող քայլերի միջոցով¹⁵: Կորպորացիոնալիզմի ներկայացուցիչների կարծիքով միայն վերազգային կորպորացիաներն են ի վիճակի ձևավորելու միջազգային կայուն տնտեսական հարաբերություններ, որոնց գործունեությունն էլ հենց ստիպում է երկրներին գնալ ավելի խորը համագործակցության և համագործակցության ոլորտների ընդլայնման:

Ամփոփելով վերոնշյալ մեկնաբանությունները՝ կարող ենք եզրակացնել, որ բոլոր գիտնական-հետազոտողների տեսակետները հատկապես ուղղված են ինտեգրացիոն խմբավորման ստեղծման նախապայմանների ուսումնասիրությանը: Հիմնականում շեշտը դրվում է երկու տարբերակների ներկայացման վրա՝ շուկայական մեխանիզմի և վերազգային կառավարման մարմինների ստեղծման միջոցով համագործակցության խորացում:

Մեր կարծիքով, վերոնշյալ երկու նախապայմաններն առանձին-առանձին չեն կարող տալ ինտեգրացիոն խմբավորման ձևավորման և հետագա գործունեության ցանկալի արդյունքը:

Ինտեգրացիայի մասին տեսությունների նոր փուլը սկսվեց զարգանալ 20-րդ դարի 80-ական թվականներին: Նոր տեսությունները փոխեցին մինչ այդ գործող

¹³ Streeten P., Economic Integration: Aspects and Problems // Leyden, Siethoff, 1965.

¹⁴ Harris S., International and International Economics // N.Y., 1957.

¹⁵ Gali J., Monetary Policy, Inflation, and the Business Cycle: An Introduction to the New Keynesian Framework and Its Applications, Second Edition // Princeton University Press 2015, p. 102.

կարծրատիպերը՝ առաջ բերելով ավելի արստրակտ մոտեցումներ: Ժամանակակից տեսությունները ինտեգրացիային անդրադառնում էին ոչ թե տարածաշրջանային համագործակցության տեսանկյունից, այլ, ընդհանրապես, երկրների միջազգային համագործակցության տեսանկյունից: Զ. Զիսմանի կարծիքով ինտեգրացիոն խմբավորման ներսում հատկապես ուշադրություն պետք է դարձնել այն երկրների քաղաքականության վրա, որոնք առանձնակի հետաքրքրություն ունեն համագործակցության շրջանակներում: Նրանց կարծիքով, լրիվ բնական է այն իրավիճակը, երբ մի քանի երկրներ են «շահում» համագործակցությունից, իսկ մնացած երկրները «պարտվում են» համագործակցության «պայքարում»¹⁶:

Նեոինստիտուցիոնալիզմի ներկայացուցիչները (Ռ. Կոեն, Ֆ. Ռիտբերգեր) պնդում են, որ երկրների միջև ինտեգրման նախապայման կարող է համարվել պետական մարմինների գործունեության բնույթի այնպիսի փոփոխությունը, որն ուղղված կլինի պետական ծախսերի և դրանից սպասվող արդյունքների կառուցվածքի փոփոխությանը: Նրանց կարծիքով, պետական մարմինները պետք է զբաղվեն համագործակցության պլաններ մշակելով՝ միաժամանակ խուսափելով այնպիսի պետական ծախսերից, որոնցից ակնկալվում է կարճաժամկետ եկամուտների ստացում: Նեոինստիտուցիոնալիստների կարծիքով, պետությունները պետք է ունենան համագործակցության երկարաժամկետ պլաններ և ռեսուրսների երկարաժամկետ բաշխման քաղաքականություն: Սակայն նեոինստիտուցիոնալիստները չեն կարողանում բացատրել ինտեգրացիոն խմբավորման ստեղծման անհրաժեշտությունը, քանի որ վերապետական մարմինների առկայությունը և դրանց համագործակցությունը չեն կարող երաշխավորել խմբավորման հաջողությունը¹⁷:

Տնտեսական ինտեգրման ժամանակակից տեսությունների մեջ հատկապես մեծ է ֆրանսիացի տնտեսագետ Մ. Բիոյի ներդրումը, նա ինտեգրացիայի վերաբերյալ իր տեսությունը ներկայացրել է 1950թ. տպագրված «Մաքսային միությունները և ազգային շահերը»¹⁸ աշխատության մեջ: Հատկանշական է նաև նույն տարվա ընթացքում հրապարակված ամերիկացի տնտեսագետ Զ. Վայների «Մաքսային միության

¹⁶ John Zysman, Andrew Schwartz, Enlarging Europe: The Industrial Foundations of a New Political Reality // University of California Press: University of California 1998, p. 440-445.

¹⁷ Одинцова М., Институциональная экономика // Высшая Школа Экономики 2009, с. 160-202.

¹⁸ Beau M. Unions douanieres el donnees nationales // Economie appliquee, 1850, vol. 3, p. 121-157.

հետևանքները» աշխատությունը, որը զգալի ներդրում ունեցավ գիտական աշխարհում ինտեգրացիոն գործընթացների ուսումնասիրության ոլորտում: Երկու աշխատություններում էլ հեղինակները նշում էին, որ երկրների միջև միջազգային համագործակցության ոլորտում գոյություն ունեցող սակագնային և ոչ սակագնային արգելքներն են ծնում ազգային տնտեսությունների և հետագայում համաշխարհային ճգնաժամերը՝ սա էլ համարելով հիմնական դրդապատճառը, որը խթանում է երկրներին խորացնել երկկողմ և բազմակողմ համագործակցությունը, որը կարելի է իրականացնել տնտեսական ինտեգրման միջոցով:

Ինտեգրացիոն գործընթացների ուսումնասիրությանն անդրադարձել են նաև ռուս տնտեսագետները, որոնցից առանձնակի նշանակություն ունեն Վ. Բարանովսկին, Լ. Գլուխարևան, Մ. Մակսիմովան, Յու. Շիշկովը և Ն. Շմելևան¹⁹ և այլք:

Ռուս տնտեսագետների տեսակետները ինտեգրացիոն գործընթացների վերաբերյալ կարելի է համակարգված տեսքով բնութագրել Յու. Շիշկովի մեկնաբանություններով: Անդրադառնալով արտասահմանյան տնտեսագետների կարծիքին, որ ինտեգրացիան առաջին հերթին պետք է տանի տարբեր երկրների տնտեսվարող սուբյեկտների տարբերակման և պետական սահմանների վերացմանը՝ նա հատկապես կարևորում էր բարեփոխումների որակական կողմը: Ինտեգրացիան դիտարկելով որպես պատմական ֆենոմեն՝ նրանք նշում էին, որ ինտեգրացիոն գործընթացները առաջին հերթին ներգրավում են զարգացման բարձր մակարդակ ունեցող երկրներին, այնուհետև զարգացող երկրներին, ելնելով տնտեսական և քաղաքական դրդապատճառներից՝ բանակցություններ են սկսում համագործակցության համար: Իհարկե, այստեղ հատկապես շեշտադրվում է անդամ երկրների տարբերությունների առկայությունը, որն աննկատ չի կարող լինել²⁰: Ռուս տնտեսագետները առանձնահատուկ ուշադրություն են դարձնում ինտեգրացիոն խմբավորման գործունեության արդյունավետության վրա²¹: Ուսումնասիրությունները հիմնականում ուղղված են անդամ երկրներում տնտեսական կյանքին առնչվող

¹⁹ Максимова М.М. Экономическая интеграция: некоторые вопросы методологии // МЭиМО. 1969. №5.

²⁰ Шишков Ю.В. Отечественная теория региональной интеграции: опыт прошлого и взгляд в будущее // МЭ и МО. 2006. № 4.

²¹ Шкваря Л. В., Международная экономическая интеграция в мировом хозяйстве // Инфра-М, 2011, с. 122.

ցուցանիշների վերլուծությանը մինչև անդամակցությունը և անդամակցությունից հետո, ուստի տնտեսագետներն իրենց ուսումնասիրություններն իրականացնում են զարգացող երկրների շրջանակներում²²՝ հատուկ ուշադրություն դարձնելով ԱՊՀ երկրների զարգացման առանձնահատկություններին²³:

Ռուս տնտեսագետների գրեթե բոլոր աշխատություններում հանդիպում են վերլուծություններ՝ կապված նախկին Խորհրդային Միության հետ, որոնք ուղղված են վեր հանելու հսկայական միության հիմքերը խարխուղ բոլոր բացթողումները: Տնտեսագետների ուսումնասիրության շրջանակը հիմնականում կենտրոնացած է հետխորհրդային տարածքի վրա՝ ջանքերն ուղղելով ինտեգրման նոր հնարավորությունների բացահայտման մեջ²⁴:

Իհարկե, քննարկելով հետխորհրդային տարածքում ինտեգրման հնարավորությունները, չենք կարող անտեսել եվրասիական տարածաշրջանի մնացած երկրներին, քանի որ այդ երկրներն ունեն բավականաչափ հիմքեր ինտեգրվելու համար: Այս պարագայում երկրների միջև բարիդրացիական քաղաքական և տնտեսական հարաբերությունները բավարար չեն ինտեգրացիոն գործընթացներ սկսելու համար: Դիտարկելով եվրասիական տարածաշրջանի այնպիսի ենթաշրջաններ, ինչպիսիք են եվրոպական գոտին, հարավային, արևելյան կամ արևմտյան Ասիայի երկրները՝ տեսնում ենք, որ բոլոր շրջաններն էլ ունեն բավարար քաղաքական և տնտեսական կամք համագործակցության համար, սակայն այս պարագայում խոչընդոտ է հանդիսանում երկրների ենթակառուցվածքների, պետական կառավարման համակարգերի և ինչու չէ նաև ազգային առանձնահատկությունների խնդիրը²⁵: Չբացառելով եվրասիական համագործակցության հնարավորությունը՝ հարկ է նշել, որ այս համագործակցությունը բավականին իրատեսական է, եթե հաշվի առնենք այն

²² Ревякин Е. В. Об эффективности региональной экономической интеграции развивающихся стран // БИКИ. 2003, № 3-5.

²³ Гурова И. П. Региональная торговля СНГ: «модель тяготения» // Международная экономика 2010. № 3.

²⁴ Шишков Ю. В. Интеграционные процессы на пороге XXI века. Почему не интегрируются страны СНГ? М.: НП III «Тысячелетие», 2001; Густов В.А., Манько В.Х. Россия – СНГ: сотрудничество во имя развития и прогресса. СПб.; М.: АВОК Северо-Запад, 2007, 480 с.

²⁵ Linn J., Tiomkin D. The New Impetus towards Economic Integration between Europe and Asia // Asia-Europe Journal. Vol. 4, No 1, 2006, p. 31-41.

հանգամանքը, որ վերպետական մի շարք կառավարման մարմինների ստեղծումը կարող է լուծել առաջ եկող բոլոր խնդիրները²⁶:

Տնտեսական ինտեգրման ժամանակակից տեսությունների առանձնահատկություններից է նաև խմբավորման ձևավորման հիմքում զարգացման դինամիկ մոդելի ներառումը, որն, ըստ էության, ներկայացնում է Բ. Բալասսայի տեսության ժամանակակից մեկնաբանությունը: Ժամանակակից տեսությունները ինտեգրացիոն խմբավորման զարգացման գրավականը տեսնում են մասշտաբի էֆեկտի, տեխնոլոգիական հնարավորությունների աճի, ինչպես նաև աշխատանքի արտադրողականության աճի մեջ: Նոր ստեղծված հնարավորությունները և սպառողական շուկայի ընդլայնումը հնարավորություն են տալիս ազգային արտադրողներին բարձրացնել սեփական արտադրության արդյունավետությունը:

Ինտեգրման գործընթացների բուռն զարգացմամբ պայմանավորված՝ տնտեսագետների շրջանում անընդհատ շարունակվում են քննարկումները՝ կապված ժամանակակից ինտեգրացիոն մոդելների մեկնաբանման հետ: Մեկնաբանությունները, ընդհանուր առմամբ, բաժանվում են երկու խմբի, առաջին խմբի ներկայացուցիչները որպես հետազոտության հիմք դիտարկում են ինտեգրման ավանդական տեսությունները, իսկ մյուսները՝ ժամանակակից: Այս երկու թևերի մեկնաբանությունները հիմնականում հանգում են այն տեսակետին, որ ի տարբերություն զարգացած երկրների, զարգացող երկրներն ինտեգրացիան տեսնում են ոչ թե որպես ապրանքների և ծառայությունների տեղաշարժի ակտիվացմանն ուղղված գործընթաց, այլ որպես սեփական երկրի զարգացման և տնտեսության արդյունաբերացման մակարդակի աճի միջոց:

Հարկ ենք համարում նշել նաև, որ յուրաքանչյուր ինտեգրացիոն միավորում ունի իր առանձնահատկությունները՝ կապված տարածքային չափերի, անդամ երկրների աշխարհագրական մերձության, սոցիալ-տնտեսական զարգացման առանձնահատկությունների և մի շարք այլ գործոնների հետ: Սա փոքր-ինչ դժվարացնում է տեսաբանների աշխատանքը, որն ուղղված է երևույթին միասնական գնահատական

²⁶ Е. Винокуров, А. Либман Две евразийские интеграции, Мировые политико-экономические процессы, с. 1.

տալուն: Այնուամենայնիվ, լայն տարածում է գտել ինտեգրացիոն խմբավորումների դասակարգում՝ ըստ համագործակցող երկրների զարգացվածության աստիճանի²⁷

- զարգացած-զարգացած (հյուսիս-հյուսիս)՝ CUSFTA (Canada–United States Free Trade Agreement),
- զարգացած-զարգացող (հյուսիս-հարավ)՝ NAFTA (North American Free Trade Agreement),
- զարգացող-զարգացող (հարավ-հարավ)՝ MERCOSUR (MERCado COMún del SUR.):

Մ. Գելվանովսկին, հաշվի առնելով վերջին շրջանում ինտեգրացիոն խմբավորումների քանակի աճը, առաջարկում է նոր մոտեցում, որն ուղղված է ինտեգրացիոն խմբավորման մրցունակությանը: Նա հիմնավորում է այն տեսակետը, որ տնտեսական խմբավորման մրցունակությունն ուղիղ համեմատական է անդամ երկրների մրցունակությանը և վերջինների տնտեսական ցուցանիշների բարելավումը նպաստում է ինտեգրացիոն խմբավորման դիրքերի բարելավմանը²⁸: Ի դեպ, Գելվանովսկին մրցունակության մեջ նաև հաշվի է առնում ազգային անվտանգության ապահովումը:

Ընդունելով բոլոր դրական հետևանքները, որոնք ունենում են երկրները տարածաշրջանային խմբավորումներ կազմելու պարագայում՝ Մ. Շիֆֆը և Ա. Ուինտերսը ներկայացնում են երեք գլխավոր ուղենիշերը, որոնք բնութագրում են ժամանակակից ինտեգրումը²⁹.

- ինտեգրման մոդելի փոփոխություն, որը տանում է երկրների միջև առևտրի և ներդրումների խթանմանը, ոչ թե դրանց վերազգային մակարդակում կառավարմանը և վերահսկմանը,

²⁷ World Trade Organization – World Trade Report 2011. The WTO and Preferential Trade Agreements: From Co-Existence to Coherence. Available at:

http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report11_e.pdf (accessed 10 June 2014).

²⁸ Гельвановский М.И. Методологические подходы к обеспечению конкурентоспособности

международных интеграционных группировок в условиях глобализации,

http://www.eabr.org/general/upload/docs/publication/magazine/no1_2012/n1_2012_4.pdf, с. 45-47.

²⁹ Шифф Морис, Уинтерс Л. Алан Региональная интеграция и развитие/Морис Шифф, Л. Алан Уинтерс // Пер. с английского, Москва, Весь мир, 2005, с. 11.

- ինտեգրացիոն խմբավորման մասնակից երկրների կողմից այն փաստի ընդունումը, որ արդյունավետ ինտեգրումը պահանջում է ավելի էական փոփոխությունների իրականացում, քան սակագնային և ոչ սակագնային արգելքների վերացումը,
- տնտեսական այնպիսի միությունների ձևավորում, որտեղ զարգացման տարբեր մակարդակ ունեցող երկրները մուտք են գործում հավասար հնարավորություններով և իրավունքներով:

Միջազգային տնտեսական հարաբերությունների երկկողմ մակարդակից բազմակողմ մակարդակի անցնելու հնարավորությունների և ուղիների հարցին է անդրադարձել նաև Վ. Մանտուսովը, ով իր տեսությունում ներկայացնում է հետևյալ երկու ուղղությունները³⁰.

- վերազգային կորպորացիաների ձևավորումը հնարավորություն է տալիս տնտեսական սուբյեկտներին ձեռք բերել միջազգային գործունեության լայն հնարավորություններ,
- շուկայական միջավայրում սուբյեկտների գործունեությունը կարգավորող միջազգային համաձայնագրերի ընդունումը, որը թույլ կտա տնտեսավարող սուբյեկտներին բոլոր հարցերում կիրառել նմանատիպ մոտեցումներ:

Հաշվի առնելով բոլոր դրական հետևանքները, որ ունենում են երկրները տնտեսական ինտեգրացիոն խմբավորումներին անդամակցելու պարագայում՝ կապված անդամ երկրների միջև արտադրության գործոնների և պատրաստի արտադրանքի արդյունավետ բաշխման հետ՝ անդրադառնանք նաև մի շարք տեսաբանների կարծիքներին, որոնք գլոբալացման մեջ տեսնում են համաշխարհային տնտեսության զարգացման բացասական միտում:

Ս. Բաբուրինը, անդրադառնալով գլոբալացման բացասական հետևանքներին, մասնավորապես նշում է, որ գլոբալացման արդյունքում զարգացման բարձր և ցածր մակարդակ ունեցող երկրների միջև խզումը աստիճանաբար մեծանում է և կապիտալի

³⁰ Мантусов В. Б. Экономическое взаимодействие стран Содружества Независимых Государств (Современное состояние, проблемы и перспективы) // М.: Восток-Запад. 2010., с. 45-49.

կենտրոնացումը տեղի է ունենում զարգացած երկրներում³¹: Նույն հարցին անդրադարձել է նաև ավստրիացի պրոֆեսոր Ռ. Շիլլերը, ով նշում է, որ զարգացած երկրներում գլոբալացման դրական հետևանքներն իրենց վրա զգում են բնակչության միայն 10-15 տոկոսը, իսկ բնակչության մյուս մասն առնչվում է գլոբալացման բացասական հետևանքների հետ, իսկ զարգացող երկրներում գլոբալացման հետևանքներն իրենց ազդեցությունն են ունենում պետության ողջ բնակչության վրա:

Այս տեսանկյունից ուշագրավ է UNCTAD-ի (Միավորված ազգերի կազմակերպության առևտրի և զարգացման հանձնաժողովի)³² World Investment Report-ի (Ներդրումների Համաշխարհային Ձեկույցի) հրապարակած տվյալների վերլուծությունը: Ուսումնասիրելով համաշխարհային տնտեսության մեջ ներդրումների ներգրավման ցուցանիշով առաջատար տասը երկրների ցանկը՝ մենք հանգում են հետևյալ պատկերին. 2000 թ. առաջատար տասը երկրների շարքում միայն Չինաստանն էր զարգացող երկիր, մնացած ինը առաջատար երկրները զարգացած երկրներ էին: Պատկերը փոխվել է 2010 թ.՝ Ռուսաստանի և Բրազիլիայի «շնորհիվ», այս երկրները ևս սկսեցին առաջատար դիրքեր զբաղեցնել ներդրումների ներգրավման տեսանկյունից³³: Իսկ 2014 թ. տվյալներով, Ռուսաստանը դուրս է եկել տասնյակից՝ իր տեղը «գիջելով» զարգացող տնտեսություն ունեցող երեք երկրների՝ Չինաստան, Բրազիլիա, Հնդկաստան³⁴: Այս ցուցանիշի հաշվարկման համար օգտագործվում է երկրում իրականացվող ներդրումների ծավալի և համաշխարհային ներդրումների ծավալի հարաբերակցության ցուցանիշը՝ հիմք ընդունելով երկրի և համաշխարհային ՀՆԱ-ների ծավալները: Այս ցուցանիշը զարգացող երկրների համար կազմում է 1.4, մինչդեռ զարգացած երկրների համար՝ 0.8: Ակնհայտ է, որ զարգացող շուկայական տնտեսություն ունեցող երկրներն ավելի գրավիչ են դառնում օտարերկրյա ներդրողների համար, որոնք էլ, իրենց հերթին, նպաստում են տնտեսության արագ աճին՝ պայմանավորված նոր տեխնոլոգիաների ներհոսքով, կառավարման

³¹ Бабулин С.Н., Мунтян М.А., Урсул А.Д. Глобализация в перспективе устойчивого развития // М.: Магистр: ИНФРА-М, 2011, с. 9-13.

³² World Investment Report, UNCTAD 2001.

³³ World Investment Report, UNCTAD 2011.

³⁴ World Investment Report, UNCTAD 2015.

ժամանակակից մեթոդների կիրառմամբ և մի շարք այլ գործոններով, որոնք նպաստում են արտադրության արդյունավետության բարձրացմանը:

Գլոբալացումն իր հետ բերում է բազմաթիվ բացասական հետևանքներ, հատկապես տնտեսապես ոչ կայուն հիմքերի վրա կանգնած երկրների համար, սակայն ներկայիս պայմաններում գլոբալացումն անհերքելի ու անխուսափելի գործընթաց է և բացասական հետևանքներին անդրադառնալը միայն պետք է ուղղված լինի դրանց կանխարգելմանը, այլ ոչ թե գործընթացի դադարեցմանը: Այս իմաստով, իհարկե, հատկապես կարևորվում է ինտեգրացիոն խմբավորումների կազմավորումը, որոնք միակ հնարավորությունն են զարգացող տնտեսություն ունեցող երկրների համար դիմակայելու հզոր պետությունների քաղաքական և տնտեսական «մարտահրավերներին»³⁵: Միայն ինտեգրացիոն խմբավորումների ստեղծման ճանապարհով երկրները կկարողանան բարձրացնել սեփական արտադրության մրցունակությունը՝ համաշխարհային շուկա դուրս գալու համար, քանի որ ապրանքների և ծառայությունների մրցունակությունը ներկայիս գլոբալացման պայմաններում դարձել է հիմնական գործոնը, որի միջոցով կարելի է դիմակայել շուկայական տնտեսության պայմաններում³⁶:

Գլոբալացման ազդեցությունն ակնհայտ է դառնում ոչ միայն առևտրային և ներդրումային հարաբերությունների ոլորտում, այլև երկրների քաղաքական կյանքում: Միջազգային տնտեսական հարաբերությունների սուբյեկտների շարքը տարեցտարի ավելանում է և արդեն երկար ժամանակ է, որ միայն պետությունները չեն հանդիսանում միջազգային տնտեսական հարաբերությունների (ՄՏՀ) սուբյեկտներ: Վերջիններիս շարքին են դասվում վերազգային կորպորացիաները, միջազգային կազմակերպությունները, ինտեգրացիոն խմբավորումները, որոնք հանդես են գալիս ինչպես տնտեսական միությունների, այնպես էլ մաքսային միությունների տեսքով: Բոլոր այս սուբյեկտների գործունեությունն ուղղված է կարգավորելու և համակարգելու

³⁵ Бабурин С.Н., Мунтян М.А., Урсул А.Д. Глобализация в перспективе устойчивого развития // М.: Магистр: ИНФРА-М, 2011, с. 9-13.

³⁶ В.П. Колесов, М.Н. Осьмова Глобализация мирового хозяйства и место России // М.: ТЕИС, 2000, с. 10-12.

բոլոր այն հակասությունները, որոնք առաջանում են ազգային տնտեսությունների վերազգային մակարդակում հանդես գալու պարագայում³⁷:

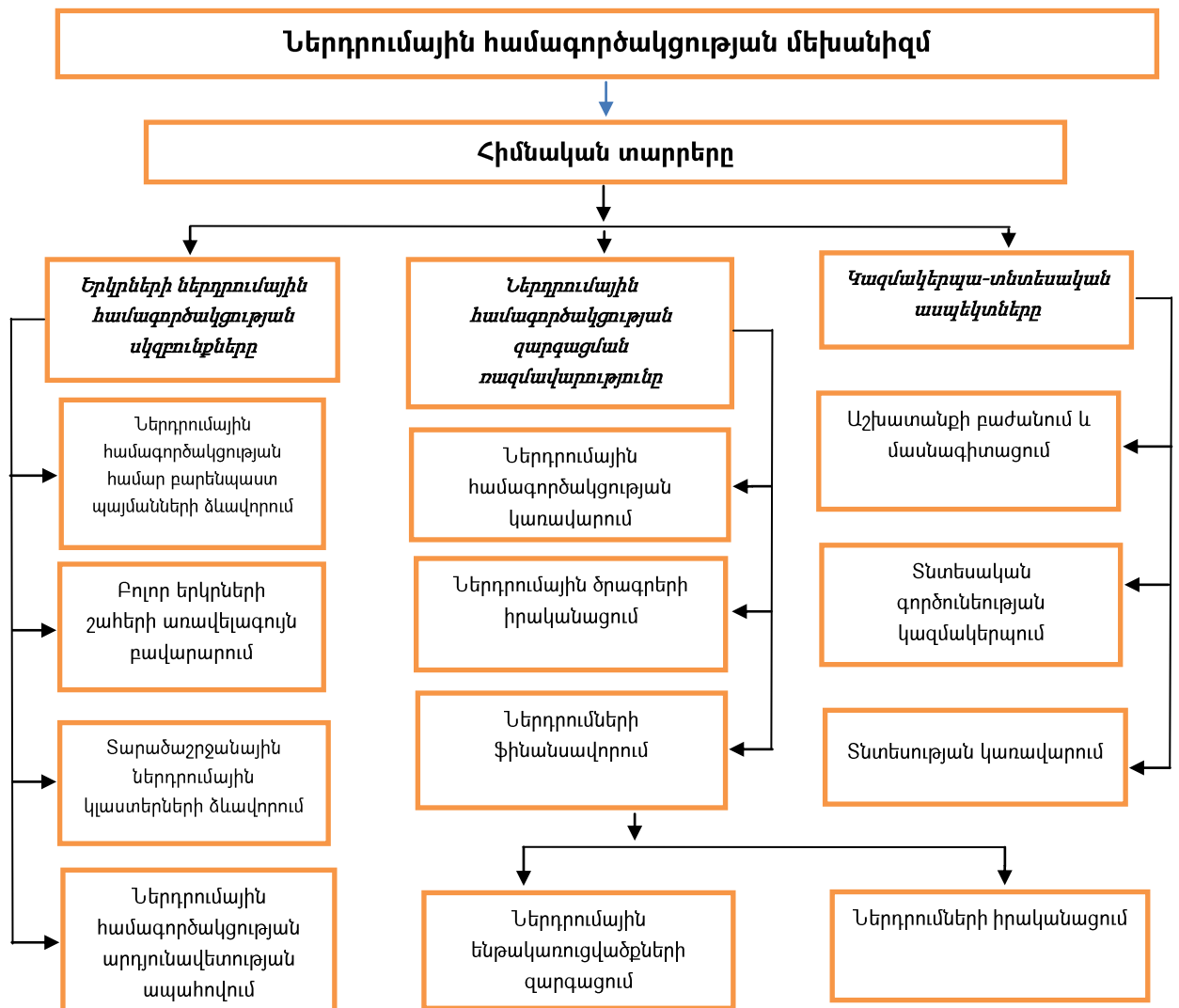
Երկրների կառավարությունները նույնիսկ սեփական պետության տարածքում դադարել են լինել որոշումներ ընդունող միակ մարմինները, քանի որ վերազգային այնպիսի մարմիններ, ինչպիսիք են մարդու իրավունքների պաշտպանության ուղղված միջազգային կազմակերպությունները, շրջակա միջավայրի պահպանության գործունեության կարգավորմանն ուղղված մարմինները և վերջապես ֆինանսական գործունեությունը կարգավորող մարմինները, արդեն ունեն ավելի շատ իրավասություններ, քան ազգային համապատասխան սուբյեկտները³⁸: Բազմաթիվ երկրներ, ընդունելով այս փաստի անխուսափելիությունը, «բացել» են դռները վերազգային կազմակերպությունների համար և իրենց քաղաքականությունն ուղղում են դեպի արտադրության գործոնների և պատրաստի արտադրանքի ազատ տեղաշարժին: Սակայն այս պարագայում առաջ է գալիս այն սահմանափակությունը, որը պայմանավորված է պետության կողմից որոշումների ընդունման հետ, որոնք կիրառելի են միայն սեփական պետության տարածքում:

Այսպիսով, կարծում ենք, որ տարածաշրջանի երկրների միջև ներդրումային համագործակցության ընդլայնումը և խորացումը անհնար է պատկերացնել առանց տարածաշրջանային զարգացման գիտականորեն հիմնավորված ռազմավարության: Վերջինս սերտորեն կապված է ինտեգրման էվոլյուցիայի ուսումնասիրության գործընթացում գիտական, դիալեկտիկական առաջընթացի հետազոտությունների վրա: Այդ պատճառով, տարածաշրջանի երկրների միջև ներդրումային համագործակցության զարգացումը անհրաժեշտ է դիտարկել իբրև դրա կառուցվածքային տարրերի փոխկապակցված համակարգ: Մեր կարծիքով, ներդրումային համագործակցության զարգացման համալիր ռազմավարությունը պետք է ներառի երեք հիմնական տարր, ընդ որում ներդրումների ֆինանսավորումը այս դեպքում պետք է դիտարկել իբրև տնտեսական և ներդրումային համագործակցության ընդլայնման հիմք (գծանկար 1):

³⁷ В.П. Колесов, М.Н. Осьмова Глобализация мирового хозяйства и место России // М.: ТЕИС, 2000, с. 13-17.

³⁸ Кузнецов В. Что такое глобализация? // Мировая экономика и международные отношения, 1998. №2.

**Տարածաշրջանային ներդրումային համագործակցության մեխանիզմի
կառուցվածքային տարրերը**

Տարածաշրջանային ներդրումային համագործակցության համար էականն այն է, թե ինչ սկզբունքների վրա են դրանք կառուցված: Փոխադարձ ներդրումների գրավչությունը առաջնահերթ պայմանավորված է այս կամ այն երկրում առկա ներդրումային բարենպաստ մթնոլորտով: Վերջինս նաև միջազգային վարկանշային կազմակերպությունների կողմից գնահատվող գործոն է, ուստի միջտարածաշրջանային ներդրումային գործունեություն իրականացնելու որոշումը կախված է հեղինակավոր գնահատականների արդյունքներից: Իսկ տնտեսական ինտեգրման շրջանակներում համագործակցող երկրներին հետաքրքրում է նաև հավասարազոր գործընկերոջ կարգավիճակը, որը հանգեցնում է համարժեք ներդրումներից՝

եկամուտների համարժեք բաշխմանը: Որքան ավելի ներդրումային գործունեությունը ինստիտուցիոնալացվում է, այնքան ավելի ներդրումային ռիսկը նվազում է և դրան համարժեք մեծանում է ներդրումային համագործակցության արդյունավետությունը:

Ներդրումային համագործակցության զարգացման ռազմավարությունը ենթադրում է ներդրումային համագործակցության կառավարում՝ համապատասխան ներդրումային ծրագրերի իրացման և ներդրումների համաֆինանսավորման հիման վրա: Ներդրումային ծրագրերի ֆինանսավորումը նշանակալի աճում է տնտեսության ընդհանուր զարգացման ռազմավարության համատեքստում, որի նպատակը տնտեսության զարգացումը ապահովելուն ուղղված ապրանքային կայուն հոսքերի ընդլայնումն է:

Ինչ վերաբերում է ներդրումային համագործակցության կազմակերպատնտեսական ասպեկտներին, ապա արտադրության միջազգայնացման ժամանակակից պայմաններում, յուրաքանչյուր երկրի տեղն ու դերը և ապրանքային շուկաներում մրցունակությունը կախված է նրանից թե աշխատանքի միջազգային բաժանման գործընթացներին երկիրը ինչ որակական ցուցանիշներով է ներգրավված: Եթե արտադրության մասնագիտացումը ունի հումքային ուղղվածություն, ապա երկիրը շարունակում է մնալ որպես հումքային կցորդ, իսկ աշխատանքի միջազգային տեխնոլոգիական բաժանմանը մասնակցության դեպքում տնտեսությունը թևակոխում է զարգացման հետինդուստրիալ փուլ: Նման առաջընթացին նպաստող հանգամանքներ կարող են հանդիսանալ տնտեսական գործունեության կազմակերպման ժամանակակից ձևերի ներդրումն ու տնտեսության կառավարման կատարելագործումը:

1.2 Ինտեգրման գործընթացների առանձնահատկությունները Եվրամիության և

Հյուսիսամերիկյան ազատ առևտրի համաձայնագրի շրջանակներում

Նախորդ դարի վերջին տասնամյակներից սկսած, մենք ականատեսն ենք համաշխարհային տնտեսության մեջ ինտեգրացիոն խմբավորումների քանակի անընդհատ մեծացմանը, ինչպես նաև գոյություն ունեցող խմբավորումների ընդլայնմանը: Իհարկե ինտեգրացիոն բոլոր խմբավորումներից առանձնակի պետք է նշել Եվրամիության դերը, որն իր կազմավորման և ընդլայնման քաղաքականությամբ

հանդիսանում է տարածաշրջանային տնտեսական խմբավորման դասական օրինակ: Գոյություն ունեցող այլ տնտեսական խմբավորումների (APEC, MERCOSUR, NAFTA) անդամների միջև համագործակցությունը հիմնականում իրականացվում է քաղաքական նկատառումներից ելնելով, որն էլ միտված է տնտեսական խնդիրների լուծմանը: Կարճաժամկետ հատվածում ինտեգրացիոն խմբավորումների հիմնական նպատակն է միությունների ներսում առևտրի և փոխադարձ ներդրումների ծավալի մեծացումը, որը հետագայում կնպաստի ռեսուրսների արդյունավետ բաշխմանը և տնտեսական աճին:

Քննարկենք տարածաշրջանային խմբավորման երկու օրինակ և փորձենք հասկանալ համագործակցության ազդեցությունը խմբավորման անդամ երկրների վրա, հատկապես ներդրումների հոսքերի ակտիվացման տեսանկյունից: Կդիտարկենք խմբավորման ձևավորման ազդեցությունը ինչպես անդամ հանդիսացող և զարգացած տնտեսություն ունեցող, այնպես էլ անդամակցող անցումային կամ զարգացող տնտեսությամբ երկրների վրա:

Հյուսիսամերիկյան ազատ առևտրի համաձայնագիր: Հյուսիսամերիկյան ազատ առևտրի համաձայնագիրը (NAFTA-The North American Free Trade Agreement) ուժի մեջ մտավ 1994թ. հունվարի 1-ին: Համաձայնագրի անդամ են հանդիսանում Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները, Կանադան և Մեքսիկան³⁹: NAFTA-ի տնտեսական հետևանքները հաշվարկելը բավականին բարդ գործընթաց է բազմաթիվ հետազոտողների համար, քանի որ տնտեսական գործընթացների վրա իրենց ազդեցությունն են ունեցել արժույթային տատանումները, տնտեսական ճգնաժամերը և մի շարք այլ գործոններ: Համաձայնագիրն, առաջին հերթին, ենթադրում է առևտրի ազատականացում, չնայած այն հանգամանքին, որ անդամ երկրների միջև գրեթե առևտրային սահմանափակումներ չկային նույնիսկ մինչև համաձայնագրի կնքումը: Սակայն NAFTA-ն կարելի է համարել տարածաշրջանային տնտեսական համագործակցության լավագույն օրինակներից մեկն աշխարհում, որը մեթոդաբանական հիմք հանդիսացավ ԱՄՆ-ում ինտեգրացիոն խմբավորումների հետագա ուսումնասիրությունների համար:

³⁹ Հյուսիսամերիկյան ազատ առևտրի համաձայնագրի պաշտոնական կայք՝ <http://www.naftanow.org/>.

NAFTA-ի համագործակցության ստեղծմանը նախորդել են անդամ երկրների միջև հարաբերությունների սերտացման տարբեր պայմանագրեր և համաձայնագրեր:

Այսպես, 1987 թ. ԱՄՆ-ն և Կանադան ստորագրեցին ազատ առևտրի համաձայնագիր, որը Միացյալ Նահանգների համար առաջին երկկողմանի միջազգային պայմանագիրն էր և նախատեսում էր տնտեսական համագործակցության զգալի ազատականացում: 1989 թ. նախնական բոլոր բանակցություններն ավարտվեցին և ազատ առևտրի համաձայնագիրը մտավ ուժի մեջ:

ԱՄՆ-ի և Կանադայի միջև կնքված պայմանագիրը ենթադրում էր համագործակցության ազատականացում հետևյալ ոլորտներում.

- երկկողմ առևտրի շրջանակներում բոլոր սակագնային արգելքների վերացում,
- ֆինանսական ոլորտում գործունեության միասնականացում, որը ենթադրում էր ֆինանսական ծառայությունների վաճառքի ազատականացում,
- առևտրային գործունեություն իրականացնող անձանց ազատ տեղաշարժի թույլտվության տրամադրում,
- երկկողմանի ներդրումների պաշտպանություն և ներդրումային գործունեության ազատականացում. իհարկե, այստեղ բացառություն են կազմում ազգային անվտանգությանն ուղղված ոլորտներում որոշակի սահմանափակումները, որոնք համագործակցող երկու երկրների կողմից էլ ընդունելի էին,
- պետական գնումների ոլորտում առաջարկի ընդլայնում, յուրաքանչյուր երկրի կողմից հայտարարված պետական գնումների մասին սակարկություններին (տենդեր) կարող էին մասնակցել և՛ Կանադայի, և՛ ԱՄՆ-ի տնտեսավարող սուբյեկտները, այն հնարավորություն էր տալիս ուժեղացնել մրցակցությունը երկու երկրներում,
- միասնական արբիտրաժային մարմնի ստեղծում, որը կզբաղվեր երկրների միջև առաջացած տնտեսական խնդիրների լուծմամբ՝ հատկապես ներդրումային ոլորտում,

- Էներգետիկայի ոլորտում արտահանման և ներմուծման սահմանափակումների վերացում, ընդհուպ մինչև նավթամթերքի արտահանման նվազագույն սակագների վերացում⁴⁰:

Բոլոր վերոնշյալ արտոնությունները հետագայում արտացոլվում են նաև NAFTA-ի համաձայնագրում, իհարկե կարգավորման շրջանակներին միանում են նաև նոր ոլորտներ, որոնցից են՝ մտավոր սեփականությունը և դրա պաշտպանությունը, ազգային-ավանդական սահմանափակումները, հակադեմաիինգային միջոցների կիրառումը, գյուղատնտեսության ոլորտը և այլն:

Մինչ NAFTA-ի համաձայնագրին միանալը Մեքսիկան արդեն սկսել էր միջազգային առևտրի ազատականացմանն ուղղված միջոցառումների իրականացումը:

Մեքսիկայի տնտեսությունը մինչև 1980 թ. համարվում էր աշխարհի ամենապաշտպանվածներից մեկը, իսկ սկսած այդ նույն ժամանակաշրջանից, պետական քաղաքականության շնորհիվ այն վերածվեց աշխարհում ամենաբաց տնտեսությունն ունեցող երկրներից մեկը: Այժմ Մեքսիկան ունի ավելի քան 12 ազատ առևտրի համաձայնագրեր, որոնք իրենց մեջ ներառում են ավելի քան 44 երկրներ⁴¹: Տնտեսության բացությանն ուղղված քաղաքականությունը սկսվեց իրականացվել ներմուծման սահմանափակումների վերացմամբ, որին հաջորդեց 1986 թ. Մեքսիկայի մուտքը ՍԱԳՀ (GATT)⁴², որի արդյունքում բոլոր մաքսային սակագները կտրուկ նվազեցին: ՍԱԳՀ միացման արդյունքում Մեքսիկան ապրանքների ներմուծման համար գործող ամենաբարձր մաքսային սակագինը 100%-ից իջեցրեց մինչև 20%, իսկ հավասարակշռող սակագինը 25%-ից մինչև 19%⁴³:

Առևտրի ազատականացմանն ուղղված բոլոր միջոցառումները նպաստում էին Մեքսիկայի և հարևան ԱՄՆ-ի հարաբերությունների աստիճանաբար սերտացմանը: Չնայած սակագնային արգելքների վերացմանը և մաքսային սակագների կտրուկ իջեցմանը՝ այս ժամանակաշրջանում դեռևս Մեքսիկայում պահպանվում էին ոչ

⁴⁰ Հյուսիսամերիկյան ազատ առևտրի համաձայնագրի պաշտոնական կայք՝ http://www.naftanow.org/agreement/default_en.asp:

⁴¹ Mexico's Free Trade Agreements, by M. Angeles Villarreal, July 3, 2012, p. 1.

⁴² General Agreement on Tariffs and Trade, Սակագների և Առևտրի գլխավոր համաձայնագիր:

⁴³ United States International Trade Commission (USITC), THE LIKELY IMPACT ON THE UNITED STATES OF A FREE TRADE AGREEMENT WITH MEXICO, FEBRUARY 1991, p. 16.

սակագնային մի շարք արգելքներ, հատկապես ԱՄՆ-ից ներմուծվող 230 անուն ապրանքների համար անհրաժեշտ էր ներմուծման լիցենզավորում: Ազգային արժույթի արժեզրկումը, տնտեսական ճգնաժամի հետևանքների վերացումը, 1980թ. պարտքային ճգնաժամի հաղթահարումը այլ տարբերակ չէին թողնում Մեքսիկայի ղեկավարության համար, քան բարելավել ներքին ներդրումալի միջավայրը օտարերկրյա ներդրումների ներգրավման համար⁴⁴:

ԱՄՆ-ի համար NAFTA-ն հնարավորություն էր ընձեռում զգալիորեն մեծացնել ապրանքների արտահանման շուկան դեպի հարավ, ինչպես նաև հնարավորություն էր տալիս Մեքսիկային և ԱՄՆ-ին հարթակ ունենալ երկկողմ հարաբերությունների բարելավմանը համագործակցության բոլոր ոլորտներում⁴⁵: Համագործակցության արդյունքում, Միացյալ Նահանգների համար բացվում է 100 մլն բնակչություն ունեցող հսկայական սպառողական շուկան, իսկ ներմուծման տեսանկյունից հատկապես գրավիչ էր այն հանգամանքը, որ Մեքսիկայի կողմից իրականացվող ներմուծման մեջ ԱՄՆ բաղադրիչը շատ ավելի մեծ կլինի, քան ասիական երկրներից ներմուծման մեջ: ԱՄՆ քաղաքականությունը նաև պետք է ուղղված լիներ Մեքսիկայում ժողովրդավարական հիմքերի ամրապնդմանը:

NAFTA-ի ձևավորման ժամանակ ԱՄՆ-ի և Կանադայի միջև կնքված ազատ առևտրի համաձայնագիրն արդեն ուժի մեջ էր, իսկ ԱՄՆ-ի և Մեքսիկայի միջև առևտրային սակագները բավականին ցածր էին: NAFTA-ն Մեքսիկայի համար բացում էր Միացյալ Նահանգների լայն սպառման շուկան, ինչպես նաև բարձր տեխնոլոգիական ապրանքների շուկան ներմուծման համար, և Մեքսիկայի շուկան՝ ԱՄՆ-ի և Կանադայի համար, այսպիսով ձևավորվում էր ամենամեծ միասնական շուկան ամբողջ աշխարհում: NAFTA-ի համաձայնագիրը ենթադրում է առևտրային ինչպես սակագնային, այնպես էլ ոչ սակագնային բոլոր արգելքների վերացում, ծառայությունների առևտրի ազատականացում, օտարերկրյա ներդրումների խրախուսում և պաշտպանություն, մտավոր սեփականությանն առնչվող իրավունքների պաշտպանություն, պետական գնումների միասնական շուկա, համագործակցության

⁴⁴ Gary Clyde Hufbauer and Jeffrey J. Schott, NAFTA Revisited: Achievements and Challenges // Institute for International Economics, October 2005,

http://www.piie.com/publications/chapters_preview/332/01iie3349.pdf, p. 3.

⁴⁵ Hufbauer and Schott, NAFTA Revisited: Achievements and Challenges, p. 2-3.

տարբեր ոլորտներում առաջացած խնդիրների լուծում համատեղ հանձնաժողովների միջոցով: Աշխատանքային և բնապահպանական հարցերը ևս միասնական կարգավորմամբ էին իրականացվում, սակայն վերջիններս ներառված չեն NAFTA-ի համաձայնագրում:

Քանի որ մեր աշխատանքը նվիրված է տարածաշրջանային տնտեսական համագործակցության ազդեցությանը օտարերկրյա ներդրումների վրա, ավելի մանրամասն կանդիդատները համագործակցության հետևանքով իրականացված ներդրումային ոլորտի բարեփոխումներին և ներդրումների հոսքերին առնչվող ցուցանիշներին:

NAFTA-ի ստեղծումից անմիջապես հետո վերացվեցին գրեթե բոլոր ներդրումային սահմանափակումները համագործակցության անդամ երեք երկրների միջև, անդամ բոլոր երկրներում հիմնվեցին բազմաթիվ կառույցներ, որոնց գործունեությունն ուղղված էր պետական մակարդակով ներդրումների պաշտպանությանը, ինչպես նաև համատեղ հանձնաժողովների միջոցով առաջացած խնդիրների լուծմանը: NAFTA-ն երաշխավորում է անդամ պետությունների տնտեսությունների որոշ ոլորտներում օտարերկրյա ներդրումների նկատմամբ ոչ խտրական վերաբերմունք: Իհարկե ներդրումների ազատականացումը սահմանափակվում էր այն ոլորտներում, որոնք կապված չէին երկրների ազգային անվտանգության հետ, ինչպես նաև կան որոշ վերապահումներ՝ կապված Մեքսիկայի էներգետիկ ոլորտում իրականացվող ներդրումների հետ. ցանկացած գործունեություն կարող էր սահմանափակվել կառավարության կողմից:

NAFTA-ն հանդիսանում է առաջին տարածաշրջանային տնտեսական միավորումը, որին անդամակցում են զարգացած երկու հզոր պետություններ և մեկ զարգացող: Սա ենթադրում էր, առաջին հերթին, գործազրկության մակարդակի կտրուկ բարձրացում ԱՄՆ-ում և Կանադայում, քանի որ, օգտվելով ներդրումային և առևտրային սահմանափակումների բացակայությունից, վերազգային կորպորացիաներն իրենց մասնաճյուղերը հիմնում են Մեքսիկայում՝ օգտագործելով տեղի զգալիորեն էժան աշխատուժը⁴⁶:

⁴⁶ Ross Perot with Pat Choate, Save Your Job, Save Our Country: Why NAFTA Must be Stopped-Now! // New York, 1993.

Բազմաթիվ տնտեսագետներ անդրադարձել են NAFTA-ի տնտեսական հաջողություններին, սակայն հիմնական մասը պնդում է, որ համագործակցությունը դրական հետևանքներ է թողնում միայն տնտեսության սահմանափակ ոլորտներում⁴⁷:

NAFTA-ի անդամ պետությունների միջև ներդրումային համագործակցությունը հանդիսանում է խմբավորման առաջնային ուղղություններից մեկը: ԱՄՆ-ի և Կանադայի համագործակցության սկզբնական շրջանից ի վեր, դրանք ունեն սերտ տնտեսական կապեր, ինչպես նաև գործող ազատ առևտրի համաձայնագիր: Երկու երկրների միջև նույնիսկ ազատ առևտրի համաձայնագրի կնքման հետևանքով ներդրումների հոսքերը կտրուկ ավելացան. ներկայումս ԱՄՆ-ը հանդիսանում է Կանադայում միակ զգալիորեն առաջատար դիրքեր զբաղեցնող երկիրը ներդրումների տեսանկյունից: 2013թ. ԱՄՆ ներդրումները Կանադայում կազմել են 368.3 մլրդ ԱՄՆ դոլար, մինչդեռ այս ցուցանիշը 1993 թ.-ին կազմում էր 69.9 մլրդ ԱՄՆ դոլար (Հավելված 1): Կանադայում օտարերկրյա ներդրումների ամբողջ ծավալի ավելի քան 50%-ը կազմում են ԱՄՆ-ի կողմից իրականացված ներդրումները, որոնք կազմում են Կանադայի ՀՆԱ-ի 18%-ը⁴⁸:

Ինչ վերաբերում է Կանադայի կողմից իրականացվող ներդրումներին, ապա կարող ենք փաստել, որ Կանադան միանշանակ առաջատար դիրքեր չի զբաղեցնում ԱՄՆ ներդրողների շարքում: 2013 թ. Միացյալ Նահանգները ներդրումների ընդունման ծավալով առաջատար երկիր էր Կանադայի համար՝ 237.9 մլրդ ԱՄՆ դոլարով, այս ցուցանիշը 1988 թ. կազմում էր 26.6 մլրդ ԱՄՆ դոլար: Կանադական ներդրումների ավելի քան 40.7%-ը 2012 թ. ներդրվել են ԱՄՆ-ում⁴⁹:

Անդրադառնանք ԱՄՆ-ի և Մեքսիկայի միջև ներդրումների շարժի ուսումնասիրությանը, քանի որ սույն հետազոտության տեսանկյունից առավել հետաքրքրական է համագործակցության ազդեցությունը զարգացող տնտեսություն ունեցող պետության վրա: Այսպես, երկկողմանի ներդրումային հոսքերը կտրուկ

⁴⁷ Opening Markets, Creating Jobs: Estimated U.S. Employment Effects of Trade with FTA Partners // U.S. Chamber of Commerce, 2010, p. 5-6.

⁴⁸ Հաշվարկները կատարվել են U.S. Department of Commerce, Bureau of Economic Analysis, and Statistics Canada հրապարակման տվյալների հիման վրա:

⁴⁹ Հաշվարկները կատարվել են հեղինակի կողմից Douglas Porter, “Free Trade at 25: How the FTA Positioned Canada for the 21st Century,” Inside Policy, October 2012 հրապարակման տվյալների հիման վրա:

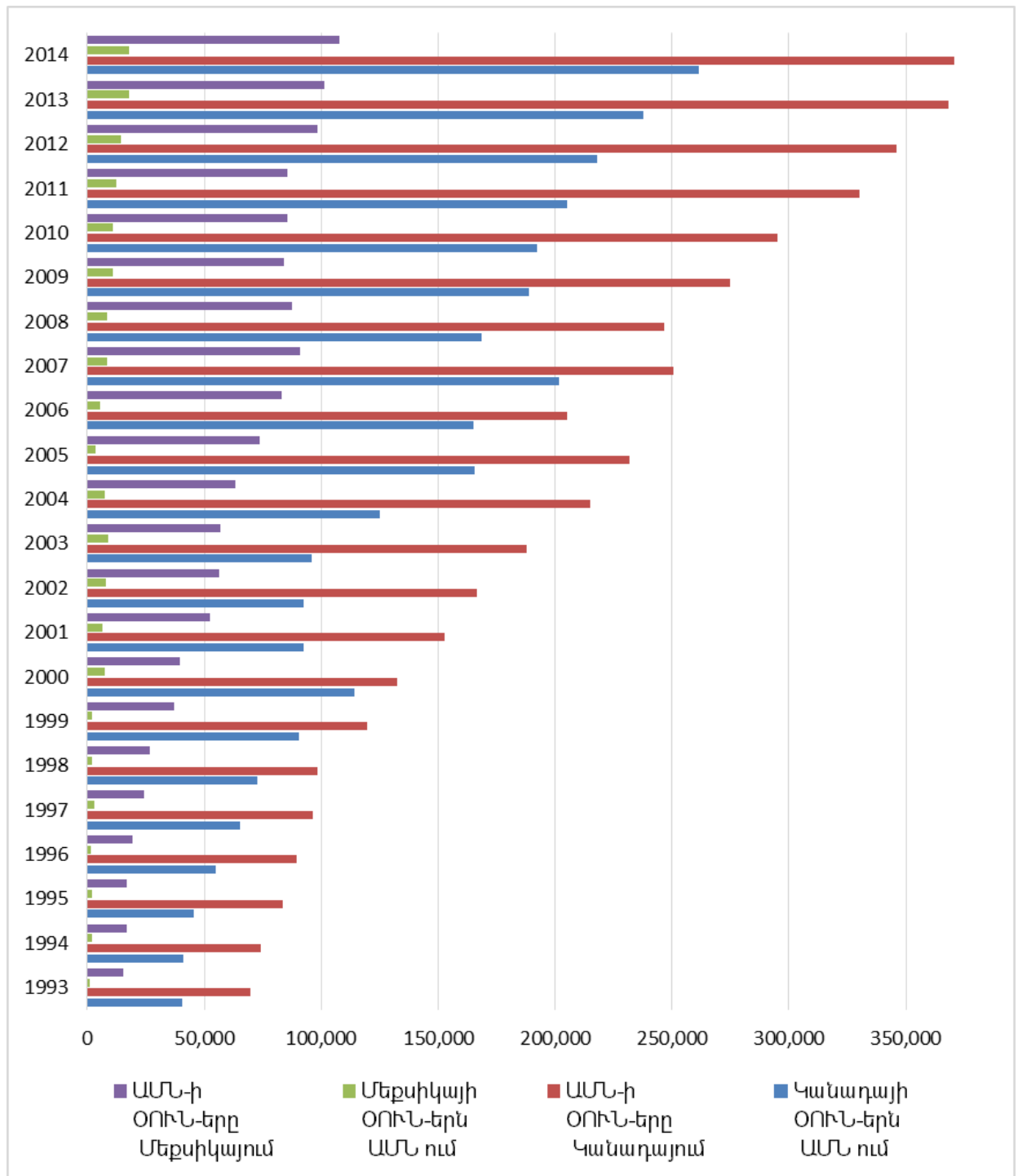
ավելացել են համաձայնագրի ուժի մեջ մտնելուց անմիջապես հետո: Մեքսիկայում ԱՄՆ-ի ներդրումների ծավալները 1993 թ.-ի 15.2 մլրդ ԱՄՆ դոլարի համեմատ 2013 թ. կազմել են 101 մլրդ ԱՄՆ դոլար՝ աճելով 564%-ով (զճապատկեր 1): Ներդրումների հոսքերը կտրուկ բարձրացան 1990-ական թվականներից ի վեր՝ կապված Մեքսիկայում տնտեսական վերելքի հետ, սակայն 2008 թ.-ին համաշխարհային տնտեսական ճգնաժամի հետ կապված նվազման միտում է նկատվում: Մեքսիկական ներդրումների ծավալները Միացյալ Նահանգներում իհարկե անհամեմատ փոքր են, սակայն ներդրումների հոսքերի աճը NAFTA-ի ձևավորումից հետո ակնհայտ է՝ 1993 թ. կազմելով 1.2 մլրդ ԱՄՆ դոլար, իսկ 2013 թ.՝ 17.6 մլրդ ԱՄՆ դոլար՝ աճելով ավելի քան 1300%-ով (հավելված 1):

ԱՄՆ-ի և Կանադայի կողմից ներդրումների ծավալի կտրուկ աճը Մեքսիկայում, որն ինքնըստինքյան նպաստում է նաև երկրում ներդրումային միջավայրի բարելավմանը, խթան հանդիսացավ նաև երրորդ երկրների համար Մեքսիկան դիտարկելու որպես ներդրումների բարենպաստ շուկա: Նշենք նաև, որ ներդրումների հոսքերի մեծացումը NAFTA-ի անդամ պետությունների միջև, այնուամենայնիվ, չի կարողանում փոքրացնել տնտեսական զարգացվածության հսկայական տարբերությունը: Այս առումով, կարևորվում է անցումն ինտեգրման ավելի խորը մակարդակին, որը տնտեսական հարցերից բացի, իր մեջ կներառի նաև այնպիսի կարևորագույն ոլորտներ, ինչպիսիք են օրինակ կրթությունը, սոցիալական ոլորտը և այլն⁵⁰:

Համաշխարհային Բանկի հետազոտությունների համաձայն, NAFTA-ն Մեքսիկայի տնտեսության համար ունի դրական տնտեսական դեր, բայց համագործակցության նույն ձևաչափի պահպանումը հետագայում չի կարող նպաստել անդամ պետությունների տնտեսությունների զարգացման աստիճանների համահավասարեցմանը⁵¹:

⁵⁰ Robert A. Blecker and Gerardo Esquivel, NAFTA, Trade, and Development, Working Paper 10-03 // Center for U.S.-Mexican Studies (San Diego), the Mexico Institute of the Woodrow Wilson Center (Washington DC), El Colegio de la Frontera Norte (Tijuana), and El Colegio de México (Mexico City), 2010, p. 2.

⁵¹ Lederman, Maloney, and Servén, Lessons from NAFTA for Latin America and the Caribbean // The World Bank, 2005, p. 8-11.

Գծապատկեր 1. NAFTA-ի անդամ պետությունների միջև փոխադարձ ներդրումները 1993-2014թթ. (մլն ԱՄՆ դոլար) ⁵²

Տնտեսության զարգացման մակարդակի բարձրացմանը կարող են նպաստել ներդրումները նորարարական ոլորտներում, ենթակառուցվածքների բարելավման

⁵² Գծապատկերը կազմվել է հեղինակի կողմից U.S. International Trade Commission's Interactive Tariff and Trade Data Web (<http://dataweb.usitc.gov>) և FDI positions by partner country (<http://stats.oecd.org/Index.aspx?QueryId=64220>) վիճակագրական տվյալների իման վրա:

ոլորտում, ինչպես նաև ազգային պետական կառույցների ոլորտում: Այս տեսանկյունից, որոշակի առաջընթաց կարելի է նկատել Մեքսիկայի որոշ շրջաններում աշխատավարձի մակարդակի բարձրացման հետ կապված, որն, իհարկե, սահմանափակվում է բնակչության միայն որոշակի շրջանում: Այս ամենը հաշվի առնելով՝ բազմաթիվ հետազոտություններում Մեքսիկայի տնտեսական ցուցանիշների ուսումնասիրությունը դեռևս համեմատության մեջ է դրվում մեծամասամբ Լատինական Ամերիկայի երկրների հետ՝ հիմնականում շեշտը դնելով պետական ենթակառուցվածքների թույլ զարգացվածության վրա⁵³:

NAFTA-ի անդամ երկրների միջև իրականացվող ներդրումների ոլորտների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ երեք երկրների փոխադարձ ներդրումների հիմնական ոլորտներում առաջատար դիրք են գրավում ավտոարդյունաբերության ոլորտում իրականացվող ներդրումները: ԱՄՆ կողմից Մեքսիկայի տարածքում հիմնադրվել են բազմաթիվ մեքենաշինական ընկերություններ, որոնք զբաղվում են պահեստամասերի արտադրությամբ՝ հետագայում ավտոմեքենաների վերջնական հավաքման նպատակով: Մեքենաների վերջնական հավաքումը տեղի է ունենում հիմնականում ԱՄՆ-ում կամ Կանադայում, սա պայմանավորված է Մեքսիկայում աշխատուժի էժանությամբ: Սակայն կարևոր հանգամանք է նաև աշխատուժի մասնագիտական մակարդակի բարձրացումը, այս նպատակով բազմաթիվ մասնագետներ են ԱՄՆ-ից մեկնում Մեքսիկա՝ ուսումնական սեմինարներ կազմակերպելու նպատակով: Մեքենաների արտադրության ամբողջ արտադրական և հավաքման գործընթացն անցնելով NAFTA-ի անդամ երկրներում՝ վերջնական արտադրանքն արտահանվում է երրորդ երկրներ⁵⁴:

NAFTA-ի համաձայնագրի ուժի մեջ մտնելուց ի վեր ԱՄՆ-ից Մեքսիկա մեքենաների և համալրող դետալների արտահանման ծավալներն ավելացան 251%-ով, իսկ ներմուծումը 679%-ով, եթե համեմատենք 2014 թ. ցուցանիշները 1993 թ. ցուցանիշների հետ: Ավտոմեքենաների և պահեստամասերի առևտրում Կանադան և

⁵³ William Easterly, Norbert Fiess, and Daniel Lederman, “NAFTA and Convergence in North America: High Expectations, Big Events, Little Time” // *Economía*, Fall 2003, p. 28,34,46.

⁵⁴ Business Roundtable, NAFTA: A Decade of Growth // The Trade Partnership Washington, DC, February 2004, p. 8.

Մեքսիկան համապատասխանաբար գրավում են ԱՄՆ շուկայի 21% և 30% մասնաբաժինը⁵⁵:

Այսպես, համաձայնագրի անդամ երկրների միջև առևտուրը հիմնականում կապված է մեքենաների և դրանց պահեստամասերի հետ, սակայն առաջատար դիրքեր են զբաղեցնում նաև նավթամթերքի, գյուղատնտեսական ապրանքների, բնական գազի, մետաղների, քիմիական արդյունաբերության արտադրանքի, ինչպես նաև էլեկտրատեխնիկայի առևտուրը:

Մեր կարծիքով, NAFTA-ի անդամ երկրների միջև համագործագործակցության ներկայիս ձևաչափը սպառել է իրեն և միայն հարաբերությունների խորացումը այս պարագայում կօգնի անդամ բոլոր պետություններին իսկապես քաղել այն դրական արդյունքները, որոնք ակնկալվում էին համագործակցության սկզբում: Այս տեսանկյունից, հատկապես կարևորվում է միասնական ներդրումային հիմնադրամի ստեղծումը, որի գործունեությունն ուղղված կլինի անդամ երկրների միջև եկամուտների համահավասարեցմանը, հատկապես Մեքսիկայի տնտեսության վիճակի բարելավմանը: Համագործակցության սերտացման մեկ այլ տարբերակ կարող է լինել հյուսիսամերիկյան երկրների միջև ընդհանուր շուկայի ձևավորումը, որն արդեն կապահովի արտադրության գործոնների ազատ տեղաշարժը:

Եվրամիություն: Տարածաշրջանային տնտեսական համագործակցության նախադրյալների ուսումնասիրության հատկանշական օրինակ է նաև Եվրոպական Միությունը (ԵՄ), որի ձևավորման նախադրյալներն առաջացան լուծելու համար ինչպես տնտեսական, այնպես էլ քաղաքական մի շարք խնդիրներ:

Քաղաքական առումով, համագործակցությունն ենթադրում էր Գերմանիայի «ճակատագրի» որոշումը երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո, քաղաքականություն, որն ուղղված էր զսպելու Գերմանիայի կողմից հետագայում եվրոպական երկրների նկատմամբ ցանկացած ագրեսիայի ցուցաբերումը: Իսկ Ֆրանսիայի հետ համագործակցությունն ուղղված էր սահմանափակելու և վերահսկելու Գերմանիայի հետագա վերազինումը ֆրանսիական արտադրության զինատեսակներով և աջակցությամբ: 1951 թ. ապրիլի 18-ին հիմնադրվեց «Քարաժխի և պողպատի

⁵⁵ Հաշվարկները կատարվել են հեղինակի կողմից, United States International Trade Commission հրապարակման տվյալների հիման վրա, <https://dataweb.usitc.gov>:

Եվրոպական համայնքը» (European Coal and Steel Community - ECSC), որին միացան վեց պետություններ՝ Ֆրանսիան, Գերմանիան, Իտալիան, Բելգիան, Լյուքսեմբուրգը և Նիդեռլանդները, որը հենց հանդիսացավ ինտեգրման եվրոպական մոդելի ձևավորման հիմքը: Ներկայումս ԵՄ անդամ են հանդիսանում 28 պետություններ, որոնց թիվը տարածաշրջանային ինտեգրման տեսանկյունից բավականին մեծ է: Այս առումով, հատկապես կարևոր է միասնական քաղաքական և տնտեսական գործունեության կիրառումը, որը թույլ կտա ապահովել առանձին անդամ երկրների և միության բարեկեցությունն ու տնտեսական կայուն զարգացումը:

Համեմատելով այլ տնտեսական ինտեգրացիոն կառույցների հետ՝ կարող ենք ասել, որ ներկայումս ԵՄ անդամակացությունը հատկապես քաղաքական նպատակներ է հետապնդում, քան տնտեսական: ԵՄ-ն կարելի էր ներկայացնել զուտ տնտեսական արդյունավետության տեսանկյունից ելնելով, երբ այն միավորում էր 15 անդամներին, իսկ ներկայումս կարելի է ասել, որ 28 անդամ ներառող միությունը հարվածի տակ է դնում տնտեսական արդյունավետության հիման վրա ձևավորված համագործակցությունը:

Եվրոպական տնտեսական համայնքի ստեղծման մասին Հռոմի պայմանագրում բոլոր պետությունները նշում էին, որ յուրաքանչյուր երկիր իր տնտեսական քաղաքականությունը վարելու է սեփական օրենսդրության համաձայն և Միությունը իրավունք չունի միջամտել անդամ երկրների ներքին տնտեսական հարցերին: Այնուամենայնիվ, որոշ ոլորտների շուրջ անդամ երկրների ներկայացուցիչները եկան ընդհանուր համաձայնության, դրանք էին՝ գների կայուն մակարդակի պահպանմանն ուղղված քաղաքականությունը, զբաղվածության բարձր մակարդակի ապահովումը, ինչպես նաև վճարային հաշվեկշռի կարգավորման հետ կապված հարցերը: Սակայն երկրների միջև փոխկապվածության մակարդակի մեծացման հետ մեկտեղ, մեծանում էր նաև միասնական տնտեսական քաղաքականություն ունենալու անհրաժեշտությունը. այդ նպատակով ստեղծվեց Տնտեսական և ֆինանսական հարցերի խորհուրդը (Economic and Financial Affairs Council – ECOFIN): Խորհուրդը ստեղծվեց կարճաժամկետ ֆինանսական և տնտեսական հարցերի լուծման համար, այն բաղկացած էր յուրաքանչյուր անդամ երկրի մեկական ներկայացուցիչ:

ԵՄ ֆինանսական քաղաքականության մշակման հարցերով զբաղվում է ԵՄ հանձնաժողովը, որը ներկայացնում է այն հիմնական ոլորտները, որտեղ պետք է ուղղվեն տվյալ տարվա բյուջեում հավաքագրված միջոցները, սակայն վերջնական որոշում կայացվում է Եվրոպական խորհրդարանում և Եվրոպական Միության խորհրդում՝ անդամ երկրների ներկայացուցիչների քննարկումների արդյունքում: Եվրոպական հանձնաժողովը Եվրոպական Միության խորհրդին հաշվետվությամբ ներկայացնում է տվյալ տարվա բյուջեի կատարման մակարդակը, բյուջեի կատարումը վերահսկում է նաև Եվրոպական դատարանը:

Եվրամիության ինտեգրացիոն գործընթացները կարգավորեցին նաև գյուղատնտեսական արտադրանքի վաճառքին առնչվող խնդիրները, երբ ստեղծվեց միասնական գյուղատնտեսական շուկա, որը սկսել է գործել դեռևս 1968 թ.:

Միասնական գյուղատնտեսական քաղաքականություն ունենալն անհրաժեշտություն էր Եվրոպայի համար, քանի որ ԵՄ-ն աշխարհում առաջին տեղն է գրավում սննդամթերքի և՛ ներմուծման, և՛ արտահանման ծավալներով: Այդ նպատակով մշակվեց միասնական գյուղատնտեսական քաղաքականության ծրագիրը (Common Agricultural Policy - CAP), որի արդյունքում հաճախ ԵՄ երկրները կարողանում էին իրենց արտադրանքը վաճառել 30% և ավելի բարձր գներով:

Եվրոպայում ներքին շուկայի բարելավման ծրագիրը, որի սկիզբը դրվեց 1980-ական թթ. «Սպիտակ էջերի» հրապարակմամբ միասնական շուկայի ձևավորման ծրագրի շրջանակներում, վերջ դրեց այդ ժամանակաշրջանում Եվրոպական Միության խորը ճգնաժամի մասին բոլոր կանխատեսումներին: 1970-1980-ական թթ. սկիզբ առած քաղաքական, տնտեսական, ինչպես նաև արժույթային ճգնաժամից դուրս գալու համար վերոնշյալ ծրագիրը միտված էր վերականգնելու վստահությունը Եվրոպայում առևտրային գործունեություն իրականացնելու համար, ինչպես նաև բարելավելու գոյություն ունեցող ձեռնարկությունների ցուցանիշները միասնական ինտեգրված շուկա ձևավորելու ճանապարհով, որը կլինեք ավելի մրցունակ և նոր տեխնոլոգիաներին համապատասխան: Ընդհանուր շուկայի ձևավորումը միության անդամ երկրներին հնարավորություն էր տալիս մրցակցության մեծացման պայմաններում ավելի մեծ ուշադրություն դարձնել արտադրական գործընթացներում նոր տեխնո-

լոգիաների ներդրմանը, սա նաև բարենպաստ միջավայր էր ստեղծում սպառողների համար, որոնք ընտրության հնարավորություն էին ունենում: Այնուամենայնիվ, բոլոր տնտեսական օգուտները, որոնք ակնկալվում էին ընդհանուր շուկայի ձևավորումից, չարդարացան: Եվրամիության երկրներում կապիտալի արտադրողականության ցուցանիշը շարունակում էր բավականին ցածր մնալ ԱՄՆ-ի հետ համեմատությամբ:

Միասնական շուկայի բնութագրիչները 21-րդ դարում բավականին տարբերվում են 1990-ականների հիմնական բնորոշ գծերից, հիմնական տարբերությունը ծառայությունների ոլորտի գերակայությունն է, ԵՄ աշխատանքային ռեսուրսների 70%-ը ներգրավված է ծառայությունների ոլորտում, սակայն ծառայությունների առևտուրը ԵՄ երկրների միջև իրականացվող առևտրի միայն 20%-ն է կազմում⁵⁶: Ծառայությունների ոլորտում աշխատանքի արտադրողականությունը նույնպես բավականին ցածր է Եվրամիության երկրներում, եթե համեմատենք ԱՄՆ ցուցանիշների հետ, բացառություն են կազմում կապի ոլորտում գործունեություն իրականացնող ընկերությունները: Այս ցուցանիշը կարևորվում է այն տեսանկյունից, որ կապի, տրանսպորտի, էներգետիկայի, ֆինանսական ծառայությունների ոլորտների բարելավումը ուղղակիորեն նպաստում է տնտեսության մնացած ոլորտների գործունեության բարելավմանը:

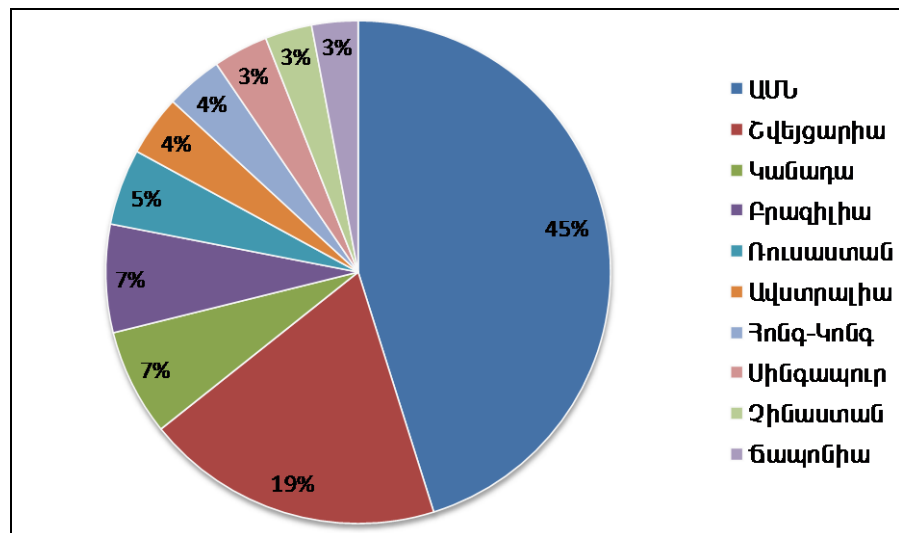
Եվրամիության ընդլայնման քաղաքականությունը զգալիորեն նպաստում է ներքին սպառողական շուկայի ընդլայնմանը, հատկապես 1990-ական թթ. սկսած ինտեսնսիվ ընդլայնման քաղաքականությունը, որին հետևեց կենտրոնական և արևելյան Եվրոպայի երկրների մուտքը ԵՄ, որոնք ունեին զարգացման համեմատաբար ցածր մակարդակ: Սակայն այս ընդլայնումը մեծացնում էր մրցունակությունը աշխատուժի շուկայում, քանի որ նոր անդամ երկրներն առաջարկում էին բավականին էժան աշխատուժ՝ նպաստելով միգրացիոն հոսքերի կտրուկ ավելացմանը:

Եվրամիությունը, հանդիսանալով հզոր տարածաշրջանային տնտեսական ինտեգրացիոն խմբավորում, դեռևս կարողանում է դիմակայել համաաշխարհային տնտեսության մարտահրավերներին, սակայն այնպիսի զարգացող տնտեսություն ունեցող երկրներ, ինչպիսիք են Չինաստանը և Հնդկաստանը, արդեն մրցակցում են հզոր միության հետ: Հատկապես օտարերկրյա ներդրումների ներգրավման առումով

⁵⁶ Peter L. Vesterdorf, Small and Medium-sized Enterprises and the European Union, 2006, p. 19.

Չինաստանը աշխարհում հավակնում է դառնալ առաջատար երկիր, որը նաև սեփական գիտական բազան աշխարհին ներկայացնելու ներուժ ունի:

ԵՄ երկրների կողմից իրականացվող ներդրումները հիմնականում հոսում են ԱՄՆ (գծապատկեր 2, հավելված 2): Դիտարկվող ժամանակահատվածում ԱՄՆ-ում իրականացված ներդրումները կազմել են 1506.91 մլրդ եվրո, իսկ երկրորդ տեղում գտնվող Շվեյցարիայում ներդրումները կազմում են 639.35 մլրդ եվրո: ԵՄ անդամ երկրներից հիմնական ներդրող համարվում է Լյուքսեմբուրգը, ԱՄՆ-ում նշված ժամանակաշրջանում իրականացված ներդրումների ավելի քան 80%-ն իրականացվել է այդ պետության կողմից: Ներդրումների առումով առաջատար են նաև Գերմանիան և Մեծ Բրիտանիան, որոնք տարբեր տարիների զիջում են առաջատարի դիրքերը միմյանց:

Գծապատկեր 2. ԵՄ կողմից երրորդ երկրներում իրականացված ՕՈՒՆ-երը 2010-2013 թթ. (միջին ցուցանիշը %-ով)⁵⁷

ԵՄ-ն օտարերկրյա ներդրումների ներգրավման համար վարում է առևտրային արգելքների վերացման ինտենսիվ քաղաքականություն: Օտարերկրյա ներդրողների համար հատկապես կարևոր է առանց արգելքների մուտքը տեղական շուկա, որը կարող է ներդրողների համար գրավիչ լինել տեղական աշխատուժի որակավորման բարձր մակարդակի և համեմատաբար էժանության տեսանկյունից, իսկ ներդրումների

⁵⁷ Գծապատկերը կազմվել է հեղինակի կողմից՝ [www.eurostat.eu](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Foreign_direct_investment_statistics) (Foreign direct investment statistics) http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Foreign_direct_investment_statistics և <https://data.oecd.org/fdi/fdi-stocks.htm#indicator-chart> վիճակագրական կայքերի հրապարակումների հիման վրա:

իրականացման համար հատկապես կարևորվում են նոր տեխնոլոգիաների կիրառումը և տնտեսության զարգացման ինտենսիվ մոդելի ապահովումը:

Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպությունը (OECD)⁵⁸ ներդրումային միջավայրի գնատական տալու համար սահմանում է պետական սահմանափակումների ինդեքսը (RRI)⁵⁹, որն իր մեջ ներառում է 4 գործոններ՝ անշարժ գույքի ձեռքբերման և գրանցման, ծրագրերի նախնական վերլուծության և հաստատման, օտարերկրյա աշխատուժի ներգրավման, այլ գործառնական սահմանափակումներ: Այս ցուցանիշի համաձայն, ԵՄ շուկա մուտք գործելու արգելքները հասցվել են նվազագույնի, և եթե համեմատենք այս ցուցանիշը Չինաստանի ու Հնդկաստանի համապատասխան ցուցանիշի հետ, ապա տարբերությունն առավել քան ակնհայտ է: Թեև բիզնես միջավայրի գնատականն առավելապես բարենպաստ է եվրոպական երկրներում, այնուամենայնիվ, էժան աշխատուժը, որն առաջարկում են զարգացող տնտեսություն ունեցող երկրները, շատ ավելի գրավիչ է օտարերկրյա ներդրողների համար:

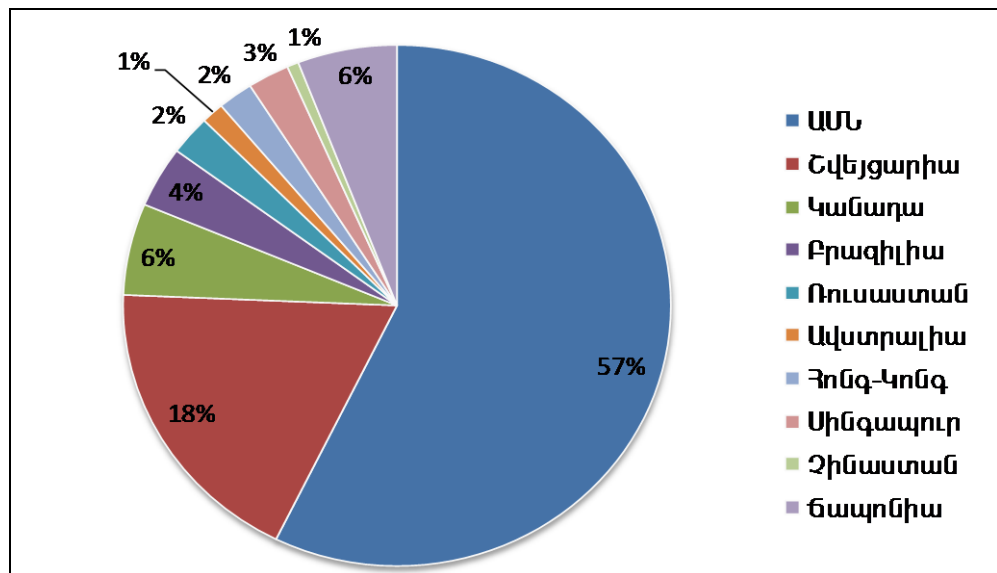
Տնտեսության բացության բարձր աստիճանը ԵՄ անդամ երկրներում այլևս հնարավորություն չի տալիս օտարերկրյա ներդրումների ծավալի մեծացումն ապահովել բիզնես միջավայրի գործոնների բարելավման միջոցով: Այս նկատառումով էլ անհրաժեշտ են ներդրումների ներգրավման այլ մեթոդներ որոնել: Ներկայումս ԵՄ-ն կորցրել է աշխարհում օտարերկրյա ներդրումների ներգրավման առաջատարի դիրքը: Դեռևս 2000 թ. ԵՄ երկրները հանդիսանում էին համաշխարհային ներդրումների 50%-ի ընդունողը, այս ցուցանիշը ներկայումս կազմում է 20% (239 մլրդ եվրո):

Համեմատության համար նշենք, որ BRICS-ի⁶⁰ անդամ երկրները 2007 թ. ի վեր կրկնապատկել են իրենց երկրներ հոսող օտարերկրյա ներդրումների ծավալները՝ 29.2%: Ավելին, Չինաստանը ներդրումների ներգրավման առումով գերազանցում է բոլոր եվրոպական երկրներին (գծապատկեր 3, հավելված 3):

⁵⁸ OECD-The Organisation for Economic Co-operation and Development.

⁵⁹ Regulatory Restrictiveness Index (RRI).

⁶⁰ Առաջատար զարգացող տնտեսություն ունեցող երկրների միավորում. միավորման անդամներն են Բրազիլիա, Ռուսաստան, Հնդկաստան, Չինաստան, Հարավաֆրիկյան Հանրապետություն:

Գծապատկեր 3. Երրորդ երկրներից ԵՄ-ում իրականացված ՕՈՒՆ-երը 2010-2013 թթ. (միջին ցուցանիշը %-ով)⁶¹

ԵՄ-ում իրականացվող ներդրումների մեջ երրորդ երկրներից կատարվող ներդրումների ծավալն աստիճանաբար մեծանում է, սակայն դեռևս ներդրումների 60%-ը բաժին է ընկնում ԵՄ ներքին ներդրումներին: Կարելի է ասել, որ միության տեսանկյունից սա կարող ենք համարել ոչ թե ներդրումների ներգրավում, այլ միայն դրանց վերաբաշխում:

Օտարերկրյա ներդրումների բաշխվածությունը ԵՄ անդամ երկրներում բավականին անհամաչափ է: Օրինակ, 2013 թ. ներդրումների ներգրավման տեսանկյունից առաջատար դիրքեր էին զբաղեցնում Իսպանիան և Ֆրանսիան, իսկ 2014 թ. Ֆրանսիայում ներդրումների ծավալները նախորդ տարվա համեմատ կրճատվեցին 65,6%-ով, որի արդյունքում Գերմանիան գրավեց ավելի առաջատար դիրք: Միևնույն ժամանակ, ընդհանուր առմամբ, ակնհայտ է ներդրումների հոսքերի կտրուկ նվազում Իտալիայում և Հունաստանում, ինչը պայմանավորված է այդ երկրներում անընդհատ աճող պետական պարտքի հետ:

Ներկայումս ԵՄ-ում իրականացվող ներդրումների հոսքերը բավականին անկայուն են, բայց, ընդհանուր առմամբ, համապատասխանում են համաշխարհային

⁶¹ Գծապատկերը կազմվել է հեղինակի կողմից՝ [www.eurostat.eu](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Foreign_direct_investment_statistics) (Foreign direct investment statistics) http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Foreign_direct_investment_statistics և <https://data.oecd.org/fdi/fdi-stocks.htm#indicator-chart> վիճակագրական կայքերի հրապարակումների հիման վրա:

տնտեսության ներկայիս ուղենիշերին, որի հիմնական բնութագրիչը հարավ-արևելյան Ասիայի երկրների դիրքերի բարելավումն է: Եթե դիտարկենք ԵՄ-ում երրորդ երկրների կողմից իրականացվող ներդրումները, ապա վիճակագրությունը ցույց է տալիս, որ 2013 թ., 2004թ. համեմատությամբ, ներգրավված ներդրումները ավելացել են 1,7 անգամ, իսկ հաջորդ՝ 2014 թ. կրճատվել են 22,6%-ով:

2014 թ. ներդրումների ներգրավման տեսանկյունից առաջատար դիրքերում են Իսպանիան և Նիդեռլանդները, որոնք ներգրավվել են ԵՄ համախառն ներդրումների 20,6%-ը:

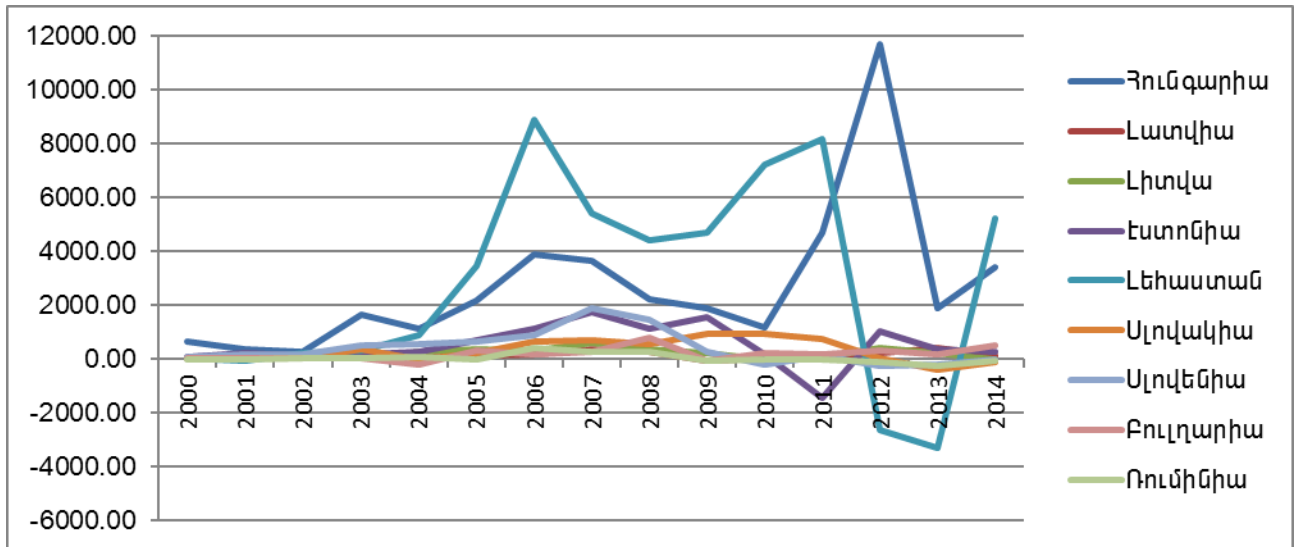
ԵՄ անդամ երկրների շարքում ներդրումներից ստացված եկամուտների առումով առաջատար դիրքեր են գրավում Լյուքսեմբուրգը, Գերմանիան, Նիդեռլանդները և Իտալիան: 2014 թ. ներդրումների հոսքերի կտրուկ նվազում է նկատվել Ֆրանսիայում, Իռլանդիայում և Իտալիայում:

Որպեսզի պատկերացում կազմենք ներդրումների վրա ինտեգրման ազդեցության մասին, նպատակահարմար ենք գտնում վերլուծել նաև ԵՄ անդամ հանդիսացող պետություններում ներդրումների հոսքերը մինչ անդամակցությունը և անդամակցությունից հետո:

Ինտեգրման արդյունքում տեղի ունեցած ներդրումների շարժերի ուսումնասիրության համար կդիտարկենք ԵՄ անդամ հանդիսացող և առավելապես զարգացող և անցումային տնտեսություն ունեցող երկրների օրինակները (գծապատկեր 4, հավելված 5):

Այսպես, եթե դիտարկում ենք ներդրումների հոսքերի փոփոխությունը այս երկրներում, ապա ինտեգրումից հետո ներդրումների արտահոսքի ծավալների մեծացումն ակնհայտ է: Օրինակ, 2004 թ. ԵՄ անդամակցությունից ի վեր Լատվիայի, Լիտվիայի, Էստոնիայի, Սլովենիայի, ինչպես նաև 2007 թ. ի վեր Բուլղարիայի կողմից իրականացվող ներդրումների ծավալներն ավելացան գրեթե 2 անգամ: Լեհաստանի և Չեխիայի կողմից իրականացվող ներդրումները ԵՄ-ին անդամակցությունից հետո ավելացան ավելի քան 3-5 անգամ: Սակայն ներդրումների ծավալի մեծացման միտումը միանշանակ չէր բոլոր երկրների համար, քանի որ Մալթայի կողմից իրականացվող

ներդրումները 2004 թ.' ԵՄ անդամակցությունից ի վեր կազմեցին 6.96 մլն ԱՄՆ դոլար, 2003 թ. 544.78 մլն ԱՄՆ դոլարի դիմաց:

Գծապատկեր 4. ԵՄ անդամ երկրների կողմից կատարված ներդրումները 2000-2014 թթ. մինչ ԵՄ անդամակցությունը և անդամակցությունից հետո (մլն ԱՄՆ դոլար)⁶²

Տվյալների վերլուծությունը վկայում է, որ սկսած 2008 թ., ԵՄ անդամ գրեթե բոլոր երկրներից ներդրումների արտահոսքն էապես նվազել է, այս միտումը շարունակվում է պահպանվել մինչև 2013 թ., հատկապես կտրուկ իջել են Չեխիայի, Սլովենիայի, Սլովակիայի ցուցանիշները: 2014 թ. նկատվում է ներդրումների արտահոսքի որոշակի աշխուժացում:

Ինչ վերաբերում է ԵՄ անդամ երկրների կողմից ներգրավված ներդրումներին, ապա այստեղ միտումները ևս տարբերվում են մինչ անդամակցությունը և անդամակցությունից հետո տեղի ունեցող ներդրումային գործընթացներում (Հավելված 4): Տվյալների ուսումնասիրությունը վկայում է այն մասին, որ 2004 թ. և 2007 թ. ԵՄ ընդլայնման մաս կազմող երկրներում իրականացված ներդրումները կտրուկ ավելացել են: Չեխիայում, Հունգարիայում, Լատվիայում, Լիտվայում, Սլովենիայում և Բուլղարիայում իրականացված ներդրումները 2004 թ.' ԵՄ անդամակցությունից հետո ավելի քան 2 անգամ գերազանցել են նախորդ տարվա ցուցանիշները: Ներդրումների աճի միտումը պահպանվել է բոլոր երկրներում մինչև 2008 թ. համաշխարհային

⁶² Գծապատկերը կազմվել է հեղինակի կողմից <http://unctad.org/> կայքի Inward and outward foreign direct investment flows, annual, 1970-2013 տվյալների բազայի հիման վրա:

տնտեսական ճգնաժամը, որից հետո, սկսած 2011-2014 թթ. ներդրումների հոսքերը համամասնորեն նվազել են: Ներդրումների ներհոսքի կտրուկ անկում է նկատվել հատկապես Լիտվայում, Լատվիայում և Կիպրոսում:

Բացառությամբ 2009 թ., Իսպանիան ԵՄ անդամակցությունից ի վեր ներդրումների ներգրավման տեսանկյունից առաջատար երկիր է, իհարկե, 2007-2008 թթ.⁶³ կապված համաշխարհային տնտեսական ճգնաժամի հետ, այն թուլացրել է իր ներդրումային գրավչությունը:

Երրորդ երկրներում իրականացվող ներդրումների համատեքստում, Միացյալ Նահանգներն ակնհայտ առաջատար է ԵՄ-ից իրականացվող ներդրումների առումով՝ ներդրումների ողջ ծավալի 31%-ը բաժին է ընկնում ԱՄՆ-ին: Ավելին՝ Միացյալ Նահանգները հանդիսանում է նաև խոշորագույն ներդրողը ԵՄ-ում՝ կազմելով համախառն ներդրումների ավելի քան 58%-ը, մինչդեռ 2-րդ տեղը գրավող Շվեյցարիային բաժին է ընկնում ընդամենը 7%-ը:

Ներդրումների ամենամեծ ծավալները ԵՄ-ում ներգրավված են հիմնականում երեք խոշոր ոլորտներում՝ արդյունաբերություն, ոչ ֆինանսական ծառայություններ, ֆինանսական ծառայություններ: Ներդրումների այս խմբին բաժին է ընկնում ողջ ներդրումների ծավալի ավելի քան 75%-ը Իսպանիայում և Մեծ Բրիտանիայում, և գրեթե 100%-ը Լյուքսեմբուրգում, Իռլանդիայում, Գերմանիայում և Ֆրանսիայում:

Ներդրումներն արդյունահանման, գյուղատնտեսության ոլորտներում շատ փոքր ծավալ ունեն ԵՄ անդամ երկրներում: Արդյունաբերության ոլորտում ներդրումների ամենամեծ մասնաբաժինն ունեն Նիդեռլանդները և Շվեդիան, իսկ ֆինանսական ոլորտում հատկանշական են ներդրումները Լյուքսեմբուրգում, Իռլանդիայում, Իսպանիայում և Մեծ Բրիտանիայում: Գերմանիայում և Ֆրանսիայում ոչ ֆինանսական ծառայությունների ոլորտում ներդրումները կազմում են ողջ ներդրումների 80%-ը⁶³:

Երրորդ երկրներում իրականացվող ներդրումները հսկայական նշանակություն ունեն ԵՄ ազգային եկամտի ձևավորման մեջ: Եկամուտները հիմնականում գոյանում են շահաբաժինների վճարումների, վերաներդրված եկամուտների և ՎԱԿ-երի մասնաճյուղերին տրամադրված վարկերից ստացված տոկոսագումարների տեսքով:

⁶³ Նույն աղբյուրը

2012-2013 թթ. երրորդ երկրներում ԵՄ ներդրումներից ստացված եկամուտները գերազանցել են 340 մլրդ ԱՄՆ դոլարը, մինչդեռ ԵՄ երկրներում իրականացված ներդրումներից երրորդ երկրների ստացած եկամուտը կազմել է 200 մլրդ ԱՄՆ դոլար:

Եթե համեմատենք ներդրումների ծավալը ԵՄ երկրների ՀՆԱ-ի հետ, ապա ակնհայտ է, որ օտարերկրյա ներդրումներից ստացված եկամուտները ԵՄ անդամ երկրների միջև բաշխվում են ոչ հավասարաչափ: Ներդրումային հոսքերից ստացված եկամուտների ուսումնասիրությունը վկայում է, որ Իտալիան միշտ համեմատաբար ցածր ցուցանիշ է ունեցել, քան Իսպանիան և Մեծ Բրիտանիան: Գերմանիան և Ֆրանսիան ունեն միջին մակարդակի եկամուտներ, փոքր երկրների համար ներդրումներից ստացված եկամուտների ծավալը գերազանցում է ՀՆԱ 50%-ը, այստեղ բացառություն են կազմում Սլովենիան և Հունաստանը, որտեղ ցուցանիշը տատանվում է 10-30%-ի շրջանակներում:

Ամփոփելով նշենք, որ չնայած ներդրումային դիրքերի որոշակի թուլացմանը՝ ԵՄ շարունակում է աշխարհում մնալ առաջատարներից մեկը, հատկապես, զարգացող երկրների տնտեսական առաջընթացը դիտելով որպես նոր ներդրումների ներգրավման շարժառիթ: Մասնավորապես, ակնհայտ է Չինաստանի կողմից եվրոպական ընկերություններում ներդրումների ինտենսիվացումը և ընկերությունների կառավարման փաթեթների ձեռքբերումը:

1.3 Ինտեգրման ազդեցությունը օտարերկրյա ներդրումների հոսքերի վրա

Տարածաշրջանային տնտեսական համագործակցության ձևավորումն, առաջին հերթին, ենթադրում է առևտրային արգելքների և ներդրումային սահմանափակումների վերացում: Տարածաշրջանային տնտեսական ինտեգրման և օտարերկրյա ներդրումների կապը ներկայացնելու համար մեր հետագա ուսումնասիրությունը նպատակահարմար ենք գտնում իրականացնել հենց այս երկու գործոնների փոխկապվածության վերլուծության հիման վրա:

Տարածաշրջանային ինտեգրման և օտարերկրյա ներդրումների կապի վերլուծությունը բավականին դժվարացնում է այն հանգամանքը, որ գործոնների քանակը, որոնք ազդում են ներդրումների հոսքերի վրա, բավականին շատ են:

Ինտեգրման ազդեցությունը միանշանակ տարբեր է համագործակցության տարբեր ձևեր ունեցող միությունների համար: Տարածաշրջանային համագործակցության արդյունքում ավելի փոքր ազդեցություն ունեն այն երկրները, որոնք ՕՈՒՆ-երի համաշխարհային շուկայի առաջատարներն են արտահանման առումով և ավելի մեծ ազդեցություն ունեն այն երկրները, որտեղ մեծ են ներգրավված ՕՈՒՆ-երի ծավալները: Իհարկե, կախված համագործակցող երկրների զարգացման աստիճանից, այդ ազդեցությունների մակարդակը կարող է տարբեր լինել:

Ներդրումների վրա ինտեգրման ազդեցության ուսումնասիրությունները հիմնականում ուղղված են ԵՄ փորձի ուսումնասիրությանը՝ տարածաշրջանում ՎԱԿ-երի գործունեության համատեքստում:

ԵՄ ձևավորումից հետո ԱՄՆ-ից ներդրումների հսկայական ներհոսքը միության տարածք հետազոտողներին ստիպեց սկսել ուսումնասիրությունը ներդրումների պատճառները գտնելու համար՝ փորձելով այն կապել Եվրոպայում ինտեգրացիոն գործընթացների ինտենսիվացման հետ⁶⁴: Սակայն հիմնական եզրահանգումները հաստատում էին, որ ներդրումներն ԱՄՆ-ից ամեն դեպքում հոսելու էին դեպի Եվրոպա, իսկ ԵՄ ձևավորումը միայն փոխեց դրանց ուղղությունը, ներդրումները կենտրոնացնելով Եվրոպական տնտեսական համագործակցության անդամ հանդիսացող երկրների տնտեսություններ, քանի որ ինտեգրացիոն գործընթացները տարածաշրջանն ավելի գրավիչ են դարձնում ներդրողների համար:

Հետագայում ԵՄ փորձի ուսումնասիրությամբ զբաղվող հետազոտողները ներկայացրել են նաև այլ մոտեցումներ, օրինակ Դաննինգը ԱՄՆ կողմից ներդրումների հոսքը դեպի ԵՄ տարածք չի կապում 1992 թ. ԵՄ կողմից իրականացված առևտրային արգելքների վերցման քաղաքականության հետ⁶⁵, մինչդեռ Լիպսեյը պնդում է, որ մինչ 1989 թ. ԱՄՆ-ից ԵՄ հոսող ներդրումների ծավալները անհամեմատ փոքր էին⁶⁶: Բայց այստեղ նաև հարկ է նկատել, որ

⁶⁴ Yannopoulos, G.N. (1990), "Foreign Direct Investment and European Integration: The Evidence from Journal of Common Market Studies // Vol.28, p. 235-259.

⁶⁵ Dunning, J.H. (1992), "Transatlantic Foreign Direct Investment and the European Economic Community" // International Economic Journal, Vol. 6, p. 59-81.

⁶⁶ Lipsey, R.E. (1990), "American Firms Facing Europe: 1992", in M. Feldstein and Y. Kosai (eds.) // US Japan Economic Forum, Cambridge: NBER.

Ճապոնիան ևս ներդրումների ծավալները մեծացրեց դեպի ԵՄ, սկսած 1992 թ., որն «ապացուցում է առևտրային արգելքների վերացման և ներդրումների հոսքերի ինտենսիվացման ուղղակի կապը»⁶⁷:

Ինչ վերաբերում է տարածաշրջանային խմբավորման ներսում ներդրումների հոսքերին՝ այստեղ ևս հետազոտողների կարծիքները հակասական են, ըստ Լ. Ֆրանկոյի և Զ. Պելկմասի⁶⁸, որոնք հետազոտում էին ՎԱԿ-երի վարքագիծը ԵՄ ձևավորումից հետո, միջազգային կազմակերպություններն իրենց մասնաճյուղերը կենտրոնացրեցին ինտեգրացիոն խմբավորման ներսում՝ այսպիսով նպաստելով ներքին ներդրումների հոսքերի ինտենսիվացմանը: Հետագայում այս եզրահանգմանը եկան նաև Մոլլեն և Մորսինկը⁶⁹, որոնք, ուսումնասիրելով ԵՄ անդամների միջև ներդրումները և առևտրային հոսքերը, պնդում էին, որ սկսած որոշակի մակարդակից, ներդրումները և առևտրային հոսքերը լրացնում են միմյանց:

Ներդրումների վրա առևտրի ազատականացման ազդեցության ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ օտարերկրյա ներդրումները երկրների պատասխանն են առևտրային արգելքներին, քանի որ ֆիրմաների օտարերկրյա մասնաճյուղերը, որպես կանոն, ստեղծվում են ապրանքների և ծառայությունների մուտքի արգելքների պատճառով: Տնտեսագիտական գրականության մեջ հաճախ հանդիպում է այն տեսակետը, որ տարածաշրջանային ինտեգրացիոն խմբավորման անդամ երկրների շրջանում արտաքին առևտուրը և կապիտալի շարժը հանդես են գալիս որպես միմյանց անընդհատ փոխարինող միջոցներ⁷⁰:

Տնտեսագիտական գրականության մեջ ինտեգրման և ներդրումների կապը հիմնականում դիտարկվում է ողջ ինտեգրացիոն խմբավորման տեսանկյունից՝ պակաս ուշադրության արժանացնելով ինտեգրման ազդեցությանը առանձին երկրների վրա:

⁶⁷ Thomsen, S. and P. Nicolaides (1991), *The Evolution of Japanese Direct Investment in Europe* // New York and London: Harvester Wheatsheaf.

⁶⁸ Pelkmans, J. (1984), *Market Integration in the European Community* // The Hague: Martinus Nijhoff.

⁶⁹ Molle, W. and Morsink, R. (1991), "Intra-European Direct Investment", in B. Bürgenmeier and J.L. Muccielli (eds.), *Multinationals and Europe 1992: Strategies for the Future* // London and New York: Routledge.

⁷⁰ Mundell, R.A. (1957), "International Trade and Factor Mobility" // *American Economic Review*, Vol. 47, p. 321-35.

Առանձին հետազոտողներ փորձել են այս կապը գտնել Իռլանդիայի⁷¹ և Մեծ Բրիտանիայի⁷² օրինակով, արդյունքերը ցույց են տվել, որ Մեծ Բրիտանիայի վրա ԵՄ անդամակցությունը ներդրումների տեսանկյունից որևէ ազդեցություն չի թողել, մինչդեռ Իռլանդիայում ներդրումների հոսքերը մեծացել են ինչպես ԵՄ անդամ այլ պետություններից, այնպես էլ երրորդ երկրներից: Բանն այն է, որ օտարերկրյա ներդրողները Մեծ Բրիտանիայում արդեն 1950-1960-ական թթ. սկսել էին իրենց ինտենսիվ ներդրումային գործունեությունը, այդ պատճառով էլ ԵՄ անդամակցությունից հետո փոփոխությունն այդքան էլ ակնհայտ չէր:

Այդ նպատակով 1990-ական թթ. վերջերին Լ. Վինթերսը ուսումնասիրել է Իսպանիայի, Պորտուգալիայի և Հունաստանի տնտեսությունների արձագանքը օտարերկրյա ներդրումներին⁷³: Նա եկավ այն եզրակացության, որ Իսպանիայի և Պորտուգալիայի տնտեսությունները զգալիորեն օգտվել են օտարերկրյա ներդրումներից, մինչդեռ Հունաստանում ներդրումներն այդքան էլ ինտենսիվ չեն եղել՝ կապված պետական քաղաքականության հետ, որը օտարերկրյա ներդրողների համար այդքան էլ ցանկալի միջավայր չի ապահովում:

Որոշ հետազոտողներ պնդում են, որ սակագնային արգելքները խթանում են ներմուծման փոխարինմանն ուղղված ներդրումների հոսքերը: Իսկ հետագայում առևտրային արգելքների վերացումը կարող է խթան հանդիսանալ, որպեսզի ներդրողներն արտադրությունը տեղափոխեն վերազգային կորպորացիաների հիմնադիր երկրներ: Ժամանակակից գրականության մեջ սակայն գերակշռում է այն տեսակետը, որ օտարերկրյա ներդրումների համար խթան են հանդիսանում ոչ նյութական ակտիվների շարժի անհրաժեշտությունը⁷⁴:

⁷¹ Grant, R. (1983), "The Impact of EEC Membership upon the UK Industrial Performance" // R. Jenkins (ed.), Britain and the EEC. Proceedings of Section F (Economics) of the British Association for the Advancement of Science. London: Macmillan.

⁷² Mayes, D.G. (1983), "EC Trade Effects and Factor Mobility" // A.M. El-Agraa (ed.), Britain Within the European Community: The Way Forward. London: Macmillan.

⁷³ Winters, L. A. (1996), "Lebanon's Euro-Mediterranean Agreement: Possible Dynamic Benefits" // paper prepared for Lebanese Center for Policy Studies' Conference on "Lebanese-EU Relations", Beirut, July 1-2, mimeo.

⁷⁴ Esty, C. and Caves, R.E. (1983) 'Market structure and political influence: new data on political expenditures, activity and success', Economic Inquiry 21, p. 24-38.

Օտարերկրյա շուկաներում ձևավորված մրցակցությանը դիմակայելու համար, որտեղ տեղական կազմակերպություններն ունեն գերակայություն՝ կապված տեղական շուկայի, սպառողների նախասիրությունների և բիզնես առանձնահատկություններին ծանոթ լինելու հետ, օտարերկրյա ֆիրմաներն ունեն ակնհայտ առավելություն բավականին ուժեղ մարքեթինգային հնարքներ և տեխնոլոգիաներ օգտագործելու առումով, որոնք թույլ կտան մրցակցել տեղական ֆիրմաների հետ: Այս նպատակների իրագործման համար ֆիրմաներից պահանջվում է մասնաճյուղերի հիմնադրում այդ երկրներում, քանի որ ապրանքների տեղափոխման, մաքսային ծառայությունների և երբեմն նաև լիցենզավորման հետ կապված ծախսերն արտադրանքն անմրցունակ են դարձնում արտասահմանյան շուկաներում⁷⁵:

Օտարերկրյա ներդրումների վերոնշյալ երկու խթանները հակասական պատկերացումներ են տալիս տարածաշրջանային ինտեգրման տեսանկյունից, հատկապես խմբավորման ներսում տեղի ունեցող հոսքերի տեսանկյունից:

Խմբավորման ներսում, իհարկե, սակագնային արգելքների վերացմամբ խթանվող ներդրումները կորցնում են իրենց մրցունակությունը, քանի որ սակագնային և ոչ սակագնային արգելքների բացակայությունը ապրանքների արտահանումը դարձնում է ավելի գրավիչ, քան ՕՈՒՆ-ը, սակայն ինտեգրումն իհարկե չի նպաստում արդեն գոյություն ունեցող ներդրումային ծրագրերի դադարեցմանը կամ ներդրումների վերադարձմանը հիմնադիր երկիր: Ավելին, տարածաշրջանում առևտրային արգելքների վերացումը նպաստում է ՎԱԿ-երի գործունեության արդյունավետության բարձրացմանը՝ պայմանավորված երրորդ երկրների հետ համագործակցության արդյունավետության բարձրացմամբ: Սա հատկապես հատուկ է ուղղահայաց կառուցվածք ունեցող ՎԱԿ-երին, որոնց տարբեր մասնաճյուղերը հիմնվում են՝ ելնելով տվյալ տարածաշրջանում արտադրության կոնկրետ փուլի համար բարենպաստ պայմաններից:

Առավել քիչ առևտրային արգելքներ ունեցող երկրները տարածաշրջանային խմբավորմանը անդամակցելու դեպքում հայտնվում են առավել բարենպաստ

⁷⁵ Buckley, P.J. and Casson, M.C. (1976) The Future of the Multinational Enterprise // Holmes & Meier: London.

իրավիճակում, քանի որ կարիք չի լինի վերադարձնել այդ երկրում կատարված այն ներդրումները, որոնք ուղղված են եղել ներմուծման փոխարինմանը:

Ինչ վերաբերում է տարածաշրջանային խմբավորման և երրորդ երկրների միջև ներդրումների հոսքերին, ապա այս դեպքում և՛ միջազգայնացման, և՛ սակագների շրջանցման (tariff-jumping) մոդելները նպաստում են ներդրումների հոսքերի ավելացմանը: Օտարերկրյա ներդրումների ներհոսքը դեպի ինտեգրացիոն խմբավորման անդամ երկրներ ավելանում է, քանի որ խմբավորման ձևավորման հետևանքով, առաջին հերթին, մեծանում են ներդրումների պաշտպանությանն ուղղված միջոցները, ինչպես նաև օտարերկրյա ներդրողները հակված են լինում արագ մուտք գործել խմբավորման շուկաներ, որպեսզի խուսափեն հետագա հնարավոր սահմանափակումներից: Այս տեսանկյունից, իհարկե հատկապես գրավիչ է ներքին սպառողական շուկայի զգալիորեն ընդլայնումը:

Օտարերկրյա ներդրումների մեծ ալիքը, որը հոսում է ինտեգրացիոն խմբավորման անդամ երկրներ, հավասարապես չի բաշխվում. ներդրումները հոսում են աշխարհագրորեն առավել նպաստավոր շրջաններ: Այս հարցին անդրադառնալով, Քինդլբերգերը նշում է, որ ներդրումներն առևտրի ազատականացման ուղղակի պատասխանն է, որն առաջանում է ինտեգրացիոն խմբավորման ձևավորման հետևանքով⁷⁶: Սա հիմնականում վերաբերում է օտարերկրյա ֆիրմաներին, որոնց սպառող հանդիսացող նախկին գործընկեր երկրները միության անդամ հանդիսացող այլ երկրների շնորհիվ վերածվում են արտադրողների: Այս պարագայում անհրաժեշտություն է առաջանում ռազմավարական որոշումներ կայացնել ներդրումների վերաբաշխման նպատակով:

Օտարերկրյա ներդրումների արտահոսքի վրա ինտեգրման ազդեցությունն ավելի քիչ է ուսումնասիրված: Դա պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ իրականում տարածաշրջանային համագործակցության ձևավորումն էական ազդեցություն չի ունենում ներդրումների արտահոսքի վրա, քանի որ առևտրային արգելքները, որոնք առկա են մինչև համագործակցության սկիզբը, պահպանվում են: Սակայն ներդրումների հոսքերում որոշակի փոփոխություն, այնուամենայնիվ, տեղի է ունենում: Այս

⁷⁶ Kindleberger C.P. (1969): “American Business Abroad” // The International Executive 11, p. 15.

պարագայում հաճախ ինտեգրացիոն խմբավորման ներսում ֆիրմաների ներդրումների իրականացման հնարավորությունները կարող են սահմանափակվել՝ կապված ֆիրմայի քաղաքականության և տարածաշրջանի ներսում ռեսուրսների սահմանափակության հետ, որը ևս տանում է ներդրումների արտահոսքին դեպի երրորդ երկրներ⁷⁷, հետևաբար տարածաշրջանի ներսում և երրորդ երկրներում իրականացված ներդրումները հանդիսանում են որպես փոխարինիչներ, որոնք բազմազանեցնում են ֆիրմայի գործունեությունը: Դեպի երրորդ երկրներ ներդրումների արտահոսքին նպաստում է նաև ինտեգրացիոն խմբավորման ներսում ներդրումների հոսքերի նվազումը, որը կապված է առևտրային արգելքների վերացման հետ:

Այսպիսով, կարող ենք վերը շարադրածից եզրակացնել, որ ինտեգրացիոն խմբավորման ձևավորումը նպաստում է ներդրումների ներհոսքի կտրուկ մեծացմանը: Ներդրումները վերաբաշխվում են համեմատաբար բարենպաստ բիզնես միջավայր ունեցող երկրներ, և ինտեգրացիոն խմբավորման որոշ անդամներ կարող են դուրս մնալ ներդրումների հետաքրքրությունից: Ինտեգրացիոն խմբավորումների ձևավորումը նաև ենթադրում է ներդրումների հոսքերին առնչվող արգելքների վերացում և ներդրումային գործունեության ազատականացում:

Կապիտալի հոսքերի ազատականացումը դրսևորվում է մի շարք ձևերով: Հիմնականում ներդրումների ներգրավմանն առնչվող արգելքները հասցվում են նվազագույնի կամ վերացվում են: Ներդրումների ներգրավմանը նպաստում են նաև օտարերկրյա ներդրումների երաշխավորմանն ուղղված քաղաքականությունը, հատկապես օտարերկրյա ներդրումների ոչ պակաս բարենպաստ պայմանների տրամադրումը, քան տեղական ներդրողներին: Ներդրումների ներգրավմանը նպաստում են նաև ներդրողների իրավունքների և ծագած վեճերի քննարկման համար ստեղծվող միջազգային հանձնաժողովների կազմավորումը, անշարժ գույքի հետ կապված իրավունքների երաշխավորումը, մասնավորապես բռնագանձման կամ ազգայնացման ռիսկերի ապահովագրումը:

Անդրադառնանք նաև օտարերկրյա ներդրումների հոսքերի վրա ինտեգրման դինամիկ ազդեցությանը: Սրա վառ օրինակ է ԵՄ-ն, որի անդամ հանդիսացող

⁷⁷ Stevens, G.V.G. and R.E. Lipsey, (1992), "Interactions between Domestic and Foreign Investment" // Journal of International Money Finance, Vol. 11, p. 40-62.

երկրների վրա ինտեգրումը զգալի դրական ազդեցություն է թողել՝ մասնավորապես արագացնելով անդամ բոլոր պետությունների տնտեսական աճի տեմպերը:

Տնտեսական աճի բարձր ցուցանիշները ինչպես ներքին, այնպես էլ արտաքին ներդրողների համար հանդիսանում են որոշումների ընդունման առանցքային բաղկացուցիչները: Իհարկե աճի տեմպերը պահպանվում են այնքան ժամանակ, մինչև տնտեսությունը կայունանում է և բարձր տնտեսական ցուցանիշները սկսում են պահպանվել նույն մակարդակի վրա⁷⁸: Սակայն աճի արագ տեմպերը կարող են նաև պահպանվել երկար ժամանակ՝ պայմանավորված կապիտալի հատույցի մեծացմամբ և նոր խնայողությունների ու վերաներդրումների ձևավորմամբ⁷⁹:

Չնայած տվյալների վերլուծություններն ու էմպիրիկ հաշվարկները, դեռևս, ներդրումների վրա ինտեգրման դինամիկ ազդեցությունը համարում են ոչ ակնհայտ և որոշ դեպքերում նույնիսկ սպեկուլյատիվ⁸⁰: Դինամիկ էֆեկտների շարքին կարելի է դասել նաև օտարերկրյա ներդրողների փորձի ներդնումը տեղական արտադրություններում, մասնավորապես արտադրության արդյունավետության բարձացմանն ուղղված միջոցառումների իրականացումը, ինչպես նաև արտադրական գործընթացների օպտիմալացումը⁸¹: Ավելին, ՕՈԻՆ-երի հոսքը նպաստում է արտադրության մեջ նոր տեխնոլոգիաների, նորարարությունների ներդրմանը և դրանց տարածմանը⁸²: Ոչ նյութական ակտիվների ծավալի մեծացումը նպաստում է նոր ներդրումների իրականացմանը, ինչպես նաև այնպիսի տեխնոլոգիաների զարգացմանը, որոնք ուղղված կլինեն մարքեթինգային գործունեության ավելի ինտենսիվ իրականացմանը, իհարկե, ինտեգրման դինամիկ էֆեկտների շարքից չպետք է առանձնացնել նաև միաձուլումները և կլանումները, որոնք իրականանում են ինչպես առևտրային արգելքների վերացման, այնպես էլ երրորդ երկրների կողմից նոր շուկաների ներգրավման նկատառումներով:

⁷⁸ Emerson, M., The Economics of 1992, An assessment of the potential economic effects of completing the internal market of the European Community // Printed in Belgium, 1988, p. 17.

⁷⁹ Baldwin, R. (1989), "The Growth Effects of 1992" // Economic Policy, Vol. 9, p. 247-281.

⁸⁰ Smith, A. (1992), "Measuring the Effects of '1992'" // D. Dyker (ed.), The European Economy. London and New York: Longman, p. 3-4.

⁸¹ A. Smith and A. Venables, Completing the Internal Market in the European Community: Some Industry Simulations // European Economic Review, Vol.32, 1988, p. 1501-1525.

⁸² Magnus Blomstrom and Ari Kokko, March 1997, The Impact of Foreign Investment on Host Countries: A Review of the Evidence // Working Paper, The World Bank, p. 3.

Դինամիկ էֆեկտների ազդեցությունների ուսումնասիրությունը վկայում է այն մասին, որ դրանք իրականում շատ ավելի մեծ են, քան ստատիկ էֆեկտները, որոնք առաջանում են ինտեգրման հետևանքով: Դինամիկ էֆեկտները հիմնականում նպաստում են ներդրումային միջավայրի առավել գրավիչ դառնալուն, որն ապահովում է ինչպես ներքին, այնպես էլ արտաքին ներդրումների հոսքերի ինտենսիվացմանը:

Օտարերկրյա ներդրումները հիմնականում ուղղորդվում են այն երկրներ, որոնք ունեն առավել մեծ առևտրային արգելքներ, ինչպես նաև երկրներ, որտեղ որոշակի գործունեություն իրականացնելու համար պետական վերահսկողությունը կամ գործունեություն սկսելու չափանիշներն առավել մեղմ են:

Վերոնշյալ հետևանքները, որոնք ունենում են տարածաշրջանային խմբավորումները, կարող են տարբեր ազդեցություն ունենալ առանձին երկրների վրա: Սակայն ընդհանուր առմամբ ինտեգրացիոն խմբավորման ձևավորումն իր դրական ազդեցությունն է ունենում երկրների վրա՝ մեծացնելով ներդրումային գրավչությունը և նպաստելով նոր տեխնոլոգիաների ներդրման միջոցով տարբեր տարածաշրջաններում տնտեսական զարգացման մակարդակի բարձրացմանը: Այս տեսանկյունից նաև հատկանշական է այն հանգամանքը, որ ինտեգրացիոն խմբավորման անդամ հանդիսացող այն երկրները, որոնք մինչև ինտեգրումը սերտ և խորը կապերի մեջ էին մնացած անդամ երկրների հետ, հակված են ավելի քիչ նոր ներդրումներ գրավելու, քան նրանք, որոնք ամեն դեպքում ուղղված էին դեպի երրորդ երկրների հետ համագործակցության:

Ամփոփելով վերոնշյալը՝ կարող ենք եզրակացնել, որ ինտեգրման արդյունքում օտարերկրյա ներդրումների մեծ հոսքեր են ստանում այն երկրները, որոնք պատրաստ են ներքին փոփոխությունների՝ կապված տնտեսության բոլոր ոլորտներում բարեփոխումների իրականացման հետ, ինչպես նաև ունեն համեմատաբար բարենպաստ աշխարհագրական դիրք:

ԳԼՈՒԽ 2. ԵՎՐԱՍԻԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐԴՐՈՒՄԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

2.1 Տնտեսական ինտեգրման առանձնահատկությունները Եվրասիական տարածաշրջանում

Համաշխարհային տնտեսության զարգացման ներկա պայմաններում տնտեսական խորը համագործակցության փորձեր են ձեռնարկվում նաև Եվրասիական տարածաշրջանում: Դա պայմանավորված է տարածաշրջանում տեղի ունեցող տնտեսական և քաղաքական այնպիսի իրադարձություններով, որոնք կանխորոշել են տարածաշրջանի զարգացման առանձնահատկությունները: Խոսքը Խորհրդային Միության փլուզման հետևանքով տարածաշրջանի երկրների նկատմամբ համաշխարհային տնտեսության առաջատարների կողմից աճող հետաքրքրության մասին է: Լինելով տարածաշրջանի առաջատար պետությունը Ռուսաստանի Դաշնությունը ստանձնեց ինտեգրման մոդելին համարժեք տարածաշրջանային տնտեսական համագործակցության պատասխանատուի դերը: Նման իրավիճակում տնտեսագիտական միտքը չէր կարող ձեռնպահ մնալ տարածաշրջանային տնտեսական ինտեգրման նոր փորձերի գնահատականներից:

Եվրասիական ինտեգրման ինտեգրման հնարավորություններին իրենց աշխատություններում անդրադարձել են ռուս տնտեսագետներ Պ. Սավիցկին, Գ. Ֆլորովսկին, Ն. Տրուբեցկին, Ս. Նիժնիկովը, Օ. Պավլյուկը և այլք⁸³:

Դեռևս 20-րդ դարի սկզբին այս հարցին անդրադարձել է ռուս տնտեսագետ Ն. Տրուբեցկին՝ նշելով, որ Ռուսաստանն ունի երկու տարբերակ՝ կամ նախաձեռնել զարգացման սեփական մոդելը՝ հիմնվելով ազգային առանձնահատկությունների վրա, կամ հաշտվել համընդհանուր եվրոպականացման քաղաքականության հետ⁸⁴:

Հետազոտողների մեծ մասը Եվրասիական ինտեգրման գաղափարների ծագումը կապում են 1921 թ. չորս հեղինակների կողմից հրապարակված «Ելք դեպի արևելք,

⁸³ Савицкий П. Н. «Евразийство» // Евразийский временник. – Берлин : Евраз. книгоизд-во, 1925. – с. 5–23. Флоровский Г. В. Евразийский соблазн // Современные записки. – 2003, с. 312–346.

⁸⁴ Нижников С.А. Евразийство в истории русской мысли и Георгий Флоровский // Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. [URL:http://journals.kantiana.ru/vestnik/195/](http://journals.kantiana.ru/vestnik/195/), с. 1.

կանխատեսումներ և ձեռքբերումներ: Եվրասիացիների ամրագրումները» աշխատությունում տեղ գտած թեզերի հետ⁸⁵: Հետազոտության մեթոդաբանության հիմքում դրված է Ն. Տրուբեցկու «Եվրոպան և մարդկությունը» աշխատությունը: Տրուբեցկին առաջ է քաշում այն գաղափարը, որ նոր ինտեգրացիոն մոդելի ձևավորումը պետք է ուղեկցվի նոր տիպի կառավարման մարմինների ստեղծմամբ, որտեղ պետք է անդամակցեն ինտեգրացիոն խմբավորման անդամ բոլոր երկրների քաղաքական վերնախավի ներկայացուցիչները: Նրա կարծիքով կառավարման նոր մակարդակի ձևավորումը պետք է փոխարինի արիստոկրատիային և ժողովրդավարությանը, և կարող է համարվել որպես իդեոկրատիա, որի մասնակիցները կիրականացնեն միության քաղաքականության մշակման և վերահսկման գործառույթները⁸⁶:

Վերոնշյալից ելնելով՝ կարելի է ենթադրել, որ եվրասիական տարածաշրջանը միասնական տնտեսական, աշխարհաքաղաքական, մշակութային տարածք է, որի սահմանները միասնական են և տարածաշրջանն ունի մեկ անվանում: Տրուբեցկու մոդելը իրականություն դարձավ ի դեմս Խորհրդային Միության և հեղինակի կողմից նշված այն միտքը, որ ինտեգրացիոն խմբավորման քաղաքական վերնախավի ներկայացուցիչները պետք է լինեն նոր տիպի կառավարման մարմինների մասնակիցներ, նշանավորեց հենց միության քաղաքական միավոր լինելու հանգամանքը: Դրանով էլ այդ ինտեգրման մոդելը տարբերվում է դասական համարվող Եվրամիության մոդելից, որում կառավարման գաղափարը ունի տնտեսական հենք:

Նույն ժամանակաշրջանի մեկ այլ հեղինակ, եվրասիական տարածքը դիտարկել է սոցիալական, տնտեսական և աշխարհագրական համագործակցության տեսանկյունից⁸⁷: Պ. Սավիցկին Ռուսաստանը համարում էր հզոր տնտեսական օբյեկտ, որը կարող է արտաքին գործունեության անընդհատ ընդլայնման միջոցով ստեղծել

⁸⁵ “Исход К Востоку. Предчувствия и свершения. Утверждение евразийцев” — сборник статей четырех авторов (П. Н. Савицкого, П. П. Сувчинского, Н. С. Трубецкого и Г. В. Флоренского), 1921 в Софии (переиздание: М., 1997).

⁸⁶ Павлюк О. Евразийская концепция культуры Николая Трубецкого. Исторический обзор. // сборник научных работ (часть 2). Чернигов. 2009. URL:<http://www.info-library.com.ua/books-text-10292.html>.

⁸⁷ Савицкий П.Н. «Евразийство» // М. 1925, с. 16-19.

ինտեգրացիոն համագործակցության հիմքեր: Ինտեգրացիոն համագործակցության ոլորտում հատկապես կարևորվում էր մշակութային գործոնի դերը, ըստ որի տարբեր երկրների միջև մշակութային ընդհանրությունները կարող են նպաստել տնտեսական հարաբերությունների խորացմանը:

Ռուս սոցիոլոգ Գ. Ֆլորովսկին եվրասիական համագործակցությանն անդրադարձել է ոչ շատ լավատեսական նկատառումներով⁸⁸: Ըստ նրա, եվրասիական համագործակցությունը վերին մակարդակներում համարվում է տարածաշրջանի բնակչության համար հոգևոր զարթոնք, սակայն իրենք՝ քաղաքացիները դա երբեք չեն տեսնի, քանի որ համագործակցության խորացումը տանում է դեպի փակուղի: Գ. Ֆլորովսկին խորհուրդ էր տալիս հնարավորինս արագ վերադառնալ սկզբնական կետին և այդ իրավիճակում փորձել գտնել համագործակցության նոր ուղղություններ, որոնք հնարավոր է հաջողվեն: Նա անդրադառնում է շատ կարևոր խնդրի, որ հաշվի չեն առնում մյուս տնտեսագետները: Եվրասիական տարածքում համագործակցության ուղղությունները միայն քննարկվում են աշխարհագրական հարմարավետության տեսանկյունից՝ հաշվի չառնելով այնտեղ ապրող բազմաթիվ ազգերին՝ հատկապես շեշտը դնելով կրոնական առանձնահատկությունների վրա: Ֆլորովսկին նշում է, որ տնտեսական համագործակցությունը չի կարող քողարկել այն կրոնական տարբերությունները, որոնք ունեն անդամ երկրները, և սա այն ոլորտն է, որի միասնականացումն ամեն դեպքում ներկայիս պայմաններում հնարավոր չէ⁸⁹: Սա բնական է, քանի որ աշխարհի տարբեր տարածաշրջաններում ձևավորված բազմաթիվ ինտեգրացիոն խմբավորումներից և ոչ մեկը կրոնական «խառնուրդներ» չի պարունակում, ընդհակառակը մահմեդական աշխարհն այսօր հակված է հենց կրոնական հիմքի վրա միավորվելու կողմը (օրինակ Իսլամական պետությունների միությունը)⁹⁰:

⁸⁸ Флоровский Г. В. Евразийский соблазн // Библиотека «Вехи». М., 1998., с. 5.

⁸⁹ Нижников С.А. Евразийство в истории русской мысли и Георгий Флоровский // Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. [URL: http://journals.kantiana.ru/vestnik/195/](http://journals.kantiana.ru/vestnik/195/), с. 3.

⁹⁰ Գալոյան Դ., Տարածաշրջանային տնտեսական ինտեգրման հիմնախնդիրները և հեռանկարները // ատենախոսություն Ը.00.06 «Միջազգային տնտեսագիտություն» մասնագիտությամբ տնտեսագիտության դոկտորի գիտական աստիճանի հայցման համար, Երևան 2014, էջ 137:

Ցավոք, միության փլուզումից հետո երկար տարիներ եվրասիական տնտեսական համագործակցությունը գործնականում հաջողություններ չգրանցեց, թեև ենթադրվում էր, որ այս երկրները պատրաստ են նոր համագործակցության՝ եվրոպական և ասիական տարածաշրջաններն իրար միացնելու նպատակով:

Ռուս գիտնական Լ. Գումիլևը իր հետազոտությունում անդրադարձել է հյուսիսային և կենտրոնական եվրասիայում աշխարհագրական, մշակութային և պատմական ընդհանրությունների հարցերի քննարկմանը⁹¹:

Եվրասիական տարածաշրջանում համագործակցության գաղափարները որոշ երկրների քաղաքական վերնախավի կողմից (Ղազախստան) ներկայացվում են կարևորելով թե՛ քաղաքական, և թե՛ տնտեսական համագործակցության համատեքստում՝ Եվրասիական ինտեգրման անհրաժեշտությունը համարելով հետխորհրդային երկրների տնտեսությունների վերականգնման և համաշխարհային տնտեսության մեջ դրանց դիրքերի բարելավման լավագույն ուղիներից մեկը:

«Եվրասիական միություն. գաղափարից դեպի ապագայի պատմություն» աշխատության մեջ⁹² նշվում են եվրասիական համագործակցության առաջնահերթությունները և կարևորվում էր եվրասիական տարածքում ինտեգրացիոն խմբավորման ձևավորման անհրաժեշտությունը: Առաջ էր քաշվում այն գաղափարը, որ բոլոր մասնակից երկրների սեփական կամքով տեղի ունեցող ինտեգրումը կհանդիսանա հետխորհրդային տարածաշրջանի զարգացման գրավականը, այս գործընթացը կլինի բարդ և լի բազմաթիվ խոչընդոտներով, սակայն սա է միակ ճանապարհը, որի միջոցով այս երկրները կերաշխավորեն իրենց բարեկեցիկ ապագան, հակառակ դեպքում անկումն անխուսափելի է⁹³:

Ինչ վերաբերում է հետխորհրդային տարածքում ինտեգրացիոն գործընթացների ուսումնասիրությանը, ապա այստեղ նախկին ԽՍՀՄ անդամ երկրներին միավորում էր միմյանց տնտեսական զարգացմանը նպաստելու ցանկությունը: Այս նպատակով ստեղծվեց Անկախ Պետությունների Համագործակցությունը, որն իհարկե իր

⁹¹ Гумилев Л.Н., Ритмы Евразии: эпохи и цивилизации // М., 1993.

⁹² Назарбаев Н., «В сердце Евразии» // Алматы: Атамұра, 2005, 192 с.

⁹³ Солобозов Ю., Назарбаев – объединитель Евразии // Казахстанская правда. 2011.

կառուցվածքով և գործունեությամբ չի նույնացվում տարածաշրջանային ինտեգրացիոն խմբավորման հետ:

1994 թ. մարտին Ն. Նազարբաևի կողմից առաջարկ եղավ ԱՊՀ տարածքում ձևավորելու նոր միջազգային համագործակցություն՝ Պետությունների եվրասիական միություն: Արդեն այս շրջանում ԱՊՀ-ն չէր ապահովում անդամ երկրների ակնկալիքները և կարիք էր առաջացել լիովին նոր հիմքերի վրա դրված միության ստեղծման:

Նոր ձևավորվող միության հիմքում նախատեսվում էր ամրագրել հետևյալ մոտեցումները՝

- տնտեսական արդյունավետության բարձրացում և եկամուտների մեծացում,
- բազմավեկտոր ինտեգրում, որը ենթադրում էր միության ներսում գործող կազմակերպությունների խորը մասնագիտացում արտադրության որևէ ոլորտում, որը կերաշխավորի վերջնական արտադրանքի բարձր որակը և մրցունակությունը համաշխարհային շուկայում,
- «փոքրից մեծին գնալու» մոտեցում, որը ենթադրում էր արտադրության տարբեր փուլերում մասնագիտացված կազմակերպությունների միաձուլում,
- համագործակցության փուլային իրականացում, որը ենթադրում էր պետությունների միացումը միությանը պատրաստ լինելու պարագայում⁹⁴:

Այս մոտեցումներին զուգահեռ, կարևորում էր ինտեգրացիոն խմբավորմանը միավորվելու համար պետությունների սեփական կամքը, և դա համարում է հաջողված տարածաշրջանային տնտեսական միության հիմնական նախապայմանը: Նա կարևորում է նաև միության անդամների միջև հավասարությունը և անդամ երկրների ներքին գործերին միջամտության բացառումը, ինչպես նաև պետական սահմանների անձեռնմխելիությունը⁹⁵: Նոր միության ձևավորումը նաև ենթադրում էր վերազգային մարմինների ստեղծում, որոնք կզբաղվեին միությանը վերաբերող հարցերով՝ միաժամանակ հանդես գալով անդամ պետությունների շահերից: Սակայն այս կառույցների իրավասությունները սահմանափակվում էին միության անդամ

⁹⁴ Назарбаев Н. А., «В сердце Евразии» // Алматы "Жибек Жолы" 2010 с. 291-301.

⁹⁵ Казахстанская Правда, URL: <http://www.kazpravda.kz/c/1319634716>.

երկրներում, որտեղ որոշումների ընդունումը վերապահված էր բացառապես ազգային մարմիններին:

ԵԱՏՄ ձևավորումը ազդարարեց վերոհիշյալ մոտեցումների իրատեսական լինելը: Սակայն, կարծում ենք, որ ԵԱՏՄ շրջանակներում երկրների տնտեսական հարաբերությունների զարգացման և խորացման, համաշխարհային շուկայի ներկա պայմաններին համապատասխան ապրանքային հոսքերի ակտիվացման տեսանկյունից էական նշանակություն ունի անդամ երկրների տնտեսական զարգացման մակարդակը: Անդամակցող 5 երկրներն էլ ունեն անցումային տնտեսություններ, որոնցում շուկայական մեխանիզմի իրացման խոչընդոտներն ու բացթողումները բազմաթիվ են, դրանցում առկա են մենաշնորհային միտումներ, կառավարման ոչ ռացիոնալ մեխանիզմներ, ուստի տարածաշրջանային տնտեսական ինտեգրումից կարճատև ժամանակաշրջանում արդյունքներ ակնկալելը իրատեսական չէ: Կառավարման մեխանիզմների կատարելագործման առումով ԵԱՏՄ շրջանակներում կարևորում ենք միջկառավարական և միջխորհրդարանական մարմինների և հանձնաժողովների գործունեության ինտենսիվացումը, կոորդինացումը և յուրաքանչյուր անդամ երկրի տնտեսական ներուժին համարժեք պարտավորությունների դիֆերենցումը: Ներդրումային համագործակցության գործնական քայլերին ավելի մանրամասն կանդիդատանք ատենախոսության 2.2 ենթագլխում:

2.2 Եվրասիական տնտեսական միության անդամ երկրների փոխադարձ ներդրումային համագործակցությունը

Եվրասիական տնտեսական ինտեգրման նախադրյալներ և ուղիներ սկսել են փնտրել ավելի քան 100 տարի առաջ:

Ռուսաստանի առաջնորդությամբ տարածաշրջանային տնտեսական և քաղաքական խորը ինտեգրման օրինակ հանդիսացավ տասնհինգ՝ Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների համագործակցությունը: Սակայն կենտրոնացված պլանային համակարգի վրա կառուցված, քաղաքական անկախություն չունեցող երկրների համագործակցությունը 1990-ական թթ. սկզբներին փլուզվեց:

Խորհրդային Միության փլուզումից հետո տնտեսական և քաղաքական կապերի հետագա վերականգնմանն ուղղված գործողությունները սկսեցին ավելի ակտիվ իրականացվել: Արդեն անկախացած երկրների միջև ինտեգրման գործընթացների փորձ էր արվում տնտեսության այնպիսի ոլորտներում, ինչպիսիք են արդյունաբերությունը, գյուղատնտեսությունը, տրանսպորտը, էներգետիկան և այլն: Սոցիալ-մշակութային ընդհանրությունները, որոնք ձևավորվել էին նախկին միության գոյության ժամանակաշրջանում՝ միասնական տնտեսական համագործակցության համար ստեղծում էին բավարար հիմքեր:

Անկախության հասած երկրների հիմնական նպատակը տնտեսական և քաղաքական լիարժեք անկախության հասնելն էր, թեև բոլորն էլ հասկանում էին, որ տնտեսական կյանքի բարելավումն անհնար էր իրականացնել առանց միջազգային կապերի գործադրման:

Միևնույն ժամանակ, նախկին քաղաքական համակարգի յուրաքանչյուր երկիր, կորցնելով կոոպերացման և մասնագիտացման վրա հիմնված աշխատանքի բաժանման տնտեսական հնարավորությունները, անզոր էր անկախացման պայմաններում միայնակ զարգանալու: Նորանկախ հանրապետությունները փորձեցին ստեղծված իրավիճակից ելքեր փնտրել, ինչի արդյունքում 1991 թ. ստորագրեցին Անկախ պետությունների համագործակցություն ստեղծելու համաձայնագիրը: Սակայն ԱՊՀ-ն դարձյալ քաղաքական միավորում էր՝ զուրկ հստակ տնտեսական նպատակներից: Հենց այդ նպատակով 1996 թ. Բելառուսի, Ղազախստանի, Ռուսաստանի և Ղրղզստանի միջև ստորագրվեց համաձայնագիր տնտեսական և քաղաքական ավելի խորը ինտեգրման մասին⁹⁶: Համաձայնագիրը ենթադրում էր աշխատուժի, կապիտալի, ապրանքների և ծառայությունների ընդհանուր շուկայի ստեղծում, ինչպես նաև համագործակցության խորացում կապի, տրանսպորտի, էներգետիկայի և տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ոլորտում:

Վերոնշյալ համագործակցությանը հետևեց 1999 թ. կնքված մաքսային միության ձևավորման մասին պայմանագիրը, որով բոլոր անդամ պետությունները համաձայնվում էին միավորվել մեկ միասնական տնտեսական տարածքում: Մաքսային

⁹⁶ Eurasian Economic Integration: Facts and Figures, Eurasian Economic Commission 2013, www.eurasiancommission.org.

միության պայմանագրին միացավ նաև Տաջիկստանը: 2000 թ. այս երկրները ստեղծեցին Եվրասիական տնտեսական համագործակցությունը (EurAsEC), որն ուղղված էր համագործակցության խորացմանը և մասնակից երկրների առավել խորը ինտեգրմանը: 2006 թ. համագործակցությանը միացավ նաև Ուզբեկստանը:

Ռուսաստանի, Բելառուսի և Ղազախստանի միջև 2007 թ. հոկտեմբերին կնքվեց Մաքսային միության հիմնման մասին համաձայնագիրը, իսկ Եվրասիական տնտեսական համագործակցության անդամ մյուս երկրներին ժամանակ տրվեց միանալ նորաստեղծ միությանը՝ պատրաստ լինելու պարագայում: Դրան 2011 թ. նոյեմբերի 18-ին հաջորդեց Ռուսաստանի, Բելառուսի և Ղազախստանի միջև կնքված Եվրասիական տնտեսական ինտեգրացման մասին համաձայնագիրը: Այստեղ սահմանվեց համապատասխան իրավական հիմքերի և միջազգային պայմանագրերի կնքման վերջնաժամկետ, որը 2015 թ. հունվարի 1-ն էր:

Եվրասիական տնտեսական միության ներկայիս վիճակում հատկապես կարևոր է միության ներսում իշխանության վերաբաշխումը և միության ընդլայնումը, որը տնտեսական ինտեգրացիոն կառույցների գլխավոր նպատակներից մեկն է, անդամակցող երկրների առումով արդեն ի հայտ են եկել միությանն անդամակցելու ճանապարհին կանգնած որոշ թեկնածուներ⁹⁷:

Հատկանշական է, որ տնտեսական միության ընդլայնման մեջ ավելի ակնառու է Ռուսաստանի Դաշնության շահագրգռվածությունը, որտեղ գերակշռում է տարածաշրջանի նկատմամբ ազդեցությունն ընդլայնելու միտումը:

Ռուսաստանի Դաշնության սպասումները միության ընդլայնման առումով բավականին մեծ էին հատկապես սկզբնական շրջանում դիտարկվում էր Ուկրաինայի, Հայաստանի և Մոլդովայի անդամակցությունը, երկրներ, որոնք վերջին տասնամյակում Եվրաինտեգրման ուղղվածություն ունեին: Սակայն Եվրասիական տնտեսական միության ընդլայնման առաջին երկիրը դարձավ Հայաստանի Հանրապետությունը:

Այդ առումով կարևորվում է ԵԱՏՄ անդամ երկրներում օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների հոսքերի վերլուծությունը: Այսպես, 2009-2014 թթ. ՕՈՒՆ հոսքերը ցույց

⁹⁷ Ասիական տարածաշրջանի երկրներից դիտարկվում է հատկապես Տաջիկստանի և Ղրղզստանի համագործակցությունը, որոնցից ներկայումս միայն Ղրղզստանն է 2015 թ. անդամակցում միությանը:

են տալիս, որ ԵԱՏՄ հիմնադիր անդամ երեք պետությունների համագործակցությունը էական ազդեցություն չի թողել օտարերկրյա ներդրումների՝ մինչ անդամակցությունը գոյություն ունեցող հոսքերի վրա (աղյուսակ 1, 2):

Աղյուսակ 1

ՕՈւՆ համախառն ներհոսքը ԵԱՏՄ երկրներ 2009-2014 թթ. (մլն ԱՄՆ դոլար)⁹⁸

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Հայաստան	760	529	515	489	370	383
Բելառուս	1,877	1,393	4,002	1,429	2,230	1,798
Ղազախստան	13,243	11,551	13,973	13,337	10,221	9,562
Ռուսաստան	36,583	43,168	55,084	50,588	69,219	20,958

ՕՈւՆ-ների ներհոսքի տեսանկյունից ակնհայտ է Բելառուսի ցուցանիշի բարելավումը հատկապես 2011 թ., երբ ներդրումների ծավալը հասավ 4 մլրդ ԱՄՆ դոլարի, ինչը ԵԱՏՄ անդամակցության հաջորդ երկու տարիներին կրկնակի նվազել է և հասել մինչ անդամակցությունն ունեցած ցուցանիշի մակարդակին:

Աղյուսակ 2

ՕՈւՆ համախառն արտահոսքը ԵԱՏՄ երկրներ 2009-2014 թթ (մլն ԱՄՆ դոլար)⁹⁹

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Հայաստան	50	8	78	16	19	18
Բելառուս	102	51	126	121	246	1
Ղազախստան	3,159	7,885	5,390	1,481	2,287	3,624
Ռուսաստան	43,281	52,616	66,851	48,822	86,507	56,438

Ղազախստանում 2014 թ., ԵԱՏՄ անդամակցությունից հետո գրանցված ցուցանիշների համեմատ, ներդրումների ծավալները նվազել են ավելի քան 29%-ի չափով, թեև անդամակցության ժամանակ նույն ցուցանիշն ավելացել է նախորդ

⁹⁸ Աղյուսակը կազմվել է հեղինակի կողմից World Investment Report 2015: Reforming International Investment Governance հրապարակման տվյալների հիման վրա, http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2015_en.pdf.

⁹⁹ Աղյուսակը կազմվել է World Investment Report 2015: Reforming International Investment Governance հրապարակման տվյալների հիման վրա, http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2015_en.pdf.

տարվա համեմատ ավելի քան 2 մլրդ ԱՄՆ դոլարով: Քանի որ Հայաստանը պաշտոնապես անդամակցում է ԵԱՏՄ-ին 2015 թ. հունվարի 1-ից, ապա աղյուսակում բերված ցուցանիշները չեն կարող իրական պատկերացում տալ համագործակցության արդյունքում տնտեսության մեջ ներդրումային իրավիճակի բարելավման մասին: Սակայն, քանի որ սկսած 2013 թ.-ից, ՀՀ-ը վարում էր ԵԱՏՄ անդամակցությանն ուղղված քաղաքականություն, ավելին, այդ ինտեգրացիոն կառույցին ՀՀ անդամակցությունը ակնհայտ քաղաքական ենթատեքստ ուներ, ուստի մասամբ կորցրեց մինչ այդ մեր երկրի տնտեսության նկատմամբ հետաքրքրություն ցուցաբերող արևմտյան երկրներին:

Ինչ վերաբերում է Ռուսաստանի Դաշնությունում ներդրումների ներհոսքին, ապա եթե 2011-2013 թթ., 2009 թ.-ի համեմատությամբ, գրանցվել է էական աճ, ապա 2014 թ. 2013 թ.-ի համեմատությամբ ներդրումները կրճատվել են 48.3 մլրդ ԱՄՆ դոլարով: Դա իհարկե, հիմնականում պայմանավորված է եվրոպական երկրների և ԱՄՆ կողմից իրականացվող տնտեսական մեկուսացման քաղաքականությամբ, ինչպես նաև շարունակվող համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամով: Այդ նույն թվականին Ռուսաստանի Դաշնության կողմից կատարված ներդրումները ևս կրճատվել են՝ 30.0 մլրդ ԱՄՆ դոլարի չափով, այն դեպքում երբ 2013 թ.-ին դրանք հասել են վերջին վեց տարվա ընթացքում իրենց ամենամեծ արժեքին՝ 86.507 մլն ԱՄՆ դոլար:

2011 թ. հաջորդող երեք տարիներին ՀՀ-ից կատարվող օտարերկրյա ներդրումները կտրուկ նվազել են, նույնը տեղի է ունեցել Բելառուսում: Ղազախստանը միակ երկիրն է, որտեղից օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների արտահոսքն աճել է 58.5 տոկոսային կետով: Բավական է նշել, որ ուսումնասիրվող չորս երկրներում կատարվող օտարերկրյա ներդրումները 2014 թ. կազմել են ներդրումների համաշխարհային ներհոսքի 2.7% և արտահոսքի 4.4%: Նշված ցուցանիշները բավարար համարել չի կարելի, քանի որ Ռուսաստանի Դաշնությունը լինելով օգտակար հանաժոների պաշարներով աշխարհի ամենահարուստ պետությունը կարող էր ներդրումների ներգրավման համար լինել գրավիչ:

Օտարերկրյա ներդրումային հոսքերի ծավալների որակական գնահատականը կարելի է տալ ԵԱՏՄ անդամ երկրների բնակչության մեկ շնչի հաշվով ներդրումային հոսքերի վերլուծության միջոցով (աղյուսակ 3, 4):

Աղյուսակ 3

ՕՈՒՆ ներհոսք բնակչության 1 շնչի հաշվով (ԱՄՆ դոլար) ¹⁰⁰

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Հայաստան	233.88	162.14	170.45	164.52	122.63	127.25
Բելառուս	197.30	146.93	422.82	150.99	235.53	189.64
Ղազախստան	828.60	712.89	849.93	799.91	604.44	557.20
Ռուսաստան	256.36	302.30	385.47	353.76	483.04	145.85

Աղյուսակ 4

ՕՈՒՆ արտահոսք բնակչության 1 շնչի հաշվով (ԱՄՆ դոլար) ¹⁰¹

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Հայաստան	15.39	2.45	25.82	5.29	6.30	5.98
Բելառուս	10.72	5.38	13.31	12.79	25.98	0.11
Ղազախստան	197.66	486.64	327.86	88.83	135.25	211.18
Ռուսաստան	303.30	368.46	467.82	341.41	603.68	392.75

Բնակչության մեկ շնչի հաշվով օտարերկրյա ներդրումների ներհոսքի ցուցանիշով Ղազախստանը զբաղեցնում է ակնհայտ առաջատար դիրքեր, իսկ արտահոսքի ցուցանիշների առումով առաջատարը Ռուսաստանի Դաշնությունն է: Թեև Բելառուսում բնակչության թվաքանակը ավելի քան երեք անգամ գերազանցում է ՀՀ բնակչությանը, և՛ ներդրումների ներհոսքի, և՛ արտահոսքի ցուցանիշներով երկու երկրների

¹⁰⁰ Աղյուսակը կազմվել է հեղինակի կողմից ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության՝ <http://armstat.am/am/?nid=81&id=1681>, Демографический ежегодник Республики Беларусь, Minsk 2015, http://belstat.gov.by/en/bgd/katalog-publikatsii/public_compilation/index_207/, Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan Committee on Statistics http://www.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersPopulation?_afzLoop=11505441845426629#%40%3F_afzLoop%3D11505441845426629%26_adf.ctrl-state%3D11voyxg2s2_58, Federal State Statistics Service of RF, http://www.gks.ru/bgd/regl/b14_12/lssWWW.exe/stg/d01/05-01.htm վիճակագրական տվյալների հիման վրա:

¹⁰¹ Նույն աղբյուրը

ցուցանիշները առանձին տարիներին (2010, 2012 թթ.) միմյանցից էապես չեն տարբերվում: Ամեն դեպքում ներդրումների ներհոսքի և արտահոսքի ցուցանիշները կայուն աճի միտում չեն դրսևորում ուսումնասիրվող երկրներից և ոչ մեկում:

Օտարերկրյա և ազգային ներդրումային քաղաքականության ակտիվացման տեսանկյունից որակական գնահատականներ են իրականացնում միջազգային մի շարք կազմակերպություններ, որոնցից հետաքրքրություն է ներկայացնում Համաշխարհային բանկի կողմից երկրների բիզնես միջավայրի ամենամյա վարկանիշային գնահատականը: Ըստ “Doing Business” 2015 թ.-ի ԵԱՏՄ երկրների բիզնես միջավայրը բնութագրող ցուցանիշները ունեն հետևյալ պատկերը (աղյուսակ 5):

Աղյուսակ 5

ԵԱՏՄ անդամ երկրների առևտրային գործունեության միջավայրի գնահատականը ըստ 2015 թ. “Doing Business” հրապարակման (երկրի տեղը 189 երկրների շարքում)¹⁰²

	Հայաստան	Ռուսաստան	Բելառուս	Ղազախստան
Բիզնես սկսելու դյուրինություն	4	34	40	55
Բիզնես վարելու դյուրինություն	45	62	57	77
Կառուցապատման թույլտվության ստացում	81	156	51	154
Էլեկտրականության ստացում	131	143	148	97
Անշարժ գույքի գրանցում	7	12	3	14
Վարկերի ստացում	36	61	104	71
Հարկերի վճարում	41	49	60	17
Միջազգային առևտրի իրականացում	110	155	145	185

¹⁰² Աղյուսակը կազմվել է հեղինակի կողմից՝ Համաշխարհային բանկի “Doing Business” հրապարակման 2015թ. տվյալների հիման վրա, <http://www.doingbusiness.org/rankings>.

Ներկայացված տվյալները հաստատում են, որ ԵԱՏՄ անդամ բոլոր երկրներում բիզնես վարելու դյուրինությունը պակաս բարենպաստ է նոր բիզնես սկսելու պայմաններից: Այս առումով, հատկապես ուշագրավ է ՀՀ առևտրային գործունեության միջավայրը, որը մի շարք ցուցանիշներով գերազանցում է մնացած անդամ երկրներին, մասնավորապես՝ առևտրային գործունեություն սկսելու, վարկերի ստացման և միջազգային առևտրի իրականացման տեսանկյունից:

Անդամ մյուս երկրներում, օրինակ Բելառուսում, առավել պարզեցված են անշարժ գույքի գրանցման ընթացակարգերը, իսկ Ղազախստանում հարկերի վճարման ընթացակարգերը: Ցավոք սրտի, միության գլխավոր անդամ հանդիսացող Ռուսաստանի Դաշնությունում վերը նշված բոլոր ցուցանիշները հուսադրող չեն և առևտրային գործունեություն սկսելու գործընթացների հետ կապված առկա են բարդ ընթացակարգեր և խոչընդոտներ, որոնք կապված են գործընթացների ժամանակատարության հետ:

Այնուհանդերձ, ԵԱՏՄ շրջանակներում միասնական տնտեսական քաղաքականության իրականացման առումով անհրաժեշտ է ավելի մեծ ջանքեր գործադրել, քանի որ մասնակից երկրների օրենսդրական և քաղաքական նախադրյալներն այդքան էլ ամուր և հստակ չեն¹⁰³:

Թեև ՀՀ-ն Եվրասիական տնտեսական միության անդամ է, այնուամենայնիվ, հիմնադիր երկրները բավականին մեծ ռիսկեր են տեսնում դեռևս վերջնականապես չձևավորված և ամբողջ ներուժով չգործող միությանը նոր երկրների անդամակցության առումով: Խոսքը ՀՀ ինստիտուցիոնալ պատրաստվածության մասին է, քանի որ գաղտնիք չէ, որ վերջին շրջանում ՀՀ վարում էր եվրաինտեգրմանն ուղղված ակտիվ քաղաքականություն և ինստիտուցիոնալ առումով հիմնականում համապատասխանում է Եվրամիության ստանդարտներին և մոդելին:

ՀՀ համագործակցությունը ԵԱՏՄ հետ հատկապես իրականացվում է անվտանգության ապահովման նպատակով՝ հիմնականում նկատի ունենալով այս ճանապարհով ռազմական դաշնակցի հետ հարաբերությունների էլ ավելի խորացումը: Ռազմաքաղաքական նկատառումներն առաջնային են համարվում՝ նկատի ունենալով,

¹⁰³ R. Dragneva, "The Legal and Institutional Dimensions of the Eurasian Customs Union" // K. Wolczuk (eds.) Eurasian Economic Integration: Law, Policy and Politics, (Cheltenham: Edward Elgar, 2013).

որ Հայաստանը գտնվում է այնպիսի աշխարհաքաղաքական միջավայրում, երբ արտաքին շուկաներ դուրս գալու ցամաքային ճանապարհները կարող են անցնել միայն սահմանակից երկու պետությունների՝ Վրաստանի և Իրանի տարածքով: Դեպի զարգացած, հատկապես եվրոպական շուկաներ դուրս գալու միակ ճանապարհն անցնում է Վրաստանի տարածքով, ուստի անհերքելի է, որ մեր երկրի արտաքին քաղաքականությունը պետք է համընթաց լինի Վրաստանի վարած արտաքին քաղաքականությանը: Իհարկե, չենք կարող թերագնահատել նաև Ռուսաստանի դերը, սակայն տվյալ պարագայում ԵԱՏՄ հետ ընդհանուր սահմանի բացակայությունը հակասում է մաքսային միության ստեղծման տրամաբանությանը: Հենց այս հանգամանքը հաշվի առնելով՝ ՀՀ համար առաջնային նշանակություն պետք է ունենա նաև Վրաստանի հետ ազատ տնտեսական գոտիներ ձևավորելու խնդրի իրագործումը:

Վերջինս հնարավորություն կտա ՀՀ ներդրումային միջավայրը որոշակիորեն բարելավել, ինչը չափազանց կարևոր է մեր երկրի տնտեսական հետամնացությունը հաղթահարելու և ԵԱՏՄ երկրների հետ արդյունավետ համագործակցություն զարգացնելու տեսանկյունից: Այդ առումով կարևորում ենք տնտեսական միության անդամ-երկրների հետ ներդրումային համագործակցության վերլուծությունը, որը թույլ կտա հստակեցնել միության շրջանակներում տնտեսական համագործակցության իրական հնարավորությունների մասին պատկերացումները:

Ամփոփելով նշենք, որ Եվրասիական տարածաշրջանը օտարերկրյա ներդրողների համար գրավիչ է՝ ելնելով մի շարք կարևորագույն հանգամանքներից, ինչպիսիք են համաաշխարհային ներդրումային հոսքերի ուղղության փոփոխումը դեպի զարգացող երկրներ, որոնք ունեն արդեն ձևավորված շուկայական տնտեսություն, վերջին վեց տարիների ընթացքում այս տարածաշրջանի երկրներում ներդրումների ներհոսքի և արտահոսքի ծավալների մեծացումը, արագ զարգացող և ընդլայնվող սպառողական շուկան, ինչպես նաև նոր ձևավորված միությունը, որն ընդլայնման արդյունքում կարող է դառնալ տարածաշրջանում որոշիչ դեր իրականացնող հզոր տնտեսական և քաղաքական միավորում:

Այնուամենայնիվ, տնտեսական միության ձևավորման ներկա փուլում համագործակցող երկրներում դեռևս չեն ձևավորվել բավարար մրցունակ

ներդրումային հնարավորություններ, ինչը կարող է հզոր խթան դառնալ այդ երկրներում արտադրության մասնագիտացման և կոոպերացման գործընթացների ակտիվացման, աշխատանքի միջտարածաշրջանային բաժանման արդյունքում տնտեսական միության առջև դրված նպատակների իրականացման համար:

ԵԱՏՄ անդամ երկրների միջև, ինչպես նաև երրորդ երկրների հետ ներդրումային փոխհարաբերություններին առնչվող հիմնական պայմանները, իրավունքներն ու պարտավորությունները սահմանված են ԵԱՏՄ հիմնական համաձայնագրում: Մասնավորապես, յուրաքանչյուր անդամ պետություն պարտավորվում է արդար և իրավահավասար պայմաններ տրամադրել տեղական և օտարերկրյա ներդրողների համար, ավելին՝ տեղական ներդրողների համար դրանք չեն կարող առավել բարենպաստ լինել, քան օտարերկրացիների համար: Միության անդամ բոլոր պետությունները երաշխավորում են ներդրումներից ստացված եկամուտների տնօրինելու և ցանկացած նպատակով օգտագործելու, դրանց երրորդ երկրներ փոխանցելու իրավունքը, իհարկե, միայն ընդունող երկրում բոլոր հարկային և օրենսդրությամբ սահմանված պարտավորությունները կատարելուց հետո: ԵԱՏՄ համաձայնագրով նաև նախատեսվում է վնասի հատուցման իրավունք այն պարագայում, երբ ներդրումներին վնասը հասցվել է ընդունող երկրում քաղաքացիական անկարգությունների կամ ռազմական գործողությունների հետևանքով:

ԵԱՏՄ շրջանակներում ինտեգրացիոն գործընթացների արդյունավետության բարձրացման նպատակով կարևորվում է նաև փոխադարձ ներդրումային հոսքերի ակտիվացումը¹⁰⁴: Հատուկ ուշադրություն է դարձվում համաշխարհային շուկայում մրցունակ արտադրանքի առաջարկ ներկայացնելու վրա, քանի որ միայն առևտրային հարաբերությունների սերտացումը չի կարող նպաստել տնտեսական վիճակի բարելավմանը և համաշխարհային շուկայում ազգային տնտեսությունների դերի բարձրացմանը:

Նախկին ԽՍՀՄ, ներկայիս ԱՊՀ անդամ երկրները ներառող տարածաշրջանին բաժին է ընկնում համաշխարհային ներդրումային հոսքերի 5%-ը:

¹⁰⁴ Ананьев М.А., Бессонова Е.В., Вебер Ш., Бутурлина О.С., Волчкова Н.А. Единая торговая политика и решение модернизационных задач (монография в соавторстве) // Санкт-Петербург: Центр интеграционных исследований Евразийского банка развития, 2012. – 238 с.

Հետխորհրդային տարածաշրջանը օտարերկրյա ներդրողներին գրավում է մի շարք առանձնահատկություններով.

- Ներդրողների ուշադրության կենտրոնում անընդհատ գտնվում են նոր շուկայական տնտեսություն ձևավորող զարգացող պետությունները, որոնք համաշխարհային տնտեսության մեջ դիրքերի վերադասավորման արդյունքում կարող են դառնալ կապիտալի ներգրավման արդյունավետ կենտրոններ:
- Համաշխարհային ներդրումային հոսքերում տարածաշրջանի երկրների մասնաբաժնի անընդհատ մեծացումը: Եթե 2005 թ. տարածաշրջանի երկրների մասնաբաժինը կազմում էր ներդրումների ներհոսքի 2.7%-ը և արտահոսքի 1.6%-ը, ապա արդեն 2010 թ. այս ցուցանիշները կրկնապատկվել են, այս հարցում հիմնական դերակատարում ունեցել են մաքսային միության անդամ երկրները:
- Արագ զարգացող և ընդլայնվող սպառողական շուկան¹⁰⁵:

ԵԱՏՄ-ը համաշխարհային տնտեսության մաս կազմող նոր սուբյեկտ է, որն ունի լայն սպառողական շուկա և տնտեսության բոլոր ոլորտներում ներդրումների նորգրավման լայն հնարավորություններ:

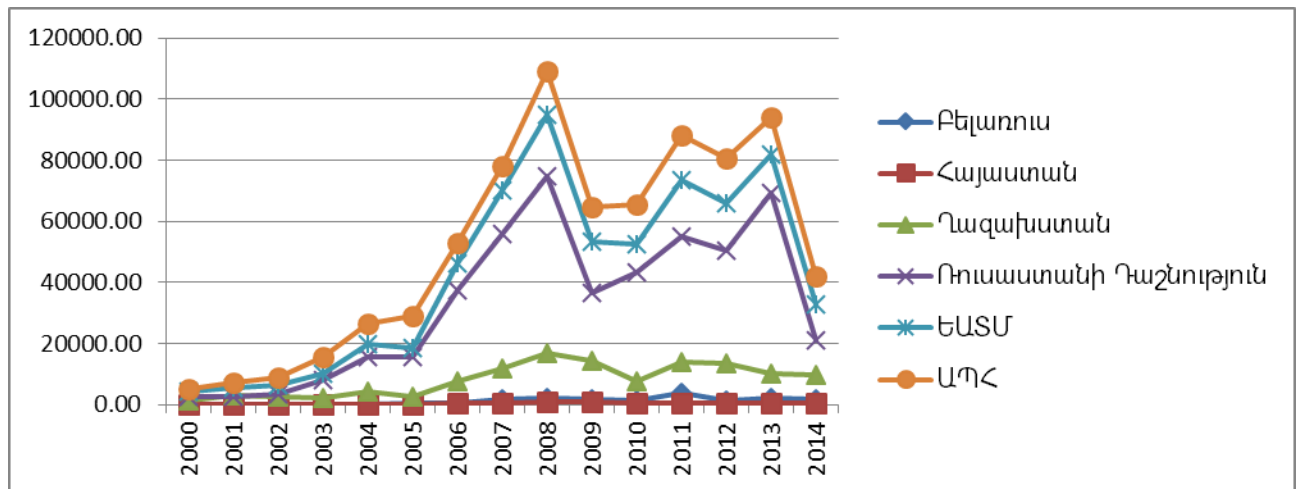
Ուսումնասիրելով ԱՊՀ տարածքում ներդրումների հոսքերի ուղղությունները ԵԱՏՄ անդամ երկրների համատեքստում՝ պարզ է դառնում, որ ներդրումների մեծ մասը հոսում է դեպի ԵԱՏՄ անդամ երկրներ, այսպես՝ 2014թ. ԱՊՀ տարածաշրջանում իրականացված ներդրումների 77,6%-ը ուղղվել է ԵԱՏՄ անդամ երկրներ (գծապատկեր 5, հավելված 6):

ԵԱՏՄ շրջանակներում ներդրումային համագործակցության ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ չնայած 2008թ. ԵԱՏՄ երկրների փոխադարձ ներդրումային հոսքերի կտրուկ նվազմանը՝ հաջորդող տարիներին գրանցվել է ներդրումների աճ, որոնց մակարդակը 2012 թ. հասել է 27 մլրդ ԱՄՆ դոլարի: Այնուամենայնիվ, 2013 թ. ԵԱՏՄ երկրների փոխադարձ հոսքերը կրճատվել են 44%-ով՝ կազմելով ընդամենը 15.1 մլրդ ԱՄՆ դոլար: Ավելի անմխիթար վիճակ է ձևավորվել 2014 թ., երբ Ռուսաստանում

¹⁰⁵ Проблемы инвестирования экономики стран ЕЭП.URL:

<http://www.webeconomy.ru/index.php?page=cat&newsid=1487&type=news> (дата обращения: 27.01.2014)

ռուբլու արժեզրկման հետ կապված իրավիճակը նվազեցրել է ներդրումների փոխադարձ հոսքերը 85.4%-ով՝ հասցնելով դրանք 2.2 մլրդ դոլարի:

Գծապատկեր 5. ԵԱՏՄ անդամ երկրների ներդրումների ներգրավման դինամիկան 2000-2014թթ. (մլն ԱՄՆ դոլար)¹⁰⁶

Միության անդամ երկրների միջև փոխադարձ ներդրումների ծավալների փոփոխության գնահատականը կարելի է տալ ներդրումներին առնչվող ցուցանիշների վերլուծության միջոցով (աղյուսակ 6):

Աղյուսակ 6

ԵԱՏՄ տարածքում իրականացվող ներդրումները միության անդամ երկրների կողմից 2008-2014 թթ. (մլրդ ԱՄՆ դոլար)¹⁰⁷

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Հայաստան	0.1	0.3	0.2	0.2	0.4	0.2	0.4
Բելառուս	2.3	1.7	2.1	3.4	3.0	1.6	0.4
Ղազախստան	1.3	0.8	1.5	2.4	3.0	3.9	-
Ռուսաստան	11.6	14.1	14.3	20.4	20.6	9.4	1.0
Ընդամենը	15.3	16.9	18.1	26.4	27	15.1	2.2

¹⁰⁶ Գծապատկերը կազմվել է հեղինակի կողմից Inward and outward foreign direct investment flows, annual, 1970-2013, տվյալների բազայի հիման վրա, <http://unctadstat.unctad.org/>.

¹⁰⁷ Աղյուսակը կազմվել է հեղինակի կողմից՝ Макроэкономические показатели, определяющие степень интеграции государств – членов Евразийского экономического союза 2008-2012, ГОСУДАРСТВА-ЧЛЕНЫ ТАМОЖЕННОГО СОЮЗА И ЕДИНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА 2005-2012 краткий статистический сборник, Макроэкономические показатели, определяющие степень интеграции государств – членов Евразийского экономического союза (за период 2012 – 2014 гг. и 1 квартал 2015 г.) վիճակագրական տեղեկագրերի հիման վրա:

Այսպես, 2012-2014 թթ. ՀՀ-ում ԵԱՏՄ երկրների կողմից կատարված համախառն ներդրումները կազմել են 521,3 մլրդ դրամ: 2012 թ. և 2013 թ. կատարված ներդրումներն ամբողջովին բաժին են ընկել Ռուսաստանին: Միևնույն ժամանակ, ՕՌԻՆ բաժինը համախառն ներդրումների մեջ այդ տարիներին համապատասխանաբար կազմել է 71,9% և 67,9%: 2014 թ. ինտեգրացիոն խմբավորման անդամ երկրների կողմից օտարերկրյա ուղղակի ներդրումները ՀՀ տնտեսությունում հասել են 312,3 մլրդ դրամի, որում Ռուսաստանի բաժինը կազմել է 98,3% (աղյուսակ 7):

Աղյուսակ 7

ԵԱՏՄ անդամ երկրների կողմից Հայաստանում իրականացվող ներդրումները 2012-2014 թթ. (մլրդ ՀՀ դրամ)¹⁰⁸

	2012 թ.		2013 թ.		2014 թ.	
	Ընդամենը	Այդ թվում ՕՌԻՆ	Ընդամենը	Այդ թվում ՕՌԻՆ	Ընդամենը	Այդ թվում ՕՌԻՆ
Ներդրումներ ԵԱՏՄ-ից	122,7	88,3	86,3	58,6	312,3	57,4
Բելառուս	0.0	0.0	0.0	0.0	0,7	0,1
Ղազախստան	0.0	0.0	0.0	0.0	4,7	0.0
Ղրղզստան	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Ռուսաստան	122,7	88,3	86,3	58,6	306,9	57,4

Բելառուսում 2012 թ. և 2013 թ. ԵԱՏՄ անդամ երկրների կողմից կատարված ներդրումները կազմել են 6717.6 և 7300.8 մլն ԱՄՆ դոլար: Այդ ժամանակահատվածում համախառն ներդրումները երկրում աճել են 8.7%-ով: Չնայած, ՕՌԻՆ-երը նույն թվականներին կազմել են ԵԱՏՄ անդամ երկրների կողմից կատարված ներդրումների կեսից ավելին (2012 թ. 75%-ը, իսկ 2013 թ.՝ 80%-ը), այնուամենայնիվ ՕՌԻՆ-երի տեսակարար կշիռը ՀՆԱ մեջ 2013 թ. կրճատվել է 0.3%-ով: Բելառուսում կատարված ներդրումների մեծ մասը բաժին է ընկել Ռուսաստանից կատարված ներդրումներին, մասնավորապես 2013 թ. ԵԱՏՄ երկրների կողմից կատարված ՕՌԻՆ-երի 99.9% պատկանում է ռուսական կապիտալին: Ղազախստանից

¹⁰⁸ Աղյուսակը կազմվել է հեղինակի կողմից՝ Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2015 թվականի հունվար-փետրվարին (էջ 81-82), Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2014 թվականի հունվար-փետրվարին 40 էջ 78) և Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք 2015 (էջ 508-518) տվյալների հիման վրա:

կատարված ներդրումները կազմում են ընդամենը 1.7 մլն դոլար, իսկ Հայաստանից և Ղրղզստանից 2012-2013 թթ. բելառուսական տնտեսությունում ՕՈՒՆ-ները ընհանրապես չեն իրականացվել (աղյուսակ 8):

Աղյուսակ 8

Բելառուսում իրականացվող ներդրումները ԵԱՏՄանդամ երկրների կողմից

2012-2013 թթ.¹⁰⁹

	2012 թ.				2013 թ.			
	Ընդամենը		այդ թվում ՕՈՒՆ		Ընդամենը		այդ թվում ՕՈՒՆ	
	մլն դոլար	% ՀՆԱ	մլն դոլար	% ՀՆԱ	մլն դոլար	% ՀՆԱ	մլն դոլար	% ՀՆԱ
Ներդրումներ ԵԱՏՄ-ից	6717.6	10.5	5037.6	7.9	7300.8	10.2	5817.4	8.1
Հայաստան	9.9	-	-	-	10.6	-	-	-
Ղազախստան	2.7	0.004	2.5	0.004	2.4	0.003	1.7	0.002
Ղրղզստան	13.9	-	-	-	6.6	-	-	-
Ռուսաստան	6691.1	10.5	5035.1	7.9	7281.2	10.1	5815.7	8.1

ԵԱՏՄ երկրների կողմից Ղազախստանում կատարված ներդրումները 2013 թ. կազմել են 2188.3 մլն ԱՄՆ դոլար, նախորդ տարվա համեմատությամբ կրճատվելով 85%-ով: Նման կրճատումը հիմնականում պայմանավորված է Ռուսաստանից կատարված ներդրումների կրճատմամբ, որոնք 2012 թ. 13924.3 մլն ԱՄՆ դոլարի համեմատությամբ, 2013 թ. կազմել են 2083.2 մլն ԱՄՆ դոլար: Միևնույն ժամանակ այդ ընթացքում կատարված համախառն ներդրումներից ՕՈՒՆ-ներին բաժին է ընկել ներդրումների միայն 3.5%-ը: Հատկանշական է, որ 2012 թ. Ղազախստանում ներդրումներ կատարվել են նաև Հայաստանի, Բելառուսի և Ղրղզստանի կողմից, սակայն դրանցից միայն Բելառուսի կատարած ներդրումների 0.2%-ն է ուղղակի ներդրում: 2013 թ. կրճատվել են նաև այդ երկրներից կատարված ներդրումները, ԵԱՏՄ երկրներից կատարված համախառն ներդրումների բաժինը ՀՆԱ-ում հասցնելով 0.1%-ի (աղյուսակ 9):

¹⁰⁹ Աղյուսակ 6, 8, 9, 10, 11-ի աղբյուրը նույնն է:

**Ղազախստանում իրականացվող ներդրումները ԵԱՏՄ անդամ երկրների
կողմից 2012-2013 թթ.**

	2012 թ.				2013 թ.			
	Ընդամենը		այդ թվում ՕՈՒՆ		Ընդամենը		այդ թվում ՕՈՒՆ	
	մլն դոլար	% ՀՆԱ	մլն դոլար	% ՀՆԱ	մլն դոլար	% ՀՆԱ	մլն դոլար	% ՀՆԱ
Ներդրումներ ԵԱՏՄ-ից	14789.3	7.0	527.8	0.3	2188.3	1.0	176.6	0.1
Հայաստան	3.5	-	-	-	0.0	-	-	-
Բելառուս	388.0	0.2	122.5	0.1	164.6	0.1	136.9	0.1
Ղրղզստան	473.5	-	-	-	-59.5	-	-	-
Ռուսաստան	13924.3	6.8	405.3	0.2	2083.2	0.9	39.7	0.01

2012-2013 թթ. ԵԱՏՄ անդամ երկրների շարքում փոխադարձ ներդրումների հոսքերով աչքի է ընկնում Ղրղզստանը. այդ տարիներին ներդրումները երկրում աճել են 29.2%-ով, իսկ 2014 թ. կրկնապատկվել են: Միևնույն ժամանակ, ԵԱՏՄ անդամ բոլոր երկրները այդ տարիներին Ղրղզստանում կատարել են ներդրումներ: Այսպես, 2013 թ. համախառն ներդրումների 57.2%-ը բաժին է ընկել Բելառուսին, 40%-ը՝ Հայաստանին, 2.8%-ը՝ Ղազախստանին: Ի հակադրություն այլ երկրներում տեղ գտած գործընթացների՝ Ղրղզստանում կատարված ներդրումներում չնչին են ուսական ներդրումները: ՕՈՒՆ-երը կազմում են համախառն ներդրումների 11.9%-ը, որը գրեթե հավասար ձևով բաշխված է Հայաստանի և Բելառուսի միջև: Ընդ որում, 2013 թ. համախառն ներդրումները կազմել են ՀՆԱ 14.1%-ը, իսկ 2014 թ.՝ 20.9%-ը (աղյուսակ 10):

ԵԱՏՄ անդամ երկրների կողմից Ռուսաստանում կատարված ներդրումները 2012-2013 թթ. ևս գոհացուցիչ համարել չի կարելի: Այսպես, 2013 թ. ներդրումները ԵԱՏՄ երկրներից դեպի Ռուսաստան կազմել են 5779.8 մլն դոլար, նախորդ տարվա համեմատ նվազելով 7.6%-ով: Համախառն ներդրումների մոտ կեսը բաժին է ընկնում Ղազախստանին, երկրորդ ներդրողը Բելառուսն է: Սակայն մյուս երկրներին համանման, այստեղ կատարված ներդրումների միայն 1.8%-ն են կազմում ՕՈՒՆ-երը:

**Ղրղզստանում իրականացվող ներդրումները ԵԱՏՄ անդամ երկրների կողմից
2012-2013 թթ.**

	2012 թ.				2013 թ.			
	Ընդամենը		այդ թվում ՕՈՒՆ		Ընդամենը		այդ թվում ՕՈՒՆ	
	մլն դոլար	% ՀՆԱ	մլն դոլար	% ՀՆԱ	մլն դոլար	% ՀՆԱ	մլն դոլար	% ՀՆԱ
Ներդրումներ ԵԱՏՄ-ից	803.1	12.4	59.7	0.9	1037.6	14.1	123.9	1.7
Հայաստան	331.9	5.1	34.1	0.5	415.0	5.7	52.3	0.7
Բելառուս	467.9	7.2	25.4	0.4	593.4	8.1	69.8	1.0
Ղազախստան	3.3	0.1	0.1	0.0	29.0	0.4	1.8	0.0
Ռուսաստան	0.0	0.0	0.0	0.0	0.3	0.0	0.0	0.0

Ընդհանուր առմամբ, ԵԱՏՄ անդամ երկրներից կատարված ներդրումները կազմում են Ռուսաստանի ՀՆԱ 0.3%-ը: Հայաստանից Ռուսաստան 2013 թ. կատարվել է 72 մլն ԱՄՆ դոլարի ներդրում, որը նախորդ տարվա համեմատ նվազել է 13.3%-ով: 2013 թ. Ռուսաստանում կատարված ՕՈՒՆ-երը կազմել են ընդամենը 207.2 մլն դոլար, որի 54.6%-ը բաժին է ընկել Ղազախստանին (աղյուսակ 11):

**Ռուսաստանում իրականացվող ներդրումները ԵԱՏՄ անդամ երկրների կողմից
2012-2013 թթ.**

	2012 թ.				2013 թ.			
	Ընդամենը		այդ թվում ՕՈՒՆ		Ընդամենը		այդ թվում ՕՈՒՆ	
	մլն դոլար	% ՀՆԱ	մլն դոլար	% ՀՆԱ	մլն դոլար	% ՀՆԱ	մլն դոլար	% ՀՆԱ
Ներդրումներ ԵԱՏՄ-ից	6254.1	0.3	110.9	0.01	5779.8	0.3	207.2	0.01
Հայաստան	83	-	-	-	72	-	-	-
Բելառուս	2558.4	0.1	99.8	0.005	1456.7	0.1	94.1	0.004
Ղազախստան	3010.7	0.2	11.1	0.001	3937.1	0.2	113.1	0.01
Ղրղզստան	602	-	-	-	314	-	-	-

Այսպիսով, ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ Եվրասիական տնտեսական միության անդամ երկրների կապիտալի շուկաները բավարար ինտեգրված չեն, քանի որ երկրները աչքի չեն ընկնում կապիտալ ներդրումների

կանոնակարգված հոսքերով: Միայն Ռուսաստանի հետ ԵԱՏՄ մյուս երկրների ներդրումային համագործակցությունն է դրսևորում որոշակի կայունությունը, իսկ մյուս երկրների փոխադարձ ներդրումային կապերը բավականին թույլ են: Ընդհանրապես Ռուսաստանը, որպես աշխարհի ամենամեծ երկիր, բախվում է որոշակի խնդիրների՝ ԵԱՏՄ մյուս փոքր երկրների հետ իր համագործակցությունը կորդինացնելու առումով, ինչն էլ դժվարացնում է ցանկացած ինտեգրացիոն նախաձեռնություն:

Հարկ է նշել, որ արտաքին առևտրի նորդասական տեսությունները պնդում են, թե արտաքին առևտուրը կարող է փոխարինել է արտադրության գործոնների միջազգային շարժին: Միևնույն ժամանակ, ըստ արտադրության գործոնների միջազգային շարժի տեսության՝ դրանց շարժունակությունը համաաշխարհային տնտեսության շրջանակներում հանգեցնում է արտադրության գործոնների գների հավասարեցմանը: Իսկ կապիտալի շուկաների ինտեգրումը տանում է կապիտալի գների հավասարեցմանը միայն այն պարագայում, երբ նորդասական տեսության հիմնական պայմանները չեն պահպանվում: Այդ պատճառով կապիտալի միասնական շուկայի ձևավորումը, ինտեգրացիոն միավորումների շրջանակներում կարելի է գնահատել որպես դրա շարժունակության ավելացում, այլ ոչ որպես կապիտալի տեղաշարժմանը արգելակող գործոնների վերացման գործընթաց:

Եթե մինչև տնտեսական միության ձևավորումը երկրների միջև ներդրումային հոսքերը ակտիվ են, ապա այդ շարժը ավելի կինտենսիվանա նույնիսկ մաքսային միության պայմանագրի կնքման ժամանակ: Միևնույն ժամանակ, ինտեգրացիոն խմբավորման անդամ երկրների տնտեսական առաջընթացի և ներդրումների խթանման վրա ինտեգրացիան թողնում է դրական ազդեցություն, այն դեպքում, երբ վերանում են նաև մինչև ինտեգրվելն առկա փոխադարձ մաքսատուրքերը: Այդ առումով, նպատակահարմար ենք գտնում մաթեմատիկական մոդելի կիրառմամբ գնահատել ՀՀ-ԵԱՏՄ արտաքին առևտրի և ներդրումային համագործակցության միջև առկա կախվածությունը: Սակայն փոփոխականների ուղիղ գծային կախվածությունը դիտարկելիս, սխալները աչքի են ընկնում ավտոկոռելացիոն կապի առկայությամբ: Ուստի, մոդելը բարելավելու համար մեր կողմից ներմուծվել են լազային փոփոխականներ. մասնավորապես դիտարկվել է ՀՀ-ԵԱՏՄ արտաքին առևտրի

ծավալների կախվածությունը 1 տարի առաջվա (1 լագ) ներդրումների ծավալներից:
 Ստորև բերված է դիտարկվող մոդելը՝ $FDI = C(1) * TRADE + C(2)$ (աղյուսակ 12):

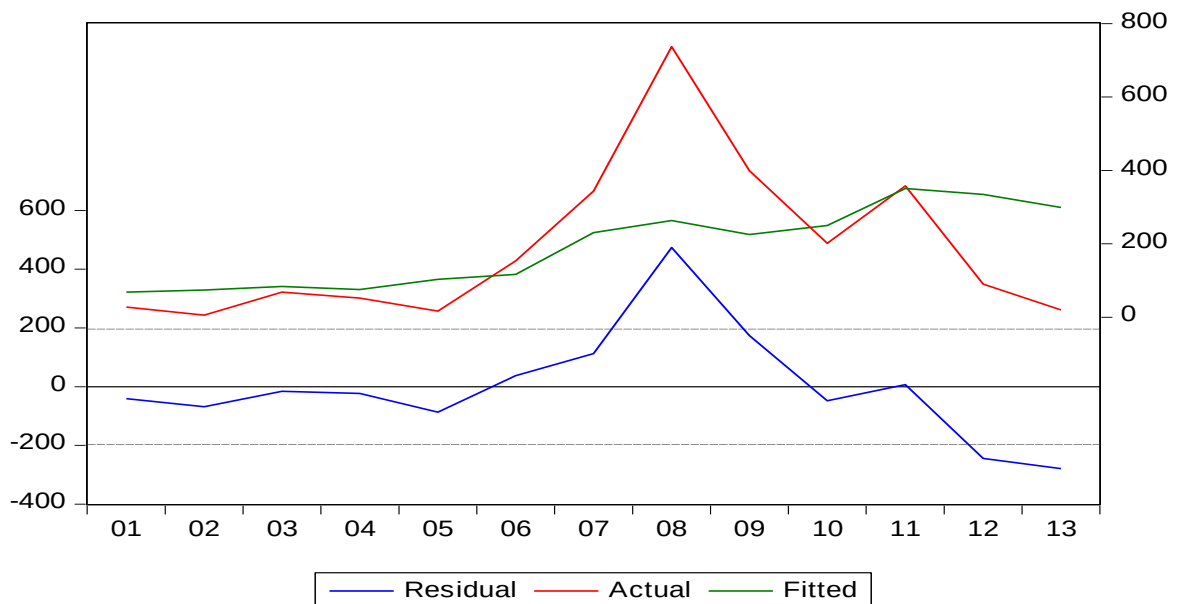
Աղյուսակ 12

Գծային մաթեմատիկական հետազոտության արդյունքներ

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
TRADE	0.223008	0.118710	1.878605	0.0870
C	17.70641	106.8452	0.165720	0.8714
R-squared	0.542902	Mean dependent var		190.4385
Adjusted R-squared	0.174075	S.D. dependent var		215.9074
S.E. of regression	196.2176	Akaike info criterion		13.53696
Sum squared resid	423514.7	Schwarz criterion		13.62388
Log likelihood	-85.99026	Hannan-Quinn criter.		13.51910
F-statistic	3529157	Durbin-Watson stat		1.863533
Prob(F-statistic)	0.087041			

Ինչպես կարելի է ենթադրել բերված վիճակագրական հայտանիշներից, մոդելը բավականին հաջողված է: Դրա մասին է վկայում համապատասխան գործակիցների վիճակագրությունը, ինչպես նաև R^2 -ին և ճշգրտված R^2 -ին: R^2 -ին՝ դետերմինացիայի գործակիցը, հավասար է 0.54, այսինքն գնահատված մոդելով է բացատրվում ցուցանիշների կախվածության 54%-ը: Բարձր է նաև ընդհանուր մոդելի նշանակալիության աստիճանը՝ F վիճակագրությունը ($F > 35$): Հարկ է նշել, որ գնահատված մոդելում բավարարված է նաև Durbin-Watson ցուցանիշը՝ 1.8, ինչը վկայում է այն մասին, որ մոդելը բացատրող փոփոխականների միջև ավտոկոռելացիա առկա չէ:

Ստուգվել են նաև գծային մոդելի բնութագրիչները, որոնք ցույց են տալիս մոդելի սխալների հատկությունները: Ըստ այդմ, մոդելի սխալների դիսպերսիան հաստատուն է, քանի որ դրանց միջև հետերոսկեդաստիկությունն և ավտոկոռելացիան բացակայում են:

Գծապատկեր 6. Մոդելի ներկայացումը գրաֆիկական գծապատկերի տեսքով

Մոդելի գծապատկերից երևում է նաև, որ մեր կողմից կատարված կանխատեսումները և իրական վիճակը գրեթե համընկնում են: Ելնելով ստացված տվյալներից, կարելի է ենթադրել, որ ներդրումների փոփոխությունը 1 տոկոսային կետով բերում է արտաքին առևտրի 0.49 տոկոսային կետի փոփոխության (գծապատկեր 6): Այսինքն՝ ՀՀ-ԵԱՏՄ արտաքին առևտուրը բավականին զգայուն է այդ երկրներից ներհոսած կապիտալ ներդրումների նկատմամբ:

Զթերագնահատելով ԵԱՏՄ երկրների փոխադարձ ներդրումների անհրաժեշտությունը՝ այնուամենայնիվ, ելնելով ԵՄ փորձից, գտնում ենք, որ կարևոր է նաև երրորդ երկրներից ներդրումների ներգրավման հնարավորությունների և ուղիների հայտնաբերումը: Այս քաղաքականությունն օգնեց ԵՄ տարածքում գործող ՎԱԿ-երին երրորդ երկրներից ներդրումներ ներգրավելու միջոցով ընդլայնել սեփական ներդրումները ինտեգրացիոն խմբավորման սահմանների ներսում¹¹⁰: ԵԱՏՄ տարածաշրջանում դեռևս ներդրումների հոսքերի այդպիսի ակտիվություն չի նկատվում:

Ինչպես վկայում են Եվրասիական զարգացման բանկի կողմից իրականացված հետազոտության արդյունքները՝ ԵԱՏՄ անդամ երկրների միջև հոսող ներդրումների

¹¹⁰ Eurostat International Trade and Foreign Direct investment. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013. <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3930297/5969114/KS-FO-12-001-EN.PDF>, p. 64-66.

զգալի մասը իրականացվում է երրորդ երկրներից հիմնականում օֆշորային կենտրոնների միջոցով¹¹¹: Սա կարող է զգալի ազդեցություն ունենալ տվյալների վերլուծության վրա, քանի որ փաստացիորեն ներդրում իրականացնող երկիրը չի երևում ներդրում կատարողների շրջանում: Օֆշորային կենտրոններից կատարվող ներդրումները նպատակ ունեն թաքցնելու իրական շահառուներին և, այս կերպ, երաշխավորելու սեփական ներդրումների անկախությունը ցանկացած տնտեսական տատանումներից:

Ներդրումների ներգրավման առումով ռուսական կողմի արտոնությունները շարունակաբար մեծանում են, մասնավորապես, առաջարկվում են արտոնյալ պայմաններով վարկեր ԵԱՏՄ անդամ հանդիսացող երկրների կողմից իրականացված ներդրումների սպասարկման նպատակով:

ԵԱՏՄ տարածաշրջանում ներդրումների հոսքերի ակտիվացմանը մեծապես կնպաստի միասնական ներդրումային քաղաքականության մշակումը, որտեղ ներդրումները, հատկապես նոր տեխնոլոգիաների ներդրման ոլորտում, կկրեն առաջնային բնույթ: Ուշադրություն պետք է դարձնել գիտական հենքի վրա իրականացվող ներդրումներին բարձր տեխնոլոգիաների ոլորտում. սա անմիջականորեն կնպաստի տեղական արտադրանքի մրցունակության բարձրացմանը համաշխարհային շուկայում:

Միասնական ներդրումային քաղաքականության իրականացման համար ԵԱՏՄ շրջանակներում պետք է՝

- որոշակիացնել ներդրումային համագործակցության և դրանում յուրաքանչյուր անդամ երկրի մասնակցության գերակա ոլորտները,
- համատեղել ներդրումային գործունեության ջանքերն ու գործողությունները, սահմանել երկկողմ ու բազմակողմ կարևորագույն նախագծերի իրականացման գերակայությունները,
- հստակեցնել փոխադարձ ներդրումային նախագծերի իրականացման գործնականությունը՝ հաշվի առնելով համապատասխան խթանների ձևավորումը և այդ ոլորտում առկա խոչընդոտների վերացումը,

¹¹¹ Мониторинг Взаимных Инвестиций В Странах СНГ 2013 // Евразийский банк развития, Доклад № 15, 2013, с. 10-17.

- ընդլայնել համատեղ ձեռնարկությունների, ընկերությունների ձևավորման հնարավորությունները, զարգացնել համագործակցությունը արդյունաբերություն, գիտատեխնոլոգիական համագործակցության ոլորտում՝ կոոպերացման սկզբունքներին համապատասխան,
- ակտիվացնել փոքր և միջին ձեռնարկությունների մասնակցությունը իրականացվող խոշորամասշտաբ ներդրումային ծրագրերին,
- ապահովել երրորդ երկրների հետ ներդրումային նախագծերի իրականացում,
- ձևավորել ներդրումային համագործակցության այլ ինստիտուցիոնալ նախադրյալներ:

ԳԼՈՒԽ 3. ՀՀ-ՀԱՐԵՎԱՆ ԵՐԿՐՆԵՐ ՆԵՐԴՐՈՒՄԱՅԻՆ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԵՎ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ

3.1 Հայաստան-Իրան ներդրումային համագործակցության ակտիվացման հիմնախնդիրները

Հայաստանի Հանրապետության և Իրանի Իսլամական Հանրապետության միջև հարաբերությունների գնահատման և ներդրումային հոսքերի ուսումնասիրության համար նախ կատարենք պատմական ակնարկ Իրանի տնտեսական և քաղաքական իրավիճակի մասին:

Իրանը միջին արևելքի խոշորագույն պետություններից մեկն է՝ 1.648.000 քառ. կմ տարածքով: Երկիրը տեղակայված է Պարսից ծոցի և Կասպից ծովի միջև ընկած տարածքում: Իրանին սահմանակից պետություններն են՝ հյուսիսից՝ Հայաստանը, Ադրբեջանը, Թուրքմենստանը, արևելքից՝ Աֆղանստանը և Պակիստանը, արևմուտքից՝ Թուրքիան և Իրաքը: Պաշտոնական տվյալների համաձայն՝ 2014 թ. դրությամբ Իրանում բնակչության թվաքանակը կազմում է 81.2 մլն¹¹²:

Իրանն ունի բոլոր տնտեսական հիմքերը սեփական ռեսուրսների հաշվին արագ տնտեսական աճ և զարգացում ապահովելու համար: Նավթամթերքի հսկայական պաշարները, որոնցով երկիրը զբաղեցնում է աշխարհում 4-րդ տեղը¹¹³, զարգացած ենթակառուցվածքները, ինչպես նաև բավականին զարգացած կրթական և գիտական ներուժը տնտեսական զարգացման գրավականն են: Իսլամական հեղափոխությունից հետո Իրանի հանդեպ անընդհատ կիրառվում են մի շարք սահմանափակումներ տարբեր հզոր երկրների ինչպես նաև միջազգային կազմակերպությունների կողմից: Թեև սահմանափակումները դանդաղեցնում, որոշ դեպքերում նույնիսկ արգելում են միջազգային այնպիսի գործառնների իրականացումը, որոնք կապված են արտարժույթի փոխանակման, միջազգային փոխանցումների ներդրումային գործունեության հետ, երկրի տնտեսությունը և համախառն ներքին արդյունքը շարունակում են կայուն աճ ապահովել, այս առումով հատկապես հատկանշական է Իրանի և Չինաստանի

¹¹² <http://www.countryreports.org/country/Iran.htm>

¹¹³ Central Intelligence Agency, The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2244rank.html>.

տնտեսական հարաբերությունների խորացումը: Միջազգային սահմանափակումները կապված են Իրանի կողմից միջուկային վառելիքի արտադրության և ուրանի հարստացման հետ, որը որպես անվտանգությանը սպառնացող վտանգ է դիտվում միջազգային հանրության՝ հատկապես ԱՄՆ կողմից, վերջինիս հետ հարաբերությունները ամբողջությամբ սառեցված էին մինչև վերջին 2 տարիները: Սկսած 2013 թ., ԱՄՆ նախագահի Իրան այցելությունից հետո, համագործակցության որոշ հիմքեր այնուհանդերձ տեսանելի են:

Իրանի տնտեսության զարգացումը հիմնականում գյուղատնտեսական ուղվածություն ունեցող պետությունից դեպի արդյունաբերականի տեղի է ունեցել 1946-1979 թթ.: Տնտեսության աճն արագ ընթացք ստացավ հատկապես 1960-1977 թթ.՝ երկու անգամ ավելի արագ աճի տեմպ ունենալով, քան զարգացման նույն մակարդակ ունեող մյուս երկրները¹¹⁴: Սակայն կրթության, առողջապահության, սոցիալական ոլորտներում իրականացվող ներդրումները և պետական հատկացումները սկսեցին նվազել՝ հիմնականում պայմանավորված ռազմական ծախսերի կտրուկ մեծացման և բոլոր ներդրումները նավթամթերքի արտադրության ոլորտներում կենտրոնացնելու հետ:

1979 թ. նոյեմբերի 14-ին ԱՄՆ կողմից ստորագրվեց Իրանի նկատմամբ պատժամիջոցների ծրագիրը, որն իրենից ենթադրում էր իրանական ծագում ունեցող բոլոր միջոցների սառեցում ԱՄՆ բանկային հաշիվներում¹¹⁵, սա Իրանի համար արժեցավ ավելի քան 11 մլրդ ԱՄՆ դոլար՝ այն պարագայում, երբ ԱՄՆ-ից ներմուծումը կազմում էր ներմուծման ողջ ծավալի ավելի քան 21%-ը¹¹⁶: ԱՄՆ կողմից տնտեսական սահմանափակումների կիրառումը շարունակվեց մինչև 2013 թ.:

Իրանն ունի հզոր ներուժ օտարերկրյա ներդրումների ներգրավման և իրականացման համար: Երկրում են կենտրոնացված աշխարհի նավթի պաշարների 11%-ը, բնական գազի պաշարների՝ 15%-ը, մետաղի 3 խոշորագույն հանքերը և մի շարք այլ օգտակար հանածոներ:

¹¹⁴ World Development Report, Washington, DC: World Bank, August 1979, p. 128-12.9

¹¹⁵ Executive Order 12170--Blocking Iranian Government Property. National Archives, 14 Nov. 1979. Web. 07 June 2014, <http://www.archives.gov/federal-register/codification/executive-order/12170.html>.

¹¹⁶ Direction of Trade Statistics, International Monetary Fund, Washington DC: 1979.

Օտարերկրյա ներդրողների տեսանկյունից՝ իրանական բիզնես միջավայրը տարբերվում է այլ երկրների բիզնես ավանդույթներից: Միասնական է միայն տեսակետը, որ բոլոր օտարերկրյա ներդրողները յուրովի են ներկայացնում իրանում բիզնես գործունեության ավանդույթները: Երկրի տնտեսությունը առանձնահատուկ է հումքային ռեսուրսների առևտրի ուղղությամբ զարգանալու միտումով, նոր տեխնոլոգիաների ներդրման և զարգացման առումով տնտեսությունը առաջատարների շարքում չէ (աղյուսակ 13):

Աղյուսակ 13

ԻԻՀ բիզնես միջավայրի գնահատականը ըստ 2015թ. "Doing Business"

հրապարակման (երկրի տեղը 189 երկրների շարքում)¹¹⁷

Բիզնես սկսելու դյուրինություն	82
Կառուցապատման թույլտվության ստացում	98
Էլեկտրականության ստացում	94
Անշարժ գույքի գրանցում	89
Վարկերի ստացում	90
Հարկերի վճարում	122
Միջազգային առևտրի իրականացում	166

Ներկայացնենք այն հիմնական առավելությունները, որոնք ԻԻՀ տնտեսությունը գրավիչ են դարձնում օտարերկրյա ներդրողների համար.

- աշխարհագրական բարենպաստ դիրքը. Իրանն իր աշխարհագրական դիրքով հանդիսանում է յուրահատուկ խաչմերուկ Միջին Արևելքի, Ասիայի և Եվրոպայի համար,
- շուկայական ներուժը և հարևան պետությունների հետ բարենպաստ հարաբերությունները՝ 81 մլն բնակչությամբ ներքին և ավելի քան 300 մլն բնակչությամբ արտաքին սպառողական շուկան հսկայական նշանակություն ունեն տեղական բիզնեսների համար,

¹¹⁷ Աղյուսակը կազմվել է հեղինակի կողմից՝ "Doing Business" հրապարակման 2015թ. տվյալների հիման վրա, <http://www.doingbusiness.org/rankings>.

- որակյալ և համեմետաբար էժան աշխատուժի առկայությունը՝ երկրի աշխատանքային ռեսուրսներն ունեն բարձր գիտական մակարդակ և մրցունակ են աշխատուժի համաշխարհային շուկայում,
- զարգացած ենթակառուցվածքները՝ ամբողջ երկրի տարածքում կապի և հեռահաղորդակցության միջոցների առկայությունը, ճանապարհների և երկաթուղային ցանցի առկայությունը ցանկացած բիզնեսի համար առաջնային նշանակություն ունեցող հանգամանքներ են,
- տարատեսակ էներգետիկ ռեսուրսների առկայությունը, որը թույլ է տալիս դիվերսիֆիկացնել արտադրական գործընթացները,
- բարենպաստ բնակլիմայական պայմանները, հատկապես տարվա բոլոր եղանակների վառ արտահայտվածությունը, որը բարենպաստ միջավայր է ստեղծում գյուղատնտեսության զարգացման համար,
- տնտեսության որոշակի ոլորտներում ներդրումների իրականացման և գործունեություն ծավալելու դեպքում հարկային արտոնությունների տրամադրումը (զբոսաշրջության, քիչ զարգացած շրջաններում իրականացվող ներդրումների, գյուղատնտեսության ոլորտներում),
- օտարերկրյա ներդրումների պետական պաշտպանությունը, Իրանում օրենքի ուժով պաշտպանվում և խրախուսվում են օտարերկրյա ներդրումները:

Իրանում ներդրումների հոսքերի մեծացման և ներքին արտադրության զարգացման նպատակով ստեղծվել են մի շարք ազատ տնտեսական գոտիներ: Երկրում գործում են 7 ազատ առևտրաարդյունաբերական գոտիներ և մի շարք հատուկ տնտեսական գոտիներ:

Ազատ տնտեսական գոտիների հիմնադրումն Իրանում առաջնային նպատակ ունի հատկապես նպաստելու «ոչ նավթային» արտահանմանն ուղղված արդյունաբերական ուղղությունների զարգացմանը: Հատուկ տնտեսական գոտիների հիմնումը նպատակ ունի սպասարկելու ապրանքների տարանցիկ փոխադրման սպասարկումն անընդհատ աշխատանքային ռեժիմի կիրառման միջոցով:

Իրանում գործող ազատ տնտեսական գոտիներում վերացված է ազգային մասնակցության պարտադիր մասնաբաժնի առկայությունը օտարերկրյա կազմակերպություններում, այսինքն օտարերկրյա ներդրողի մասնակցությունը կարող է լինել նույնիսկ 100%-ի չափով: Ի դեպ օտարերկրյա կազմակերպություններում ազգային մասնակցությունը երկրի մյուս տարածքներում պարտադիր է:

1994 թ. մայիսի 29-ին Իրանում ընդունված օրենքի համաձայն՝ ազատ գոտիներում իրականացվող ներդրումների և առևտրային գործունեություն սկսելու համար գործում են մի շարք արտոնություններ, որոնք են.

- մինչև 20 տարի հարկերից ազատում տնտեսական գործունեության բոլոր ձևերի համար, սկսած տնտեսական գործունեության հիմնման կամ համապատասխան լիցենզիայի տրամադրման օրվանից,
- մինչև 100% օտարերկրյա մասնակցության թույլտվություն,
- օտարերկրյա ներդրումների պետական պաշտպանություն և իրավական երաշխիքների տրամադրում,
- արտարժույթի փոխանցման հետ կապված սահմանափակումների բացակայություն ինչպես երկրի տարածքում գտնվող այլ տնտեսական գոտիներ, այնպես էլ արտասահման,
- կապիտալի և եկամուտների ազատ տեղաշարժի թույլտվություն երրորդ երկրներ,
- օտարերկրյա ներդրողների համար երկիր մուտքի թույլտվության բացակայություն, ինչպես նաև քաղաքացիության տրամադրման հեշտացված ընթացակարգերի կիրառում,
- պատրաստի արտադրանքի դուրսբերում տեղական շուկաներ, որոնք գտնվում են ազատ գոտիներից դուրս, առանց սահմանափակումների և ներմուծման հարկերի և տուրքերի,
- տեղական ռեսուրսների, հատկապես վառելիքաէներգետիկ ռեսուրսների անսահմանափակ օգտագործման հնարավորություն արտադրական գործընթացներում:

Իրանի տարածքում գործող առևտրաարդյունաբերական գոտիներն են՝ Qeshm, Chabahar, Aras, Anzali, Arvand, Kish, Maku: Գոտիները սփռված են ամբողջ երկրի տարածքում, որը հնարավորություն է տալիս ներդրողներին նախատեսվող տնտեսական գործունեության համար ընտրել բնակլիմայական և աշխարհագրական առումով նախընտրելի տարածքներ:

Հատուկ տնտեսական գոտիները հիմնականում տեղակայված են Իրանի սահմաններին հարող տարածքներում: Այս գոտիների նպատակն է արտահանման ներմուծման սպասարկումը, ներքին արտադրողների պաշտպանությունը, ինչպես նաև նոր տոխնոլոգիաների ներդնումը երկրի տարածքում: Հատուկ տնտեսական տարածքների ստեղծման և գործունեության մասին օրենքն ընդունվել է 2005 թ. հունիսի 1-ին¹¹⁸:

Հատուկ տնտեսական գոտիների ստեղծման հիմնական նպատակներն են.

- տեղական արտադրողների համար ապրանքների արտահանման և ներմուծման համար բարենպաստ պայմանների ստեղծում, որն իր մեջ ներառում է այնպիսի ենթակառուցվածքների կիրառում, որոնք նպաստում են առևտրային գործընթացների արագացմանը և արդյունավետության բարձրացմանը,
- տարածաշրջանի երկրների հետ տնտեսական կապերի ակտիվացումը և գոյություն ունեցող հարաբերությունների խորացումը, գոտիները հիմնականում ստեղծված լինելով նավահանգիստներում, նպատակ ունեն կապել տեղական արտադրողներին Կովկասի միջին Ասիական և Եվրոպական երկրների հետ:

Իրանում գտնվող հատուկ տնտեսական գոտիներն են՝ Behshahr Amir Abad, Bushehr Port, Damghan, Dogharon, Imam Khomeini Port, Kazeroun, Lamard, Lorestan, Mehran, Namin, Noshahr և այլն¹¹⁹:

Ստորև ներկայացնենք Իրանում տեղակայված ազատ առևտրաարդյունաբերական և հատուկ տնտեսական գոտիների ընդհանրությունները և տարբերությունները:

¹¹⁸ Meyer-Reumann & Partners, Free Trade-Industrial Zones and Special Economic Zones in the Islamic Republic of Iran, էլեկտրոնային ռեսուրս՝ <http://meyer-reumann.com/iran-seminar/Literatures/06-FreeZones.pdf>, էջ 2:

¹¹⁹ The Supreme Council of Iran's Free Trade, Industrial and Special Economic Zones.
<http://www.freezones.ir/Default.aspx?tabid=282>.

**ԻԻՀ ազատ առևտրաարդյունաբերական և հատուկ տնտեսական գոտիների
ընդհանրությունները և տարբերությունները¹²⁰**

Նկարագրություն	Ազատ արդյունաբերական գոտի	Հատուկ տնտեսական գոտի
Մուտք դեպի գոտի	Մուտքի արտոնագիր չի պահանջվում, արտոնագիրը տրամադրվում է տեղում	Օտարերկրացիների մուտքը գոտի կարգավորում է առանց որևէ արտոնությունների
Ներդրումների իրականացման թույլտվություն	Կարգավորվում է ազատ առևտրաարդյունաբերական գոտու համար սահմանված կանոնակարգով	Կարգավորվում է պետության այլ տարածքներում կիրառվող օրենսդրության համաձայն
Նոր ընկերության, ինտելեկտուալ սեփականության, լիցենզիայի, ապրանքանիշի, պատենտների գրանցում	Կարգավորվում է ազատ առևտրաարդյունաբերական գոտու համար սահմանված կանոնակարգով	Կարգավորվում է պետության այլ տարածքներում կիրառվող օրենսդրության համաձայն
Օտարերկրյա ներդրումներում օտարերկրյա մասնակցության սահմանում	Մինչև 100 տոկոս մասնակցություն	Կարգավորվում է պետության այլ տարածքներում կիրառվող սահմանափակումների համաձայն
Ապրանքների մուտքը տարածք երրորդ երկրներից, հետագա վերաարտահանման կամ գոտու տարածքում վաճառքի նպատակով	Ազատված են բոլոր տեսակի հարկերից և տուրքերից, բայց կիրառվում են համապատասխան սպասարկման վճարներ՝ ենթակառուցվածքների կառավարման և շահագործման նպատակով	Ազատված են բոլոր տեսակի հարկերից և տուրքերից, բայց կիրառվում են համապատասխան սպասարկման վճարներ ենթակառուցվածքների կառավարման և շահագործման նպատակով
Գոտում ներմուծված ապրանքների վերաարտահանում	Ազատված են բոլոր տեսակի հարկերից և տուրքերից	Ազատված են բոլոր տեսակի հարկերից և տուրքերից

¹²⁰ Նույն աղբյուրը

		շարունակություն
Արանքների ներմուծումը գոտիներ՝ դեպի երկրի տարածք հետագա դուրսբերման նպատակով	Կիրառվում են արտահանման և ներմուծման համար ստանդարտ հարկերը և տուրքերը	Կիրառվում են արտահանման և ներմուծման համար ստանդարտ հարկերը և տուրքերը
Բնական ռեսուրսների և հողատարածքների օգտագործումը	Հողատարածքները կարող են և՛ վաճառվել, և՛ վարձակալության տրվել Իրանի քաղաքացիներին, սակայն օտարերկրացիներին տրամադրվում է միայն վարձակալությամբ	Հողատարածքները կարող են և՛ վաճառվել, և՛ վարձակալության տրվել Իրանի քաղաքացիներին, սակայն օտարերկրացիներին տրամադրվում է միայն վարձակալությամբ
Արտարժույթի փոխարժեքի կիրառումը	Կիրառվում է գոտու տարածքում կիրառվող ազատ շուկայական փոխարժեքը	Կիրառվում է երկրում պետության կողմից սահմանված արտարժույթի փոխարժեքը
Ապրանքների մանրածախ առևտուր	Թույլատրվում է միայն սահմանափակ թվով գոտիներում	Չի թույլատրվում
Օֆշորային գոտիներում գտնվող բանկային ծառայությունների օգտագործում	Թույլատրվում է բոլոր գոտիներում	Միայն տեղական և պետական բանկերի կողմից կառավարվող բանկային ծառայությունների օգտագործում
Օտարերկրյա ներդրումների պաշտպանություն	Բոլոր ներդրումները երաշխավորված են և պաշտպանված	Բոլոր ներդրումները երաշխավորված են և պաշտպանված
Աշխատանքային իրավունքի նորմերի կիրառում	Գոտում սահմանված կանոնակարգերի համաձայն	Երկրի տարածքում կիրառվող պետական քաղաքականության համաձայն

Ինչպես տեսնում ենք, Իրանի տարածքում ներդրումների ներգրավման համար ստեղծված են բոլոր բարենպաստ պայմանները: Իհարկե, այստեղ հակասություն է

առաջանում տնտեսական բարենպաստ և քաղաքական ոչ այնքան նպատակահարմար պայմանների միջև:

Հաշվի առնելով իրանում ձևավորված բարենպաստ ներդրումային միջավայրը, կարծում ենք, որ ՀՀ-ը կարող է իր հնարավորությունների չափով օգտվել հարևան երկրի ներուժից և ընդլայնել փոխադարձ ներդրումային համագործակցությունը:

Հայաստանի և ԻԻՀ միջև հարաբերությունների զարգացման և տնտեսական կապերի սերտացման նպատակով, անհրաժեշտ ենք համարում համագործակցության խորացումը էներգետիկայի ոլորտում: Հայաստանը ունի բավարար գիտական ներուժ այդ ոլորտում ներդրումների իրականացման և տնտեսական շահի մեծացման համար: Սա թույլ կտա պահել երկրի էներգետիկ անվտանգությունը, միաժամանակ զերծ պահելով տնտեսական ցնցումներից:

ԻԻՀ միջոցով ՀՀ-ն կարող է նաև նոր երկաթուղի միջոցով մուտք գործել Միջին Արևելքի և Ասիայի մի շարք երկրներ, որը մեծապես կնպաստի արևելյան պետությունների հետ տնտեսական կապերի բարելավմանը: Երկաթուղու առկայությունը էապես կնվազեցնի արտահանվող ապրանքների ինքնարժեքը, ինչն էլ իր հերթին կհանգեցնի ՀՀ տնտեսական զարգացման համար կարևորվող արտահանման ծավալների աճին: Այս նախաձեռնության կենսագործումը բազմապատկչի էֆեկտ կունենա ներդրումների մեծացման առումով:

Ներդրումային հզոր մեկ այլ՝ «Հյուսիս-Հարավ» ավտոմոբիլային միջանցքի նախագծի իրականացումը Հայաստանը կդարձնեի տարանցիկ տնտեսական միջանցք Իրանից դեպի Սև ծովի նավահանգիստներ, ինչպես նաև հակառակ ուղղություններով ապրանքային հոսքերի համար:

Վերջին տարիներին Իրանում առկա են լուրջ խնդիրներ հատկապես տնտեսության առաջատար ոլորտներից մեկում՝ նավթամշակման ոլորտում: Այս ոլորտում, կապված զարգացած երկրների կողմից կիրառվող սահմանափակումների հետ, օտարերկրյա ներդրումները բացակայում են: Այժմյան ռեսուրսներով և հնարավորություններով նավթամշակման արդյունաբերության զարգացումը այլևս արդյունավետ չէ, քանի որ տեխնոլոգիաները, որոնք կիրառվում են հանքավայրերում և վերամշակման կետերում, իրենց վաղուց սպառել են:

Նավթավերամշակման ոլորտում Հայաստան-Իրան համագործակցությունը դարձել է արդիական խնդիր: Այս ոլորտում համատեղ ձեռնարկության ձևավորման համար բարենպաստ գործոններ են երկու երկրների աշխարհագրական դիրքը, զարգացած աշխարհի հետ ՀՀ հարաբերականորեն բարենպաստ հարաբերությունների առկայությունը, տնտեսության զարգացման գործում նորարարական քաղաքականության կենսագործումը: Նոր տեխնոլոգիաների կիրառումը նավթավերամշակման ոլորտում կարող է և՛ Հայաստանի, և՛ Իրանի համար տնտեսական զարգացման հզոր խթան հանդիսանալ: Ճիշտ է ներկայիս պայմաններում նավթամթերքի գների անկումը համաշխարհային շուկայում անընդհատ շարունակվում է, սակայն այս ռեսուրսի պահանջարկը պահպանում է համեմատական կայունությունը. Իրանը, հանդիսանալով հզոր նավթարդյունահանող պետություն, դեռևս ներկրում է նավթամթերքի ներքին սպառման մոտավորապես 40 տոկոսը:

Որպես ներդրումների աղբյուր կարող են օգտագործվել Եվրասիական տնտեսական միության շրջանակում ստեղծված ներդրումային հիմնադրամների միջոցները, հետագայում համապատասխան շահաբաժինների փոխանցման, կամ պատրաստի արտադրանքի միջոցով փոխհատուցման պայմանով:

Իհարկե, նման նախաձեռնությունը կյանքի կոչելու համար անհրաժեշտ է՝

- ձևավորել համապատասխան իրավական մեխանիզմներ՝ ներդրումային ռիսկերը նվազագույնի հասցնելու և փոխադարձ ներդրումները պաշտպանելու համար,
- համաձայնեցնել փոխադարձ գործողությունները ներդրումների խթանման և դրանց իրացման արդյունավետության բարձրացման և վերահսկողության մեխանիզմների սահմանման առումով,
- խրախուսել ոլորտում կատարվող ներդրումային ծրագրերում փոքր ու միջին ձեռնարկությունների և օտարերկրյա ընկերությունների մասնակցությունը՝ վերջիններիս միջոցով նոր տեխնոլոգիաների և նոու-հաուների փոխանցման գործընթացը խթանելու նկատառումներով,
- օտարերկրյա ներդրողների մասնակցությունը նավթավերամշակման արդյունաբերության զարգացմանը խթանելու համար սահմանել հարկային և

Ֆինանսական զեղչեր՝ հարկերից լրիվ կամ մասնակի ազատման, արտոնյալ հարկային դրույքների, հարկային զեղչերի, արագացված ամորտիզացիայի հարկային զեղչերի, մաքսատուրքերի վերադարձման կամ դրանցից ազատման ձևերով:

3.2 Հայաստան-Վրաստան ներդրումային համագործակցությունը

Վրաստանը Հայաստանի Հանրապետության համար պատմականորեն հանդիսացել է միջանցք դեպի Սև ծովի նավահանգիստներ՝ ապրանքափոխանակության նպատակով: Երկիրը զբաղեցնում է 69.700 քառ. կմ տարածք, ավելի քան 4.5 մլն բնակչությամբ¹²¹: Վրաստանը 31 պետությունների հետ ունի ներդրումների խրախուսման և պաշտպանության երաշխավորության երկկողմ պայմանագրեր: Ներդրումների ներգրավման և արտաքին առևտրի ծավալների մեծացման նպատակով երկրում պետականորեն սահմանվել են ներմուծման ցածր սակագներ, հիմնական ոլորտներում բացակայում են արտաքին տնտեսական գործունեության համար լիցենզիաները, արտահանման և ներմուծման վրա քանակական սահմանափակումները, ինչպես նաև պարզեցված և արագացված են արտահանման և ներմուծման գործարքների ընթացակարգերը:

Վրաստանը հարուստ է բնական ռեսուրսներով, որոնք ներկայումս ամբողջովին չեն օգտագործվում: Երկիրը ունի ավելի քան 450 տեսակի բնական ռեսուրսներ, այդ թվում մանգանի, քարածխի պաշարներ, շինարարական նշանակության նյութեր (կավ, գիպս, ավազաքարեր), ցինկի, սնդիկի, ոսկու, նույնիսկ նավթի և տորֆի պաշարներ, որոնք առանձնահատուկ նշանակություն ունեն մասնավորապես քիմիական արդյունաբերությունը զարգացնելու համար: Երկրի տարածքում գտնվող հանքավայրերից առավելապես օգտագործվում են մանգանի և պղնձի հանքավայրերը, հատկապես Ճիատուրիայի մանգանի հանքավայրը, որը նախկին ԽՍՀՄ երկրների շրջանում խոշորագույնն է՝ 160 մլն տոննա հետազոտված պաշարներով:

Ինչ վերաբերում է տնտեսության զարգացման փուլերին, ապա այս առումով Վրաստանը բավականին նմանություններ ունի մեր հանրապետության հետ: ԽՍՀՄ

¹²¹ Համաշխարհային բանկի տվյալների բազա՝ World Development Indicators, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=GEO&series=&period=>.

կազմից դուրս գալուց հետո երկրում սկիզբ առած խորը ճգնաժամը էական ազդեցությունն թողեց մակրոտնտեսական ցուցանիշների (ՀՆԱ-ի նվազում, գործազրկության մակարդակի մեծացում, ինչպես նաև ազգային արժույթի արժեզրկում) կտրուկ վատթարացման վրա:

Երկրի տնտեսական աճի տեմպերի բարելավումը հատկապես նկատելի է 2001 թ.՝ պայմանավորված շինարարության, ծառայությունների և բանկային ոլորտի զարգացմամբ: Մինչև 2003 թ. ներդրումները հիմնականում ուղղվում էին միջազգային կարգի մայրուղիների կառուցմանը: Այդ նույն թվականին՝ «վարդերի» հեղափոխությունից հետո, մեծացան միջազգային կազմակերպությունների և առանձին պետությունների կողմից իրականացվող օգնության ծրագրերը¹²²: 2004-2006 թթ. օտարերկրյա օգնությունների ծավալը երկրում հասել է 1.1 մլրդ ԱՄՆ դոլար, որը կազմում էր ՀՆԱ-ի 25%-ը¹²³: Օտարերկրյա ներդրումների ներհոսքի մեծացմանը նպաստեցին նաև տեղական խոշորագույն կազմակերպությունների վաճառքը:

2007 թ. տնտեսական ցուցանիշների բարելավումը բախվեց տնտեսական աճի ներքին գործոնների բացակայության հիմնախնդրի հետ. երկրի տնտեսական աճն հիմնականում ապահովվում էր արտաքին ներդրումների և արտաքին ռեսուրսների հաշվին: 2008 թ. համաշխարհային տնտեսական ճգնաժամի խորը ազդեցությունը Վրաստանի տնտեսության վրա կարելի է բացատրել նաև այդ հանգամանքով¹²⁴: 2008 թ. օտարերկրյա ներդրումների ծավալը երկրում նվազեց ավելի քան 22%-ով:

Ճգնաժամից դուրս գալու հիմնական ուղին դարձյալ արտաքին ռեսուրսների հաշվին տնտեսական կայունության ապահովումն էր, որը հնարավոր դարձավ ԱՄՆ կողմից ավելի քան 4.5 մլրդ ԱՄՆ դոլարի չափով տրամադրված օգնությունների շնորհիվ: Այդ միջոցներից 2.5 մլրդ-ը երկարաժամկետ և ցածր տոկոսադրույքով էր:

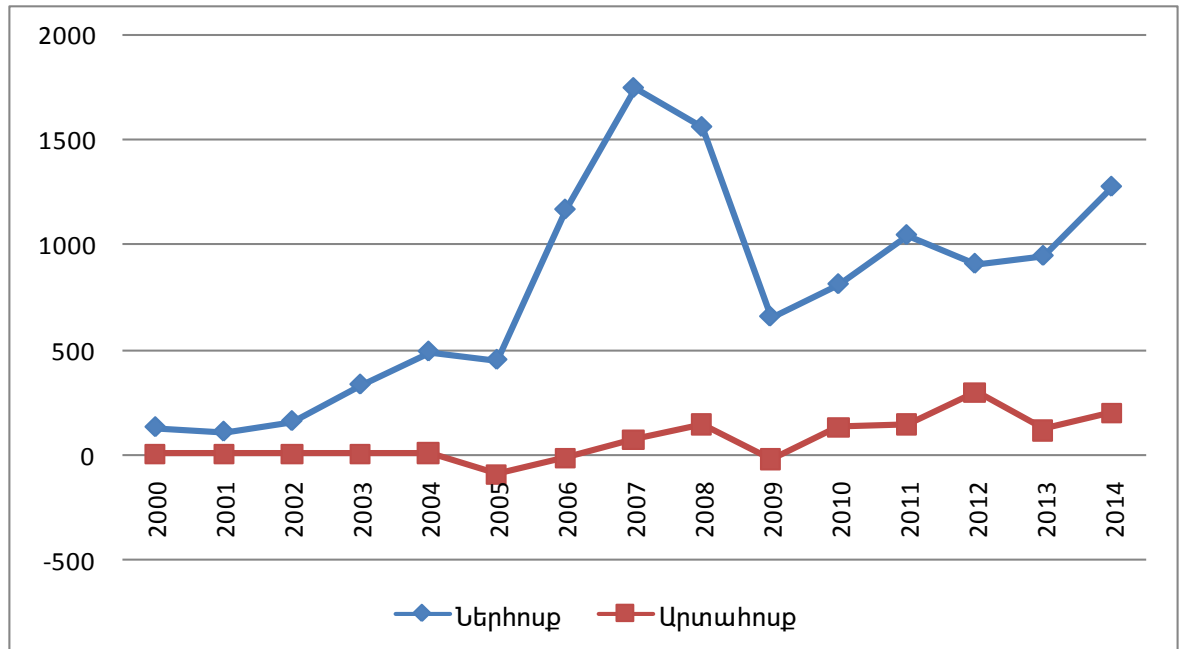
Վրաստանում կատարված օտարերկրյա ներդրումների դինամիկայի վերլուծությունը, ցույց է տալիս, որ մինչև 2007 թ. գրանցվել է դրանց աճի կայուն միտում: 2003 թ. ներդրումների ներհոսքի ծավալը կազմել է 334.6 մլն ԱՄՆ դոլար, որը

¹²² Григорьев Г., Кондратьев С., Салихов М. Трудный выход из трансформационного кризиса (случай Грузии) // Вопросы экономики, № 10, 2008.

¹²³ Л. М. Григорьев, М. Р. Салихов «ГУАМ — пятнадцать лет спустя» // Институт Энергетики и Финансов, 2007.

¹²⁴ Экономике Грузии спасла война // Бизнес Грузия, 18 ноября 2009.

հետագա տարիներին ավելանալով՝ 2007 թ. կազմել է 1750.2 մլն ԱՄՆ դոլար: Ներդրումների պիկային վիճակին հաջորդել է կտրուկ անկում՝ կապված ռուս-վրացական պատերազմի և համաշխարհային տնտեսական ճգնաժամի հետ (գծապատկեր 7):

Գծապատկեր 7. ՕՈՒՆ-ի ներհոսքը և արտահոսքը Վրաստանում 2000-2014 թթ. (մլն ԱՄՆ դոլար) ¹²⁵

2014 թ. Վրաստանում կատարված համախառն ներդրումների ծավալը գնահատվել է 1.758,4 մլն ԱՄՆ դոլար, որը կազմում է ՀՆԱ 10.6%-ը¹²⁶: Օտարերկրյա ներդրումների հիմնական հոսքերը բաժին են ընկնում տրանսպորտի, կառուցապատման և արտադրության ոլորտներին (գծապատկեր 8):

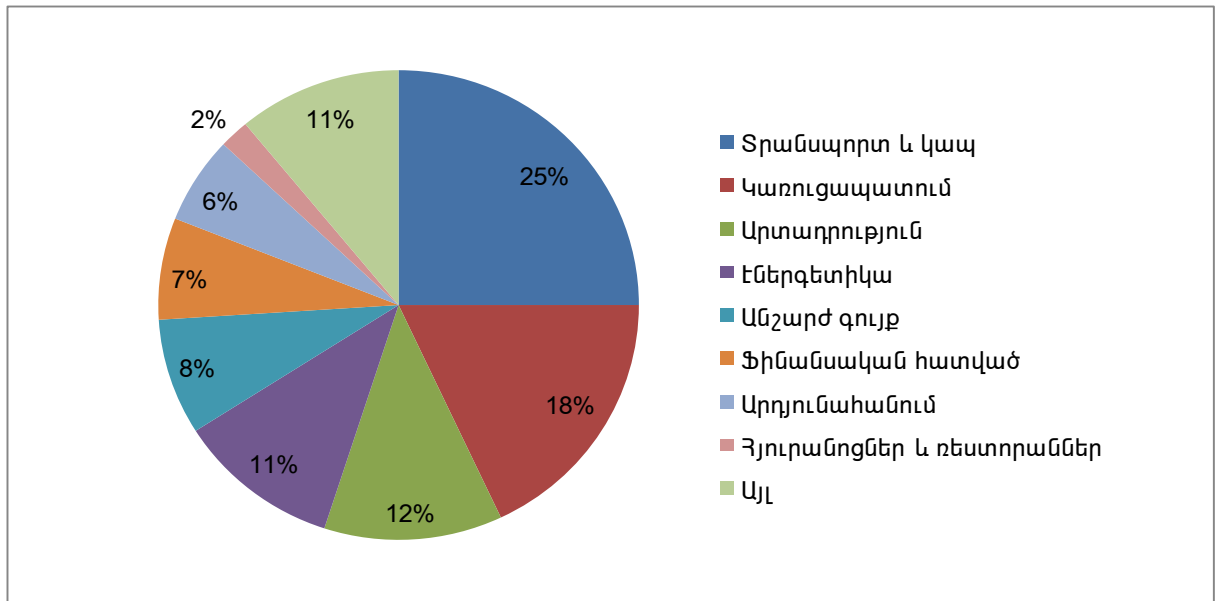
Էներգետիկայի ոլորտում կատարվող ներդրումները տարիներ շարունակ ունեցել են առաջնային դիրքեր՝ կապված հատկապես խողովակաշարային տրանսպորտային հզոր ուղիների կառուցման հետ, ինչպիսին է Բաքու-Սուպսա նավթամուղը:

Էներգետիկայի ոլորտում Վրաստանի հսկայական ներուժը ևս նպաստում է տարածաշրջանում ներդրումների ներգրավմանը: Հսկայական ջրային ռեսուրսները հիդրոէլեկտրակայաններ կառուցելու լայն հնարավորություններ են տալիս:

¹²⁵ Գծապատկերը կազմվել է հեղինակի կողմից՝ <http://unctad.org/> կայքի "Inward and outward foreign direct investment flows, annual, 1970-2013" տվյալների բազայի ցուցանիշների հիման վրա:

¹²⁶ Վրաստանի էկոնոմիկայի և կայուն զարգացման նախարարություն՝ http://www.economy.ge/uploads/ek_mimokhilva/fdi_investiciebi/investments_2015.09_eng.pdf:

Վրաստանի էկոնոմիկայի և կայուն զարգացման նախարարության տվյալների համաձայն, երկրում գտնվող 26000 գետերից 300-ն ունեն էլեկտրաէներգիա արտադրելու հնարավորություն: Անդրադառնալով ջրային ռեսուրսներին, հարկ ենք համարում նշել նաև հանքային ջրերի առկայությունը երկրում, որոնք նույնպես արտահանման մեծ հնարավորություն ունեն, ինչն էլ գրավիչ է դարձնում ոլորտը օտարերկրյա ներդրողների համար: Վրաստանում մեծ է նաև զբոսաշրջության և ակտիվության խմիչքների արտադրության ներուժը:

Գծապատկեր 8. Վրաստանում իրականացվող ներդրումների հիմնական ոլորտները 2014 թ.¹²⁷

Սակայն Վրաստանը հիդրոէներգետիկ ներուժը բավարար չափով չի օգտագործում և էլեկտրաէներգիայի ներքին սպառման որոշ մասը ներկրում է: Հիմնական պատճառը նախկին խորհրդային տեխնոլոգիաների կիրառման արդյունավետության անկումն է: Բացի դրանից, կարևորվում է ոլորտում ՕՈՒՆ-երի ներգրավման այն առանձնահատկությունը, որ նոր ծրագրերի իրականացումը պահանջում է հսկայական սկզբնական միջոցների ներդրում, որոնց հետգնումը տևում է 20-25 տարի:

Որպես կանոն, ինչպես ցույց է տալիս աշխարհի առաջատար երկրների փորձը, էներգետիկ ոլորտի զարգացման, ներդրումների ակտիվացման տեսանկյունից

¹²⁷Գծապատկերը կազմվել է հեղինակի կողմից՝ Վրաստանի ազգային վիճակագրական ծառայության տվյալների հիման վրա, http://www.geostat.ge/index.php?action=page&p_id=140&lang=eng.

կարևորվում է պետական մասնակցությունը, որը յուրահատուկ երաշխիք է օտարերկրյա ներդրողների համար:

Վերոնշյալ ոլորտների զարգացման համար երկրում ֆինանսական և տեխնոլոգիական ռեսուրսները բավարար չեն: Ներդրումների ներգրավման համար կառավարությունն ունի այլընտրանք. կամ դիմել միջազգային արժույթավարկային կազմակերպություններին, կամ խրախուսել մասնավոր ներդրողների կողմից կատարվող ՕՈՒՆ-երը:

Առաջին դեպքում՝ միջազգային տնտեսական կազմակերպություններից ներգրավված միջոցները մեծացնում են պետական պարտքը, ինչպես նաև ռիսկերի կառավարման տեսանկյունից այդ միջոցների արդյունավետ օգտագործումը ստիպում է ընդունող երկրների կառավարություններին ներդրումներն ուղղել պակաս ռիսկային ոլորտներ, որն էլ չի նպաստում տնտեսության համաչափ և արդյունավետ զարգացմանը: Այս առումով, վրացական կառավարությունը նախապատվությունը տվել է դիվերսիֆիկացված մասնավոր ներդրումների ներգրավմանը:

Մյուս կողմից էլ, մասնավոր ՕՈՒՆ-ի և միջազգային վարկերի միջև առկա հիմնական տարբերությունը ընդունող երկրի համար այն է, որ ՕՈՒՆ-ից ստացված եկամուտները հիմնականում հոսում են երրորդ երկրներ, իսկ ներդրումների արդյունքում ձեռք բերված սեփականությունը պատկանում է օտարերկրյա ներդրողներին, մինչդեռ միջազգային վարկերի պարագայում, հիմնական միջոցները և եկամուտները համապատասխան վարկային միջոցների մարման ընթացքում և դանից հետո չեն օտարվում:

Վրաստանի ներդրումային միջավայրի առողջացման համար էական դերակատարություն ունի կոռուպցիայի դեմ պայքարը, որն ըստ Համաշխարհային Բանկի Դուինգ Բիզնես վարկանիշային գնահատման՝ հանգեցրել է պետական և մասնավոր հատվածներում կոռուպցիայի մակարդակի նվազմանը և զգալիորեն նպաստել է երկրի դիրքի բարելավմանը: Դրա վկայությունը Վրաստանում բիզնես սկսելու և անշարժ գույքի գրանցման հետ կապված ընթացակարգերի դյուրինացումն ու արագացումն է (աղյուսակ 15):

**Վրաստանի առևտրային գործունեության միջավայրի գնահատականը ըստ
2015թ. Համաշխարհային Բանկի “Doing Business” հրապարակման
(երկրի տեղը 189 երկրների շարքում)¹²⁸**

Բիզնես սկսելու դյուրինություն	4
Կառուցապատման թույլտվության ստացում	11
Էլեկտրականության ստացում	70
Անշարժ գույքի գրացում	3
Վարկերի սացում	6
Հարկերի վճարում	40
Միջազգային առևտրի իրականացում	78

Հայաստանի Հանրապետության և Վաստանի միջև տնտեսական համագործակցությունը ընթանում է երկկողմանի բազմաթիվ համաձայնագրերի ստորագրման ուղիով, որոնցում կարևորվում են առևտրային արգելքների վերացումը, տնտեսական կապերի և ներդրումային գործունեության ակտիվացումը, երկու երկրների միջև տնտեսական հարաբերությունների սերտացումը, ինչպես նաև բիզնես միջավայրի բարելավումը և ընթացակարգերի պարզեցումը:

Այդ համաձայնագրերից կարելի է շեշտադրել 1995թ. երկու երկրների միջև կնքված ազատ առևտրի համաձայնագիրը:

ՀՀ և Վրաստանի ներդրումային հարաբերությունների զարգացման քաղաքականության մեջ ընդհանրությունն այն է, որ երկու երկրներում էլ ներդրողների համար նախատեսվում են արտոնությունների և սահմանափակումների համակարգեր: Ե՛վ ՀՀ, և՛ Վրաստանի օրենսդրության համաձայն, օտարերկրյա նրդրողներին տրամադրվում է ամբողջական փոխհատուցում զանգվածային անկարգությունների կամ նմանատիպ այլ դեպքերի հետևանքով առաջացած վնասներ ի համար:

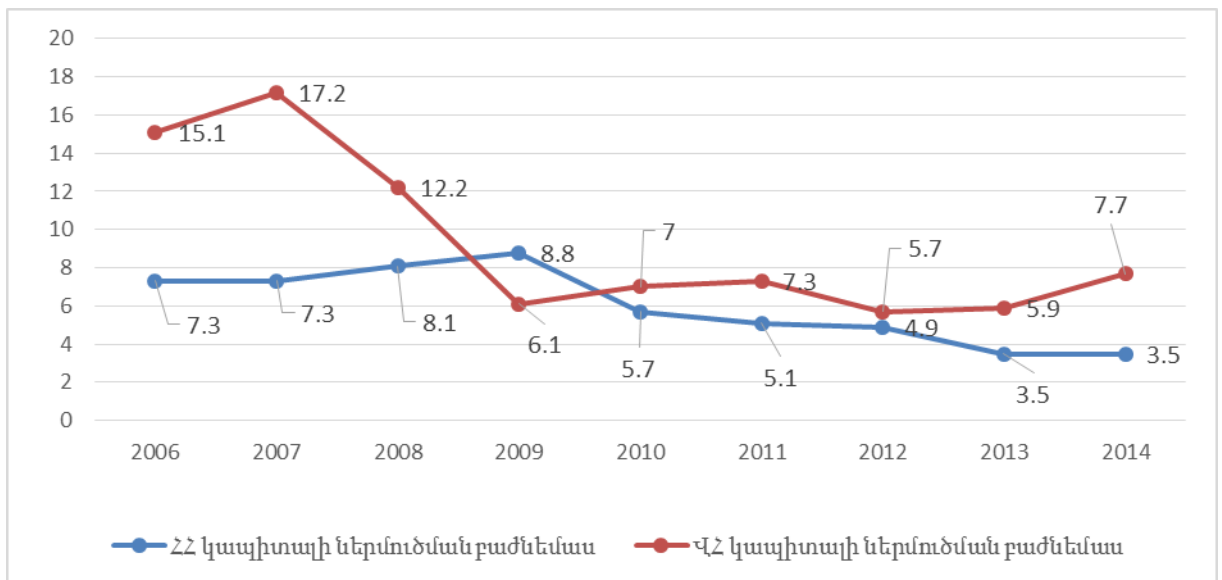
Հիմնական տարբերությունը առնչվում է օրենսդրական դաշտին, մասնավորապես, եթե ներդրումների իրականացման որևէ փուլում ներդրումային կարգավորման քաղաքականությունը երկրում փոփոխվում է, ապա, ՀՀ-ում ներդրողը կարող է շարունակել իր գործունեությունը նախկին կանոնակարգի համաձայն ևս 5 տարի, իսկ Վրաստանում՝ ևս 10 տարի: Ներդրումների ազգայնացման հարցում ևս տարբերություն

¹²⁸ Աղյուսակը կազմվել է հեղինակի կողմից “Doing Business” հրապարակման 2015թ. տվյալների հիման վրա, <http://www.doingbusiness.org/rankings>:

առկա է, այն առումով որ ՀՀ-ում օտարերկրյա ներդրումները չեն կարող ազգայնացվել, իսկ Վրաստանում հնարավոր է՝ համապատասխան դատական որոշման հիման վրա կամ պայմանավորված օրենսդրական փոփոխություններով: Սակայն Վրաստանում ազգայնացման պարագայում ներդրողին տրամադրվում է ամբողջական փոխհատուցում:

1996 թ. հունիսի 4-ին ստորագրված երկկողմանի ներդրումների խրախուսման մասին պայմանագիրը նպատակ ուներ ակտիվացնելու երկու երկրների միջև ներդրումային գործունեությունը՝ հատկապես մասնավոր ներդրողների շրջանակներում: Սահմանվել են այն նվազագույն պայմանները, որոնք պետք է կիրառվեն փոխադարձ ներդրումների համար: Խոսքը օտարերկրյա ներդրողի նկատմամբ արդար և անկողմնակալ վերաբերմունքի, ամբողջական ապահովագրության և ներդրումների պաշտպանության մասին է: Նշվում է նաև, որ ներդրումները չեն կարող ազգայնացվել՝ բացառությամբ ամբողջական երաշավորված փոխհատուցում ստանալու դեպքերի:

Վերոհիշյալ վերլուծությունները փաստում են, որ երկու երկրներում ձևավորված է փոխադարձ ներդրումների նրբգրավման և պաշտպանության համեմատաբար բարենպաստ միջավայր, որը նաև առավել բարենպաստության ռեժիմի շրջանակներում (Վրաստանը և Հայաստանը ԱՀԿ անդամ են) տարածվում է ներդրումային գործընկեր մնացած երկրների վրա: Ուստի, նպատակահարմար ենք համարում այդ համատեքստում ուսումնասիրել ՀՀ և ՎՀ օտարերկրյա ներդրումային հոսքերի՝ կապիտալի ներմուծման և արտահանման բաժնեմասերի դինամիկան կապիտալի համաշխարհային շուկայում այդ երկրների մասնակցության մակարդակը բացահայտելու և Վրաստանում ձևավորված ներդրումային միջավայրի մասին միջազգային կազմակերպությունների գնահատականները գործնականում հաստատելու նկատառումներով: Այսպես, 2006-2014 թթ. Վրաստանի կապիտալի ներմուծման բաժնեմասի կորը միանշանակ վարքագիծ չի դրսևորել: Եթե 2006 թ. կապիտալի ներմուծման բաժնեմասը կազմում էր 15,1%, որը մինչև 2008 թ. հասել էր 17,2%-ի, ապա հետագայում գրանցվել է այդ ցուցանիշի կտրուկ անկում մինչև 6,1% մակարդակը՝ 2009 թ. (գծապատկեր 9):

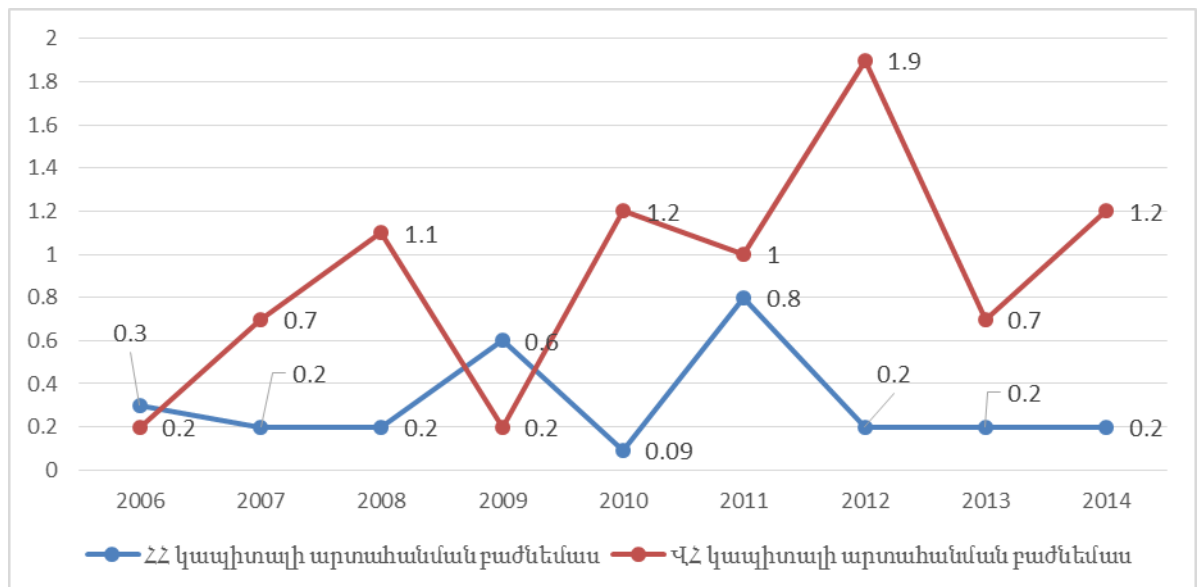
Գծապատկեր 9. ՀՀ և ՎՀ կապիտալի ներմուծման բաժնեմասը

2006-2014 թթ. (%)¹²⁹

Հաջորդ երկու տարիներին ցուցանիշը աննշան բարելավվել է (7,3%-՝ 2011 թ.), իսկ ուսումնասիրվող ժամանակաշրջանի վերջում այն հասել է 7,7%-ի: Այդ նույն ժամանակահատվածում ՀՀ կապիտալի արտահանման բաժնեմասի ցուցանիշը ամենաբարձր մակարդակն ունեցել է 2006 թ.՝ 7,3%, որը ամենաբարենպաստ տնտեսական կոնյուկտուրայի պայմաններում, նույնիսկ պակաս է Վրաստանի 2014 թ. ցուցանիշից: Ներկայումս, ՀՀ կապիտալի ներմուծման բաժնեմասի ցուցանիշը Վրաստանի համապատասխան ցուցանիշի կեսից պակաս է:

Կապիտալի արտահանման բաժնեմասի ցուցանիշը ՀՀ-ում մշտապես ունեցել է մեկից փոքր արժեք, իսկ Վրաստանում ուսումնասիրվող ժամանակաշրջանում հինգ տարիների ընթացքում գրանցվել է մեկից բարձր արժեք (գծապատկեր 10): Կապիտալի արտահանման ներուժը, կարելի է ենթադրել, որ երկու երկրներում էլ ցածր է: Սակայն, եթե ճգնաժամի առաջին տարում՝ 2009 թ. ՀՀ-ից գրանցվել է կապիտալի արտահոսք, ապա ՎՀ-ում տեղի է ունեցել հակառակ գործընթաց: Բացի դրանից, եթե կապիտալի ներմուծման բաժնեմասի ցուցանիշը ՀՀ-ում ՎՀ-ից պակաս էր 2 անգամ, ապա արտահանման բաժնեմասի ցուցանիշը՝ 6 անգամ փոքր է:

¹²⁹ Հաշվարկները կատարվել են և գծապատկերը կառուցվել է հեղինակի կողմից <http://unctadstat.unctad.org/> կայքի տվյալների հիման վրա:

**Գծապատկեր 10. ՀՀ և ՎՀ կապիտալի արտահանման բաժնեմասը
2006-2014 թթ. (%)¹³⁰**

Այսպիսով, կարելի է եզրակացնել, որ ուսումնասիրվող ժամանակաշրջանում երկու երկրներն էլ կորցրել են ոչ միայն իրենց ներդրումային գրավչությունը, այլև չեն տնօրինում բավարար ներդրումային ներուժի կապիտալի արտաքին շուկաներին արդյունավետ ներգրավվելու համար: Ուստի, կարծում ենք, որ նախնական փուլում առկա կապիտալային ռեսուրսների մոբիլիզացիան և երկու երկրների համար փոխշահավետ ներդրումային ծրագրերի իրականացումը՝ հենվելով արտադրության զարգացման համեմատական առավելությունների վրա կարող է գրավիչ լինել օտար-երկրյա ներդրողների համար: Կապիտալի ներգրավման բաժնեմասի ավելացումը տնտեսության զարգացմանը զուգընթաց կխթանի նաև կապիտալի արտահանմանը:

ՀՀ-ՎՀ փոխադարձ ներդրումների վերլուծությանը կանդրադառնանք ատենախոսության 3.3 ենթաբաժնում:

3.3 ՀՀ, ԵԱՏՄ և հարևան պետությունների ներդրումային ոլորտում համագործակցության հնարավորությունների գնահատումը

Վերլուծելով ՀՀ հարևան երկրների, ինչպես նաև ԵԱՏՄ անդամ երկրների հետ տարաձաշրջանային ներդրումային համագործակցության հնարավորությունները և

¹³⁰ Հաշվարկները կատարվել են և գծապատկերը կառուցվել է հեղինակի կողմից <http://unctadstat.unctad.org/> կայքի տվյալների հիման վրա:

ներուժը, հարկ ենք համարում սույն ենթաբաժնում ներկայացնել մեր կողմից իրականացված էմպիրիկ հետազոտությունը, որի թույլ կտա գնահատել Հայաստանի Հանրապետության և վերոնշյալ երկրների ներդրումային համագործակցության հնարավորությունները և մշակել առաջարկություններ դրանց խորացման ուղղությամբ: Այդ նպատակով վերլուծվել է քննարկվող երկրների հիմնական մակրոտնտեսական ցուցանիշների կապը ՕՈՒՆ-երի հետ՝ ներդրումների խթանման վրա ազդող հիմնական տնտեսական ոլորտների բացահայտման համար:

Այսպես, հետազոտության համար իրականացվել են հետևյալ ուսումնասիրությունները.

1. *Երկրների հիմնական մակրոտնտեսական ցուցանիշների ուսումնասիրություն:*
Հետազոտվել են ՀՀ, ՀՀ հարևան և ԵԱՏՄ անդամ երկրների մակրոտնտեսական ցուցանիշները: Հետազոտության առաջին հատվածում բոլոր երկրների ցուցանիշները համեմատվել են ՌԴ համապատասխան ցուցիչների հետ, քանի որ տնտեսական և ներդրումային համագործակցության տեսանկյունից Ռուսաստանը հանդիսանում է տարածաշրջանի ամենահզոր երկիրը և ՀՀ հիմնական առևտրային ու ներդրումային գործընկերը (Հավելված 17):
2. *Էմպիրիկ հետազոտություն,* որն ուղղված է դիտարկվող երկրներում օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների ներհոսքի և այլ մակրոտնտեսական ցուցանիշների կախվածության գնահատմանը:

Հետազոտության համար օգտագործվել է հետևյալ էմպիրիկ մոդելը՝

$$FD (FDI_{ij}) = \alpha_0 + \alpha_1 SD (E_{ij}) + \alpha_2 SD (IP_{ij}) + \alpha_3 SD (CPI_{ij}) + \alpha_4 SD (M_{ij}) + \alpha_5 SD (Y_{ij}) + \alpha_6 FD (GDP_{ij}) + \xi_{ij}$$

$$FD (FDI_{ij}) = 0.586 + 3.5 SD (IP_{ij}) + 1.28 SD (CPI_{ij}) + 1.9 SD (M_{ij}) - 3.3 SD (Y_{ij}) - 0.47 FD (GDP_{ij}) + \xi_{ij}^{131}$$

Հետազոտված տվյալների նկարագրությունը: Համեմատական վերլուծության համար իրականացվել է տարածաշրջանային համագործակցությանը նպաստող այնպիսի ցուցանիշների ուսումնասիրություն, ինչպիսիք են՝ ՕՈՒՆ-ների ներհոսքը,

¹³¹ Մոդելը կառուցվել է հեղինակի կողմից, որի համար մեթոդաբանական հիմք են ծառայել Робышевский С.М., Полевой Д.И., Проблемы создания единой валютной зоны в странах СНГ (с. 88-93) և Н. Н. Котляров, П. В. Алексеев, Оценка перспектив евразийской валютно-экономической интеграции (с. 25-27) աշխատությունները:

արտարժույթի փոխարժեքի կայունությունը, արդյունաբերական արտադրության ծավալը, գնաճի կայունությունը, արժույթային ցնցումները, իրական ցնցումները և ՀՆԱ մոնետարիզացիան: Տատանումները և միջին ցուցանիշները հաշվարկելու համար օգտագործվել են էմպիրիկ հետազոտությունների համար առաջարկվող բանաձևերը (Հավելված 7):

Ուսումնասիրությունը կատարվել է 2006-2014 թթ. մակրոտնտեսական ցուցանիշների հիման վրա: Ցուցանիշների հավաքագրումն իրականացվել է հետևյալ աղբյուրներից՝ Համաշխարհային բանկի կողմից ներկայացվող երկրների զարգացման ցուցանիշներ, Արժույթի Միջազգային հիմնադրամի կողմից տրամադրվող ցուցանիշներ, դիտարկվող երկրների կենտրոնական բանկերի և ազգային վիճակագրական ծառայությունների կողմից հրապարակվող ցուցանիշներ, Եվրասիական տնտեսական հանձնաժողովի, Եվրասիական ինտեգրման հանձնաժողովի տարեգրքեր, ինչպես նաև ԱՊՀ երկրների վիճակագրական տեղեկագրերի հիմնական տնտեսական ցուցանիշներ: Իրականացվել է էմպիրիկ միջնորդային հետազոտություն, որի ընթացքում հաշվարկվել և օգտագործվել են 7 ցուցիչներ 36 դիտարկումներով:

Արդյունքներ: Տվյալների վերլուծության և համապատասխան ցուցիչների հաշվարկման արդյունքում ստացել են հետևյալ արդյունքները (աղյուսակ 16):

Ստացված ցուցիչների վերլուծությունը ներկայացված է 8, 9, 10 հավելվածներում:

Օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների կշիռը: Այս ցուցանիշի բարձր արժեքը ցույց է տալիս, որ երկիրն օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների համար ապահովում է բավականին լավ միջավայր: Որպես հաշվարկային արժեք վերցվել է միջինը, որը կազմում է 0.733:

Արտարժույթի փոխարժեքի կայունություն: Այս ցուցանիշի բարձր արժեքը նշանակում է, որ երկիրը կարող է ունենալ բարձր ծախսեր: Որպես հաշվարկային արժեք վերցվել է միջինի մեկ երկրորդը, որը ռուսական ռուբլու հանդեպ տատանման ցուցանիշն է և կազմում է 0.049: Այս ցուցանիշով ամենամեծ տատանումն ունի Բելառուսը, իսկ պայմանին համապատասխանում է Ղազախստանի ցուցանիշը:

Հաշվարկված ցուցիչների ամփոփագիր

	ՕՈՒՆ կշիռ	Արտարժույթի փոխարժեքի կայունություն	Արդյունաբեր. արտադրության ծավալ	Ինֆլյացիոն կայունություն	Արժույթային ցնցումներ	Իրական ցնցումներ	ՀՆԱ մոնետա- րիզացիա
Հայաստան	-	-	-	✓	✓	-	-
Ադրբեջան	✓	-	-	-	-	-	-
Բելառուս	-	-	-	-	✓	-	-
Վրաստան	✓	-	-	✓	-	-	-
Իրան	-	-	-	-	✓	-	✓
Ղազախստան	✓	✓	✓	✓	-	-	✓
Ղրղզստան	✓	-	✓	-	-	-	-
Թուրքիա	✓	-	-	✓	-	-	✓

Արդյունաբերական արտադրության ծավալ: Այս ցուցիչի բարձր արժեքը ներկայացնում է իրական ցնցումների ահռելի անհամաչափությունը: Ստացված արդյունքները ցույց են տալիս, որ միջին ցուցանիշի մեկ երկրորդը կազմում է 0.025: Ելնելով ստացված արդյունքներից՝ միայն Ղազախստանն ու Ղրղզստանը ունեն տատանման ցածր արժեքներ: Այս ցուցանիշի ամենամեծ արժեքն ունի Իրանը:

Ինֆլյացիոն (գնաճի) կայունություն: Գնաճի մակարդակի տարբերությունները և տատանումները բերում են արտարժույթի փոխարժեքի տատանումների: Դիտարկվող երկրներում տատանումները բնութագրելու համար այս ցուցիչի նվազագույն արժեքը վերցվել է միջինի մեկ երկրորդը: Այսպես, սահմանային արժեքը 0.022 է: Այս խմբի մեջ մտնում են Հայաստանը, Վրաստանը, Ղազախստանը և Թուրքիան:

Արժույթային (դրամական) ցնցումներ: Դիտարկվող երկրներում դրամավարկային քաղաքականության տարբերությունները բնութագրում են գնաճի տարբեր մակարդակներով, որն էլ տանում է գնողունակության տարբերությունների: Այսպես ցուցիչի նվազագույն արժեքը վերցվել է միջինի մեկ երկրորդը, այս դեպքում սահմանային արժեքը 0.013 է: Այս խմբի մեջ մտնում են Հայաստանը, Բելառուսը և Իրանը:

Իրական ցնցումներ: Հարաբերակցության գործակցի բարձր արժեքները երկու երկրների միջև արտացոլում են ան փաստը, որ այդ տնտեսություններում տեղի են ունենում սիմետրիկ ցնցումներ: Այս պարագայում միջին ցուցանիշի մեկ երկրորդը կազմում է 0.023: Այս ցուցանիշին չեն համապատասխանում դիտարկվող երկրները:

ՀՆԱ մոնետարիզացիա: Այս ցուցանիշի միջին արժեքը կազմում է 0.411 և, համապատասխանաբար, ամենաբարձր արժեքներ ընդունում են Թուրքիան, Իրանը և Ղազախստանը:

Ամփոփելով ստացված արդյունքները՝ կարող ենք եզրակացնել, որ դիտարկվող երկրները մասամբ համապատասխանում են տարածաշրջանային համագործակցության համար անհրաժեշտ ցուցանիշներին, իսկ Ղազախստանը և Թուրքիան համապատասխանում են դիտարկվող ցուցանիշների մեծ մասին:

Հետազոտության երկրորդ հատվածում կիրականացվել է էմպիրիկ միջնորդային հետազոտություն, որտեղ համեմատվել են դիտարկվող ցուցանիշները բոլոր երկրներում զույգ առ զույգ (աղյուսակ 17):

Աղյուսակ 17

Էմպիրիկ միջնորդային հետազոտության արդյունքներ

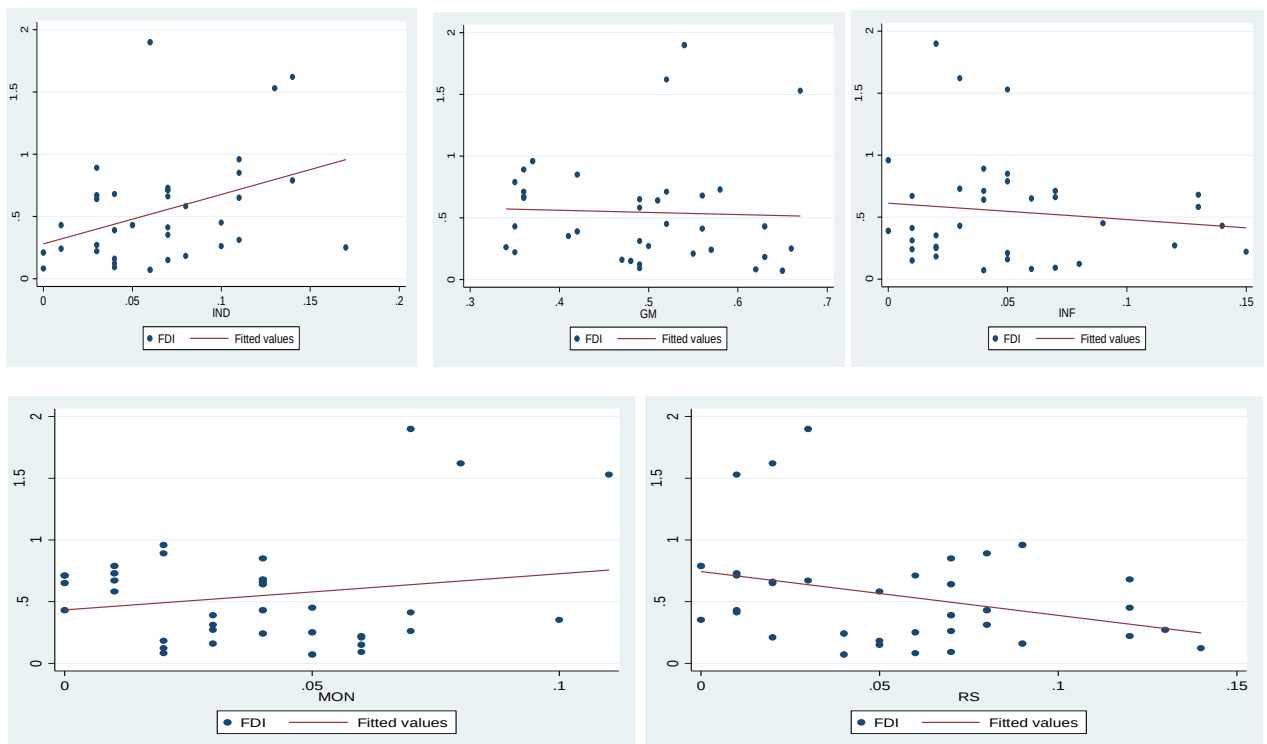
Կախյալ փոփոխական - ՕՈՒՆ	
Արդյունաբերական արտադրության ծավալ	3.51**
	1.66
Ինֆլացիոն կայունություն	1.28
	1.47
Արժույթային ցնցումներ	1.93
	2.89
Իրական ցնցումներ	-3.31**
	1.478
ՀՆԱ մոնետարիզացիա	-0.471
	0.64
Կոնստանտ	0.586
	0.362
R ²	0.2408
Դիտարկումներ	36
*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1	

Դիտարկվել են 7 ցուցիչներ, որոնցից 1-ը անկախ փոփոխականն է՝ ՕՈՒՆ-ի կշիռը, իսկ մյուս 6-ը համարվում են կախյալ փոփոխականներ, որոնք էական և ոչ էական դրական կամ բացասական ազդեցություն են ունենում անկախ փոփոխականի վրա:

Արդյունքները ցույց են տալիս, որ արդյունաբերական արտադրության ծավալի, ինֆլացիոն կայունության, արժույթային ցնցումների տեսանկյունից կապը ՕՈՒՆ-երի

հետ դրական է: Սա բավարարում է մեր կողմից կատարված տեսական ենթադրությանը (հիպոթեզին): Մյուս փոփոխականները, ինչպիսիք են՝ իրական ցնցումները և ՀՆԱ մոնետարիզացիան բացասական են ազդում ՕՈՒՆ-ի ներհոսքի ծավալի վրա, քանի որ այս ցուցանիշների մեկ միավորով աճը բերում է ՕՈՒՆ-ի ներգրավման ծավալների համապատասխանաբար՝ -3,31 և -0,47 միավոր նվազման (Հավելված 11, 12):

Արդյունքները վկայում են, որ գրեթե բոլոր ցուցանիշները վիճակագրորեն բավականին բարձր են, բացառությամբ ՀՆԱ մոնետարիզացիայի ցուցիչի. սա հուշում է որ վերջինս այդքան էլ լավ չի բնութագրում ներկայացվող մոդելը, սակայն չի կարելի պնդել թե վերջինս, ելնելով իր ազդեցությունից, մերժում է տեսական հիպոթեզը (գծապատկեր 11):

Գծապատկեր 11. Մոդելի ներկայացումը գրաֆիկական գծապատկերների տեսքով

Ստուգվել են նաև մոդելի բնութագրիչները, որոնք ցույց են տալիս մոդելի սխալների հատկությունները: Այսպես, մոդելի սխալների դիսպերսիան հաստատուն է, քանի որ դրանց միջև ավտոկորելացիան բացակայում է (Հավելված 13-16):

Եզրահանգումներ:

1. Էմպիրիկ արդյունքները ցույց են տալիս, որ արդյունաբերական ծավալը ունի էական դրական ազդեցություն ՕՈՒՆ-ի ներգրավման ծավալների վրա՝ 1 միավոր աճը հանգեցնում է ՕՈՒՆ-ի ծավալի աճին 3,5 միավորով:
2. Դիտարկվող երկրների տնտեսությունների կառուցվածքային, ինտեգրման մակարդակների և իրավական համակարգի տարբերությունները իրենց ազդեցությունն են ունենում, տնտեսական ցնցումներին երկրների դիմակայելու ունակության և մշակվող քաղաքականությունների վրա: Ուստի, միության ներսում շատ կարևոր է ընթացակարգերի և այնպիսի ենթակառուցվածքների առկայությունը, որոնք կմիօրինականացնեն տարբեր ցնցումների ազդեցությունները երկրների վրա:

Ներկայումս հետխորհրդային տարածքում, ինչպես նաև տարածաշրջանում ինտեգրացիոն համագործակցությանն ուղղված քայլերը անընդհատ բնույթ են կրում: Ուստի, տարածաշրջանային տնտեսական համագործակցության հիմնական առաջնահերթությունները պետք է լինեն՝ անդամ երկրների կայուն սոցիալ տնտեսական զարգացման ապահովումը, որը պետք է հիմնված լինի նորարական մոդելի վրա, խորը տնտեսական և դրամավարկային քաղաքականության ստեղծման շնորհիվ:

Այսպիսով, ցանկացած երկրի ներդրումային համագործակցության խթանման գործում բավականին մեծ է պետության դերը: ՀՀ ներդրումային դիրքի բարելավմանը և ներդրումների հոսքերի մեծացմանը կարող է նպաստել ՀՀ կառավարության կողմից ընդունված հեռանկարային զարգացման ռազմավարական ծրագիր, որը նախատեսում է մի շարք գործողություններ 2014-2025թթ. համար¹³²: Մասնավորապես՝ պետական քաղաքականության հիմքում առաջնահերթ խնդիր է համարվում գործարար շրջանում պետության հանդեպ վստահության ամրապնդումը:

Ներդրումների ներգրավման նպատակով հիմնական բարեփոխումները նախատեսվում են հետևյալ ուղղություններով.

¹³² ՀՀ 2014-2025թթ. հեռանկարային զարգացման ռազմավարական ծրագիր // Հավելված՝ ՀՀ կառավարության 2014 թվականի մարտի 27-ի N 442 - Ն որոշման:

- ներդրումների ներգրավման, ներդրումային ծրագրերի իրականացման և գործարարությամբ զբաղվելու տեսանկյունից վարչարարական խոչընդոտների վերացման կամ առնվազն նվազագույնի հասցնելու հստակ քայլերի և միջոցների ձեռնարկում,
- ներդրումային օրենսդրության վերանայման նախաձեռնություն, ներդրումների պաշտպանության և պետական երաշխիքների համակարգի ուժեղացում, պետություն-մասնավոր հատված գործընկերությունը կարգավորող օրենսդրական և ինստիտուցիոնալ հիմքերի կատարելագործման նախաձեռնում.
- գործարար միջավայրի վրա կարգավորումների ազդեցությունների և կարգավորումներից բխող վարչարարության գնահատման, վարչարարական խոչընդոտների ծախսերի գնահատման վրա հիմնված մեթոդի ներդրում Հայաստանի Հանրապետության գործարար միջավայրի վրա կարգավորման ազդեցությունների գնահատման համակարգում.
- պետություն-մասնավոր հատված երկխոսությունն արդյունավետ իրագործելու, գործարար համայնքի ներկայացուցիչների գործունեության խոչընդոտները բացահայտելու նպատակով վերջիններիս հետ հետադարձ կապի ապահովում.
- գործունեության համապատասխան տեսակներով զբաղվելու համար նախատեսված թույլտվությունների և լիցենզիաների ցանկի էական կրճատում, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դրանք առնչվում են անձանց իրավունքներին ու պետության պաշտպանությանը, պետության անվտանգության, մարդու կյանքի և առողջության ապահովմանը¹³³.

Ներդրումների ներգրավումը խրախուսելու համար համապատասխան արտոնություններ են առաջարկվում այնպիսի ոլորտներում, որոնք ուղղված են էներգախնայողությանը, բարձր տեխնոլոգիաների ներդրմանը, բարձր որակավորում ունեցող աշխատուժի ներգրավմանը արտադրական գործընթացներում: ՀՀ կառավարության կողմից նաև խրախուսվում է երկրի տարածքում հատկապես ցածր

¹³³ՀՀ Կառավարության որոշում, 09 մայիսի 2014 թ., ՀՀ կառավարության ծրագրի համաձայն <http://www.mta.gov.am/files/docs/860.pdf>.

զարգացած շրջաններում հատուկ տնտեսական գոտիների ստողծումը, որը կնպաստի համաչափ տարածքային զարգացմանը: Արտոնություններ են առաջարկվում նաև անշարժ գույքի տրամադրման հարցերում, մասնավորապես այնպիսի հողատարածքների, որոնք, հադիսանալով պետական սեփականություն, ներկայումս չեն օգտագործվում:

Հայաստանի Հանրապետության տնտեսության զարգացման և ընդհանուր տնտեսական վիճակի բարելավման նպատակով նորարական տեխնոլոգիաների ներդնումը և տնտեսության մրցակցային դիրքի պահպանումը պետք է պահպանվի որպես կայուն զարգացման ապահովման առաջնային ուղղություն տնտեսության բոլոր ոլորտների համար: Սա միանշանակ խթանում է օտարերկրյա ներդրողներին՝ բարձրացնելով ներդրումային գրավչությունը: Օտարերկրյա ներդրողները հակված են հիմնադրելու առևտրային գործունեություն այնպիսի տնտեսական միջավայրում, որտեղ առկա են կապի, տրանսպորտի, ֆինանսական ոլորտի բոլոր ժամանակակից միջոցները և տեխնեղեգիաները, ինչպես նաև համեմատաբար էժան աշխատուժի՝ հատկապես բարձր որակավորում ունեցող մասնագետների առաջարկը:

Օտարերկրյա ներդրումների ներգրավման համար կարևորում ենք այն միջոցների ներգրավումը, որոնք իրենց հերթին խթան կհանդիսանան տնտեսության այլ ոլորտներում նոր ներդրումների ներգրավման համար: Պետական և մասնավոր հատվածի ենթակառուցվածքներում իրականացվող բարեփոխումները դոմինոյի էֆեկտով նպաստում են տնտեսության մյուս ոլորտների ցուցանիշների բարելավմանը: Այս առումով մեր երկիրը ունի բարենապատ դիրք, և տարիներ շարունակ ներդրումների հոսքերը համեմատաբար ունեցել են ճշգրիտ բաշխում երկրի տնտեսության տարբեր ոլորտներում: Տնտեսության արագ զարգացման համար կարևորում ենք ներդրումների ներգրավման ուղղությամբ ակտիվ տնտեսական քաղաքականության իրականացումը, քանի որ մեր երկրում առկա բնական ռեսուրսների բավականին քիչ պաշարները հարկավոր է լրացնել նոր տեխնոլոգիաներում ներդրումների ակտիվ ներգրավման միջոցով:

Տնտեսության անցումը էքստենսիվ մոդելից դեպի գիտելիքահենք ուղղություն այլևս անխուսափելի է, քանի որ հսկայական գիտական պաշարը, որն առկա է երկրի

սահմաններում ունակ է ապահովելու տնտեսության կայուն զարգացումը առաջիկա տասնամյակներում¹³⁴:

Կայուն զարգացող հեռահաղորդակցության ոլորտը ապագայում ամենամեծ շահույթ և ներդրումներ ներգրավող տնտեսության ճյուղերից մեկն է, քանի որ տեղեկատվական տոխնոլոգիաների կիրառումը, ինչպես նաև հեռահաղորդակցության ժամանակակից սարքերի կիրառումը մեր երկրի բնակիչների կողմից անընդհատ մեծանում է:

Հաշվի առնելով միջազգային կազմակերպությունների հիմնական պահանջները ներքին աշխատուժի նկատմամբ, կարող ենք միանշանակ պնդել, որ և մասնագիտական և լեզվական առումով մեր երկիրը ունի ողջ անհրաժեշտ հնարավորությունները բավարարելու վերազգային կորպորացիաների պահանջները կապված տեղական ռեսուրսների հետ:

ՀՀ կառավարության կողմից ներդրումների հոսքերի մեծացման համար նաև նախատեսվում է Համահայկական ներդրումային հիմնադրամի ստեղծում, որը տարածաշրջանում և աշխարհում գործող ներդրումային բանկերի օրինակով կիրականացնի ներդրումային ծրագրեր ինչպես ֆինանսական, այնպես էլ տեխնիկական և խորհրդատվական ծառայությունների տրամադրման միջոցով:

ՀՀ տարածքում որպես ներդրումային բանկի օրինակ առկա է Համահայկական բանկը, որը ձեռնարկությունների զարգացման բանկ է, որը հիմնադրվել է որպես բաց բաժնետիրական ընկերություն: Բանկի նպատակն է իրականացնել արտահանմանը միտված մասնավոր ձեռնարկությունների ներդրումային ծրագրերի երկարաժամկետ ֆինանսավորում՝ հավաքագրելով անհրաժեշտ ֆինանսավորման միջոցները զարգացմանն ուղղորդված ներքին և արտաքին տարբեր աղբյուրներից:

Համահայկական բանկը ֆինանսավորում է Հայաստանի Հանրապետությունում գրանցված և գործող մասնավոր հատվածի ձեռնարկություններին՝ տրամադրելով երկարաժամկետ վարկեր: Համահայկական բանկի հիմնական գործունեությունն ուղղված է արտադրող և արտահանող տեղական ձեռնարկությունների մրցունակության բարձրացմանը և արդիականացմանը՝ խրախուսելով նրանց անցումն

¹³⁴ Վարդանյան Գ. Ի. Գիտելիքահենք տնտեսություն: Հնարավորություններ և մարտահրավերներ // ՀՀ ԳԱԱ Գիտություն հրատարակչություն: Երևան, 2008, էջ 25-30:

առավել արդյունավետ կառավարման մշակույթի: Բանկը նաև աջակցելու է սփյուռքահայ ներդրողների ձեռնարկատիրական գործունեությանը Հայաստանի Հանրապետությունում¹³⁵:

Օտարերկրյա ներդրումների ներգրավման համար առաջարկում ենք ընդլայնել պետության կողմից կիրառվող միջոցառումների ցանկը, հատկապես հարկային և մաքսային մի շարք արտոնություններին միացնել նաև վարկային արտոնությունների փաթեթի տրամադրումը, ինչպես նաև օտարերկրյա ներդրողներին կրթական ծրագրեր իրականացնելու նպատակով իրականացվող ծախսերի փոխհատուցումը: Սա հնարավորություն կտա աշխատուժի կրթական մակարդակի բարելավմանն ուղղված միջոցառումների լայնածավալ իրականացում՝ պետական և մասնավոր հատվածների համագործակցությամբ:

ՀՀ ունի բոլոր հնարավորությունները գիտական և տեխնոլոգիական կլաստերների ստեղծման համար: Նոր տեխնոլոգիաների ոլորտը այս առումով ամենաառաջնայինը կարող է լինել: Կլաստերներում կենտրոնացնելով հզոր գիտական և տեխնիկական ներուժ, այն կդառնա յուրահատուկ կրթական և գիտական կենտրոն ամբողջ տարածաշրջանի, ինչպես նաև այն միությունների անդամ երկրների համար, որոնց ՀՀ-ն անդամակցում է: Պետական քաղաքականությունը, որը կուղղորդի երկրի հատկապես երիտասարդ բնակչությանը ներգրավվելու գիտական և նոր տեխնոլոգիաների զարգացման ոլորտներում, կապահովի այս կլաստերների անընդհատ զարգացումը և ռեսուրսների թարմացումը:

¹³⁵ <http://www.panarmenianbank.am/?lang=am>

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Եվրամիության տարածաշրջանային տնտեսական ինտեգրման մոդելն անկասկած ի ցույց է դրել, որ ինտեգրացիան, խմբավորման անդամ բոլոր երկրների համար, կարող է ապահովել տնտեսական առավելություններ: Դրա հետևանքով ինտեգրացիոն գործընթացներն աստիճանաբար տարածվեցին համաշխարհային տնտեսության մեջ՝ տնտեսական կյանքի միջազգայնացմանը տալով համապարփակ բնույթ: Սակայն, ինտեգրացիան չի կարող հաջող զարգանալ միայն երկրների ինտեգրվելու ցանկության առկայության պարագայում: Ինտեգրացիայի ընթացքն էապես կախված է խմբավորման երկրներում առկա որոշակի նախադրյալներից: Այդ նախադրյալների շարքում կարևորելով ինտեգրվող երկրների տնտեսական զարգացման բարձր մակարդակը՝ այնուամենայնիվ կարծում ենք, որ կապիտալ ներդրումների հոսքերի ակտիվությունը էապես կախված է նաև ինտեգրման առաջին երկու փուլերի՝ ազատ առևտրային գոտու համաձայնագրի և մաքսային միության ձևավորման ընթացքից:

Տարածաշրջանային տնտեսական համագործակցության և օտարերկրյա ներդրումների ներգրավման հիմնախնդիրների ուսումնասիրությանը նվիրված սույն ատենախոսությունում կատարված հետազոտությունները թույլ են տվել կատարել մի շարք կարևոր եզրահանգումներ, որոնք ամփոփվում են հետևյալում.

1. Տարածաշրջանային տնտեսական համագործակցությանը նվիրված բոլոր տեսական մեկնաբանություններում գիտնական-հետազոտողները մեծ տեղ են հատկացնում ինտեգրացիոն խմբավորման ստեղծման նախապայմանների ուսումնասիրությանը՝ հիմնականում շեշտը դնելով երկու տարբերակների ներկայացման վրա՝ *համագործակցության խորացում շուկայական մեխանիզմի* և *վերազգային կառավարման մարմինների* ստեղծման միջոցով: Սակայն, կարծում ենք, որ վերոնշյալ երկու նախապայմաններն առանձին-առանձին չեն կարող տալ ինտեգրացիոն խմբավորման ձևավորման և հետագա արդյունավետ գործունեության ցանկալի արդյունքը, ուստի նախընտրելի է դրանց միաժամանակյա առկայությունը:

2. Ժամանակակից ԳՏԱ պայմաններում, ինտեգրացիոն խմբավորումների ստեղծման և դրանց անդամ երկրների հետագա տնտեսական համագործակցության արդյունավետությունը գնահատելու տեսանկյունից կարևորում ենք հետևյալ հիմնական առանձնահատկությունները.
- վերազգային կորպորացիաների դերի զգալի մեծացում երկրների արտաքին տնտեսական հարաբերություններում,
 - ազգային տնտեսությունների ինտեգրումը վերազգային մարմիններում՝ կապված քաղաքական և տնտեսական որոշումների ընդունման լիազորությունների բաշխման հետ,
 - տնտեսական և հասարակական կյանքի բոլոր ոլորտներում տեղեկատվական տեխնոլոգիաների դերի մեծացումը:
3. Տարածաշրջանի երկրների միջև ներդրումային համագործակցության ընդլայնումն ու խորացումն անհնար է պատկերացնել առանց տարածաշրջանային զարգացման գիտականորեն հիմնավորված ռազմավարության: Վերջինս սերտորեն հիմնված է ինտեգրման էվոլյուցիայի ուսումնասիրության գործընթացում գիտական, դիալեկտիկական առաջընթացի հետազոտությունների վրա: Այդ պատճառով, տարածաշրջանի երկրների միջև ներդրումային համագործակցության զարգացումն անհրաժեշտ է դիտարկել իբրև դրա կառուցվածքային տարրերի փոխկապակցված համակարգ՝ հիմնված տարածաշրջանային ներդրումային համագործակցության մեխանիզմի վրա:
4. ԵՄ անդամ երկրների կողմից ներգրավված ներդրումների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ չնայած ներդրումային դիրքերի որոշակի թուլացմանը՝ Եվրամիությունը շարունակում է մնալ ներդրումների ներգրավման համաշխարհային առաջատարներից մեկը՝ զարգացող երկրների տնտեսական առաջընթացը դիտարկելով որպես նոր ներդրումների ներգրավման շարժառիթ: Մասնավորապես, ակնհայտ է Չինաստանի կողմից Եվրոպական ընկերություններում ներդրումների ինտենսիվացումը և ընկերությունների վերահսկող փաթեթների ձեռքբերումը:

5. Ինտեգրացիոն խմբավորումների ներսում սակագնային արգելքների վերացմամբ խթանվող ներդրումները կորցնում են իրենց մրցունակությունը, քանի որ սակագնային և ոչ սակագնային արգելքների բացակայությունը ապրանքների արտահանումը դարձնում է ավելի գրավիչ, քան ՕՈՒՆ-ը, սակայն ինտեգրումը չի նպաստում արդեն գոյություն ունեցող ներդրումային ծրագրերի դադարեցմանը կամ ներդրումների վերադարձմանը գլխամասային երկիր: Ավելին, տարածաշրջանում առևտրային արգելքների վերացումը նպաստում է ՎԱԿ-երի գործունեության արդյունավետության բարձրացմանը՝ պայմանավորված երրորդ երկրների հետ համագործակցության արդյունավետության բարձրացմամբ: Սա հատուկ է ուղղահայաց կառուցվածք ունեցող ՎԱԿ-երին, որոնց տարբեր մասնաճյուղերը հիմնվում են՝ ելնելով տվյալ տարածաշրջանում արտադրության կոնկրետ փուլի համար բարենպաստ պայմաններից:
6. Ինտեգրացիոն խմբավորումների և երրորդ երկրների միջև ներդրումային հոսքերի ակտիվացմանը էապես նպաստում են միջազգայնացման և սակագների շրջանցման (tariff-jumping) մոդելները: Օտարերկրյա ներդրումների ներհոսքը դեպի ինտեգրացիոն խմբավորման անդամ երկրներ ավելանում է, քանի որ խմբավորման ձևավորման հետևանքով առաջին հերթին մեծանում են ներդրումների պաշտպանությանն ուղղված միջոցառումները, ինչպես նաև օտարերկրյա ներդրողները հակված են լինում արագ մուտք գործել խմբավորման շուկաներ, որպեսզի խուսափեն հետագա հնարավոր սահմանափակումներից: Այս տեսանկյունից իհարկե հատկապես գրավիչ է ներքին սպառողական շուկայի զգալի ընդլայնումը:
7. Տարածաշրջանային ինտեգրացիոն խմբավորման ձևավորումը, որպես կանոն, նպաստում է ներդրումների ներհոսքի կտրուկ մեծացմանը, սակայն դրանք հավասարաչափ չեն բաշխվում անդամ երկրների միջև: Ներդրումները հոսում են համեմատաբար բարենպաստ բիզնես միջավայր ունեցող երկրներ, իսկ ինտեգրացիոն խմբավորման որոշ անդամներ դուրս են մնում ներդրումների հետաքրքրությունից:

8. ԵԱՏՄ շրջանակներում երկրների տնտեսական հարաբերությունների զարգացման և խորացման, համաշխարհային շուկայի ներկա պայմաններին համապատասխան ապրանքային հոսքերի ակտիվացման տեսանկյունից էական նշանակություն ունի անդամ երկրների տնտեսական զարգացման մակարդակը: ԵԱՏՄ անդամ երկրներն ունեն անցումային տնտեսություններ, որոնցում շուկայական մեխանիզմի իրացման խոչընդոտներն ու բացթողումները բազմաթիվ են, դրանցում առկա են մենաշնորհային միտումներ, կառավարման ոչ ռացիոնալ մեխանիզմներ, ուստի տարածաշրջանային տնտեսական ինտեգրումից կարճատև ժամանակաշրջանում արդյունքներ ակնկալելը իրատեսական չէ: Կառավարման մեխանիզմների կատարելագործման առումով ԵԱՏՄ շրջանակներում կարևորվում է միջկառավարական և միջխորհրդարանական մարմինների և հանձնաժողովների գործունեության ինտենսիվացումը, կոորդինացումը և յուրաքանչյուր անդամ երկրի տնտեսական ներուժին համարժեք պարտավորությունների դիֆերենցումը:
9. Եվրասիական տնտեսական միության անդամ երկրների կապիտալի շուկաները բավարար ինտեգրված չեն, քանի որ երկրները աչքի չեն ընկնում կապիտալ ներդրումների կանոնակարգված հոսքերով: Միայն Ռուսաստանի հետ ԵԱՏՄ մյուս երկրների ներդրումային համագործակցությունն է դրսևորում որոշակի կայունություն, իսկ մյուս երկրների փոխադարձ ներդրումային կապերը բավականին թույլ են: ԵԱՏՄ անդամ երկրներում դեռևս չեն ձևավորվել բավարար մրցունակ ներդրումային հնարավորություններ: Ուստի առաջարկվում է՝
- որոշակիացնել ներդրումային համագործակցության և դրանում յուրաքանչյուր անդամ երկրի մասնակցության գերակա ոլորտները,
 - համատեղել ներդրումային գործունեության ջանքերն ու գործողությունները, սահմանել երկկողմ ու բազմակողմ կարևորագույն նախագծերի իրականացման գերակայությունները,
 - հստակեցնել փոխադարձ ներդրումային նախագծերի իրականացման գործնականությունը՝ հաշվի առնելով համապատասխան խթանների ձևավորումը և այդ ոլորտում առկա խոչընդոտների վերացումը,

- ընդլայնել համատեղ ձեռնարկությունների, ընկերությունների ձևավորման հնարավորությունները, զարգացնել համագործակցությունը արդյունաբերություն, գիտատեխնոլոգիական համագործակցության ոլորտում՝ կոոպերացման սկզբունքներին համապատասխան,
- ակտիվացնել փոքր և միջին ձեռնարկությունների մասնակցությունը իրականացվող խոշորամասշտաբ ներդրումային ծրագրերին,
- ապահովել երրորդ երկրների հետ ներդրումային նախագծերի իրականացումը,
- ձևավորել ներդրումային համագործակցության այլ ինստիտուցիոնալ նախադրյալներ:

10. ՀՀ ներդրումների որակական կողմի բարելավմանը կարող են նպաստել երրորդ երկրներից իրականացվող ներդրումները: Հատկապես կարևորելով զարգացած տեխնոլոգիական համակարգ ունեցող կազմակերպությունների կողմից իրականացվող ներդրումները՝ այս ուղղությամբ արդեն ձևավորված վերազգային ներդրումային կառույցները պետք է մեծ ջանքեր գործադրեն: ԵԱՏՄ տարածաշրջանում ներդրումների հոսքերի ակտիվացմանը մեծապես կնպաստի միասնական ներդրումային քաղաքականության մշակումը, որտեղ ներդրումները, հատկապես նոր տեխնոլոգիաների ներդրման ոլորտում, կկրեն առաջնային բնույթ: Ուշադրություն պետք է դարձնել գիտական հենքի վրա իրականացվող ներդրումներին բարձր տեխնոլոգիաների ոլորտում. սա անմիջականորեն կնպաստի տեղական արտադրանքի մրցունակության բարձրացմանը համաշխարհային շուկայում:

11. Համաշխարհային տնտեսության ներկայիս պայմաններում նկատվում է ներդրումների համաշխարհային ուղղությունների փոփոխություն ԵՄ երկրներից դեպի ասիական տարածաշրջան: Սա հաշվի առնելով՝ պետք է առանձնահատուկ ուշադրություն դարձնել այնպիսի ներդրումային ծրագրերի իրականացմանը, որոնք ուղղված են ասիական տարածաշրջանի արագ զարգացող տնտեսություն ունեցող երկրներ: Այդ առումով ներդրումային հզոր նախագիծ է «Հյուսիս-Հարավ» ավտոմոբիլային միջանցքի իրականացումը, որի արդյունքում,

ՀՀ կհանդիսանա տնտեսական միջանցք Իրանից դեպի Սև ծովի նավահանգիստներ, ինչպես նաև հակառակ ուղղություններով ապրանքային հոսքերի համար:

12. Հայաստանի և Իրանի միջև համագործակցությունը կարելի է խորացնել նաև նավթավերամշակման ոլորտում: Մեր երկրի բարենպաստ աշխարհագրական դիրքը Իրանի հետ առևտրի համար, ինչպես նաև աշխարհի զարգացած երկրների հետ բարենպաստ հարաբերությունների առկայությունը, տնտեսության զարգացման բարձր տեխնոլոգիական ուղղության ձգտումը կարող են նավթավերամշակման ոլորտում համագործակցությունը դարձնել բավականին շահավետ երկու երկրների համար: Նոր տեխնոլոգիաների կիրառումը նավթավերամշակման ոլորտում կարող է և՛ Հայաստանի, և՛ Իրանի համար տնտեսական զարգացման հզոր խթան հանդիսանալ: Նման նախաձեռնությունը կյանքի կոչելու համար անհրաժեշտ է՝

- ձևավորել համապատասխան իրավական մեխանիզմներ՝ ներդրումային ռիսկերը նվազագույնի հասցնելու և փոխադարձ ներդրումները պաշտպանելու համար,
- համաձայնեցնել փոխադարձ գործողությունները ներդրումների խթանման և դրանց իրացման արդյունավետության բարձրացման և վերահսկողության մեխանիզմների սահմանման առումով,
- խրախուսել ոլորտում կատարվող ներդրումային ծրագրերում փոքր ու միջին ձեռնարկությունների և օտարերկրյա ընկերությունների մասնակցությունը՝ վերջիններիս միջոցով նոր տեխնոլոգիաների և նոու-հաուների փոխանցման գործընթացը խթանելու նկատառումներով,
- օտարերկրյա ներդրողների մասնակցությունը նավթավերամշակման արդյունաբերության զարգացմանը խթանելու համար սահմանել հարկային և ֆինանսական զեղչեր՝ հարկերից լրիվ կամ մասնակի ազատման, արտոնյալ հարկային դրույքների, հարկային զեղչերի, արագացված ամորտիզացիայի հարկային զեղչերի, մաքսատուրքերի վերադարձման կամ դրանցից ազատման ձևերով:

13. Հայաստանի և Վրաստանի ներդրումային քաղաքականության մեջ ներդրողների համար նախատեսված արտոնությունների և սահմանափակումների համակարգերը հիմնականում նմանատիպ են: Հիմնական տարբերությունն առնչվում է օրենսդրական դաշտին, մասնավորապես, եթե ներդրումների իրականացման որևէ փուլում ներդրումային կարգավորման քաղաքականությունը երկրում փոփոխվում է, ապա, ՀՀ-ում ներդրողը կարող է շարունակել իր գործունեությունը նախկին կանոնակարգի համաձայն ևս 5 տարի, իսկ Վրաստանում՝ ևս 10 տարի:

Ներդրումների ազգայնացման հարցում ևս երկու երկրների ներդրումային քաղաքականությունը տարբերվում է: ՀՀ-ում օտարերկրյա ներդրումները չեն կարող ազգայնացվել, իսկ Վրաստանում դա հնարավոր է համապատասխան դատական որոշման հիման վրա, սակայն ազգայնացման պարագայում ներդրողին տրամադրվում է ամբողջական փոխհատուցում:

14. Հայաստանի և Վրաստանի կապիտալի արտահանման ու ներմուծման բաժնեմասերի դինամիկայի վերլուծությունից կարելի է եզրակացնել, որ ուսումնասիրվող ժամանակաշրջանում երկու երկրներն էլ կորցրել են ոչ միայն իրենց ներդրումային գրավչությունը, այլև չեն տնօրինում բավարար ներդրումային ներուժի կապիտալի արտաքին շուկաներին արդյունավետ ներգրավվելու համար: Ուստի, նախնական փուլում առկա կապիտալային ռեսուրսների մոբիլիզացիան և երկու երկրների համար փոխշահավետ ներդրումային ծրագրերի իրականացումը՝ հենվելով արտադրության զարգացման համեմատական առավելությունների վրա կարող է գրավիչ լինել օտարերկրյա ներդրողների համար: Կապիտալի ներգրավման բաժնեմասի ավելացումը տնտեսության զարգացմանը զուգընթաց կխթանի նաև կապիտալի արտահանմանը:

15. Ներկայումս հետխորհրդային տարածքում, ինչպես նաև տարածաշրջանում ինտեգրացիոն համագործակցությանն ուղղված քայլերը անընդհատ բնույթ են կրում: Ուստի, տարածաշրջանային տնտեսական համագործակցության հիմնական առաջնահերթությունները պետք է լինեն՝ անդամ երկրների կայուն սոցիալ տնտեսական զարգացման ապահովումը, որը պետք է հիմնված լինի

նորարական մոդելի վրա, խորը տնտեսական և դրամավարկային քաղաքականության ստեղծման միջոցով:

16. ՀՀ տնտեսության զարգացման և ընդհանուր տնտեսական վիճակի բարելավման նպատակով նորարական տեխնոլոգիաների ներդնումը և տնտեսության մրցակցային դիրքի պահպանումը պետք է պահպանվի որպես կայուն զարգացման ապահովման առաջնային ուղղություն: Սա միանշանակ խթանում է օտարերկրյա ներդրողներին՝ բարձրացնելով ներդրումային գրավչությունը: Օտարերկրյա ներդրողները հակված են առևտրային գործունեություն հիմնադրելու այնպիսի տնտեսական միջավայրում, որտեղ առկա են կապի, տրանսպորտի, ֆինանսական ոլորտի բոլոր ժամանակակից միջոցները և տեխնոլոգիաները, ինչպես նաև բարձր որակավորում ունեցող համեմատաբար էժան աշխատուժի առաջարկը:
17. Օտարերկրյա ներդրումների ներգրավման համար կարևոր է ընդլայնել պետության կողմից կիրառվող միջոցառումների ցանկը, հատկապես հարկային և մաքսային մի շարք արտոնություններին միացնել նաև վարկային արտոնությունների փաթեթի տրամադրումը, ինչպես նաև օտարերկրյա ներդրողներին կրթական ծրագրեր իրականացնելու նպատակով իրականացվող ծախսերի փոխհատուցումը: Սա հնարավորություն կտա աշխատուժի կրթական մակարդակի բարելավմանն ուղղված լայնածավալ միջոցառումների իրականացում՝ պետական և մասնավոր հատվածների համագործակցությամբ:
18. ՀՀ համար կարևորվում է նաև գիտական և տեխնոլոգիական կլաստերների ստեղծումը: Նոր տեխնոլոգիաների ոլորտը այս առումով ամենաառաջնայինը կարող է լինել: Կլաստերներում կենտրոնացնելով հզոր գիտական և տեխնիկական ներուժ՝ այն կդառնա յուրահատուկ կրթական և գիտական կենտրոն ամբողջ տարածաշրջանի և հատկապես ԵԱՏՄ անդամ երկրների համար: Պետական քաղաքականությունը, որը կուղղորդի երկրի երիտասարդ բնակչությանը ներգրավվելու գիտական և նոր տեխնոլոգիաների զարգացման ոլորտներում, կապահովի այս կլաստերների անընդհատ զարգացումը և ռեսուրսների թարմացումը:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Գալոյան Դ., Տարածաշրջանային տնտեսական ինտեգրման հիմնախնդիրները և հեռանկարները // ատենախոսություն Ը.00.06 «Միջազգային տնտեսագիտություն» մասնագիտությամբ տնտեսագիտության դոկտորի գիտական աստիճանի հայցման համար, Երևան 2014, (296 էջ):
2. Գալոյան Դ., Տնտեսական ինտեգրման տարածաշրջանային ասպեկտները // Հեղինակային հրատարակություն, Երևան 2014, (294 էջ):
3. Դարբինյան Ա., Հայաստանը միջազգային տնտեսական ինտեգրացման գործընթացներում // Երևան 2000, (301 էջ):
4. Թադևոսյան Զ., Կապիտալի և աշխատուժի միջազգային միգրացիայի փոխազդեցության հիմնախնդիրները (ՀՀ նյութերով) // Ը.00.06 «Համաշխարհային տնտեսագիտություն» մասնագիտությամբ տնտեսագիտության դոկտորի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսություն, Երևան 2007, (313 էջ):
5. Թադևոսյան Զ. Կապիտալի և աշխատուժի միջազգային միգրացիա // Հեղինակային հրատարակություն, Երևան 2006, (313 էջ):
6. Թադևոսյան Զ., Գալոյան Դ., Միջազգային տնտեսական ինտեգրացիա // Հեղինակային հրատարակություն, Երևան 2006, (180 էջ):
7. Թորոսյան Թ., Գալոյան Դ., Հայրապետյան Գ. և այլք, Հայաստանի և Եվրամիության միջև առևտրատնտեսական կապերի կատարելագործումը // Երևան 2010, (178 էջ):
8. Հախվերդյան Դ. ՀՀ տնտեսությունը կարգավորող ինստիտուտները գլոբալացման պայմաններում // Հեղինակային հրատարակություն, Երևան 2013, (288 էջ):
9. Մարկոսյան Ա., Նազարյան Գ., Հախվերդյան Գ. Միջազգային տնտեսական հարաբերություններ // Մաս 2, Երևան 2012, (639 էջ):
10. Մուրադյան Ա., Հայ-վրացական տնտեսական կապերի բարելավումը որպես տարածաշրջանային տնտեսական համագործակցության զարգացման գործոն // «Այլընտրանք» գիտական հանդես, ապրիլ-հունիս 2014 թ. #2 (էջ 156-163):

11. Մուրադյան Ա., Եվրասիական տնտեսական միության անդամ երկրների ներդրումային հնարավորությունները // «Այլընտրանք» գիտական հանդես, հուլիս-սեպտեմբեր 2015 թ. #3 (էջ 96-104):
12. Մուրադյան Ա., Ինտեգրման գործընթացների առանձնահատկությունները Հյուսիսամերիկյան ազատ առևտրի համաձայնագրի շրջանակում // «Ֆինանսներ և էկոնոմիկա» հանդես, #1-2 (185-186) 2016թ. (էջ 70-73):
13. Մուրադյան Ա., ՀՀ, ԵԱՏՄ և հարևան պետությունների ներդրումային ոլորտում համագործակցության հնարավորությունները // «Այլընտրանք» գիտական հանդես, հունվար-մարտ 2016 թ. #1 (էջ 332-341):
14. Վարդանյան Գ. Ի., Գիտելիքահենք տնտեսություն: Հնարավորություններ և մարտահրավերներ // ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն: Երևան, 2008, 401 էջ:
15. Бабурин С.Н., Мунтян М.А., Урсул А.Д. Глобализация в перспективе устойчивого развития // М.: Магистр: ИНФРА-М, 2011, с. 9-13.
16. Багратян Г. Мегээкономика и глобальные экономические проблемы // Ереван 2013, (249 стр).
17. Брандт Б. Иностранные капиталы, их влияние на экономическое развитие страны // Print-on-Demand 2012 (469 стр).
18. Ананьев М.А., Бессонова Е.В., Вебер Ш., Бутурлина О.С., Волчкова Н.А. Единая торговая политика и решение модернизационных задач (монография в соавторстве) // Санкт-Петербург: Центр интеграционных исследований Евразийского банка развития, 2012, (238 с).
19. Быков А.И., Экономическое сотрудничество в рамках ШОС: основные направления и перспективы развития // дис. канд. эконом. наук: 08.00.14 – М., 2010, (с. 213).
20. Винокуров Е., Либман А. Две евразийские интеграции, Мировые политико-экономические процессы, (с. 47-72).
21. Газизуллин Н. Ф., Марышев А. Н., Черкасов Н. А. Международная интеграция как категория экономической науки и конкретная форма интернационализации

- хозяйственной жизни, Проблемы современной экономики // Евраз. междунар. науч.-аналит. журн. №3/4. 2002, <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=100>, (с. 64-69).
22. Гельвановский М. И. Методологические подходы к обеспечению конкурентоспособности международных интеграционных группировок в условиях глобализации // Евразийская экономическая интеграция, №1(14), февраль 2012, (с. 44-58).
23. Григорьев Г., Кондратьев С., Салихов М. Трудный выход из трансформационного кризиса (случай Грузии) // Вопросы экономики, № 10, 2008, (с. 77-95).
24. Гумилев Л.Н. Ритмы Евразии: эпохи и цивилизации // М., 1993, (576 с.).
25. Гурова И. П. Региональная торговля СНГ: «модель тяготения» // Международная экономика. 2010. № 3, (с. 43-46).
26. Густов В.А., Манько В.Х. Россия – СНГ: сотрудничество во имя развития и прогресса // СПб.; М.: АВОК Северо-Запад, 2007, (480 с.).
27. Дарбинян А. Р. К новым достижениям межрегионального сотрудничества в российско-армянских союзнических отношениях, 18-19 апреля 2011г, http://www.rau.am/rector/index.php?pid=777&rt=2&rol_id=1.
28. Демографический ежегодник Республики Беларусь, Minsk 2015, (449 с.).
29. Джадралиев М.А. Экономическое взаимодействие в агропромышленном комплексе стран СНГ // Отраслевой обзор. Евразийский банк развития, 2010, (40 с.).
30. “Исход К Востоку. Предчувствия и свершения. Утверждение евразийцев” — сборник статей четырех авторов (П. Н. Савицкого, П. П. Сувчинского, Н. С. Трубецкого и Г. В. Флоренского), 1921 София (переиздание: М., 1997), (63 с.).
31. Киреев А. Международная экономика, часть 1 // Москва 1998, (415 стр.).
32. Колесов В. П., Осьмова М. Н. Глобализация мирового хозяйства и место России // М.: ТЕИС, 2000, (с. 10-12).
33. Котляров Н. Н., Алексеев П. В., Оценка перспектив евразийской валютно-экономической интеграции (с. 25-27).
34. Кузнецов В. Что такое глобализация? // Мировая экономика и международные отношения, 1998. №2 (с. 12-24).

- 35.Ливенцев Н. Международная экономическая интеграция // Москва 2006, (430 с.).
- 36.Максимова М. Экономическая интеграция: некоторые вопросы методологии // МЭ и МО. 1969. № 5, (с. 14-28).
- 37.Мантусов В. Б. Экономическое взаимодействие стран Содружества Независимых Государств (Современное состояние, проблемы и перспективы) // М.: Восток-Запад. 2010., (с. 45-49).
- 38.Международные экономические отношения в эпоху глобализации. Учебное пособие: И.Н. Платонова, Н.Н. Ливенцев, Г.М. Костюнина, В.В. Буглай // Москва, Проспект, 2012, (с. 343-345).
- 39.Мониторинг Взаимных Инвестиций В Странах СНГ 2013, Евразийский банк развития, , Доклад № 15, 2013 (51 с.).
- 40.Нижников С.А. Евразийство в истории русской мысли и Георгий Флоровский. Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта, (с. 1-16).
41. Назарбаев Н. «В сердце Евразии» // Алматы: Атамұра, 2005, (192 с).
- 42.Обуховский В. В. Теории международной экономической интеграции, Экономика XXI века: специальный ежемесячник экономических прогнозов, планов, программ, сценариев. Москва 2007. №1, (с. 27-46).
- 43.Одинцова М., Институциональная экономика, Высшая Школа Экономики 2009, (400 с.).
- 44.Павлюк О., Евразийская концепция культуры Николая Трубецкого. Исторический обзор – сборник научных работ (часть 2). Чернигов. 2009. [URL:http://www.info-library.com.ua/books-text-10292.html](http://www.info-library.com.ua/books-text-10292.html).
- 45.Пурсиайнен К., От слов к делу, Теории интеграции и отношения ЕС – РФ, Интеграция России в ЕС. <http://www.ieras-library.ru/ruses.htm>, (с. 23-39).
- 46.Путин В., Новый интеграционный проект для Евразии – будущее, которое рождается сегодня, Известия, 03.10.2011.
- 47.Ревякин Е. В. Об эффективности региональной экономической интеграции развивающихся стран // БИКИ. 2003, № 3-5.

- 48.Робышевский С.М., Полевой Д.И., Проблемы создания единой валютной зоны в странах СНГ (с. 88-93).
- 49.Савицкий П. Н. «Евразийство» // Евразийский временник. – Берлин : Евраз. книгоизд-во, 1925, (с. 5–23).
- 50.Флоровский Г. В. Евразийский соблазн // Библиотека «Вехи», М. 2003, (с. 256).
- 51.Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. (Перевод с английского). Москва: Эксмо, 2009, (с. 9-11).
- 52.Солобозов Ю. Назарбаев – объединитель Евразии // Казахстанская правда. 2011.
- 53.Флоровский Г. В. Евразийский соблазн // Современные записки. – 2003, (с. 312–346).
- 54.Четверикова А. Российский частный бизнес в Белоруссии // Современная Европа, 2009, №1 (с. 75-86).
- 55.Шишков Ю.В. Отечественная теория региональной интеграции: опыт прошлого и взгляд в будущее // МЭ и МО. 2006. № 4, с. 59.
- 56.Шишков Ю. В. Интеграционные процессы на пороге XXI века. Почему не интегрируются страны СНГ? // М.: НП III «Тысячелетие», 2001, (480 стр).
- 57.Шифф М., Уинтерс Л. Алан Региональная интеграция и развитие // Пер. с английского, Москва, Весь мир, 2005, с. 11.
- 58.Шкваря Л. В., Международная экономическая интеграция в мировом хозяйстве // Инфра-М, 2011, (320 с.).
- 59.Шурубович А. Российско – Белорусское сотрудничество: проблемы согласования экономических интересов // Россия и новые государства Евразии, 2009, №1 (с. 32–46).
- 60.Эльянов А. Глобализация и расслоение развивающихся стран // Мировая экономика и международные отношения, 2000, №6, (с. 3-15).
- 61.Экономические новости России и Содружества, 2007, № 24.
- 62.Экономику Грузии спасла война, Бизнес Грузия, 18 ноября 2009, <http://bizzone.info/articles/1258592529.php>.
- 63.Яковлев А., Кто планирует инвестиции, несмотря на кризис, и что им мешает? // Вопросы экономики, 2009, №12, (с. 101-110).

64. Balassa B. The Theory of Economic Integration, Homewood. Irvin, 1961 (318p.).
65. Beau M. Unions douanieres el données nationales. // Economie appliqué, 1850, V. 3, (p. 121-157).
66. Baldwin, R. (1989), "The Growth Effects of 1992"// Economic Policy, V. 9, (p. 247-281).
67. Buckley, P.J. and Casson M.C. The Future of the Multinational Enterprise // Holmes & Meier: London 1976, (116p.).
68. Douglas Porter, "Free Trade at 25: How the FTA Positioned Canada for the 21st Century" Inside Policy, October 2012, (p. 1-4).
69. Dragneva R., Wolczuk K. "The Legal and Institutional Dimensions of the Eurasian Customs Union"// Eurasian Economic Integration: Law, Policy and Politics, (Cheltenham: Edward Elgar, 2013), (p. 34-60).
70. Dunning, J. H. (1992), "Transatlantic Foreign Direct Investment and the European Economic Community" // International Economic Journal Volume 6, V 1, 1992, (p. 59-82).
71. Esty, C. and Caves, R. E. (1983) "Market structure and political influence: new data on political expenditures, activity and success" // Economic Inquiry 21, (p. 24-38).
72. Emerson, M., The Economics of 1992, An assessment of the potential economic effects of completing the internal market of the European Community // Printed in Belgium, 1988, (218 p.).
73. Franko, L.G., The European Multinationals: A Renewed Challenge to American and British Big Business // Stamford, CT: Greylock 1976, (276 p.).
74. Gali J., Monetary Policy, Inflation, and the Business Cycle: An Introduction to the New Keynesian Framework and Its Applications, Second Edition // Princeton University Press 2015, (296 p.).
75. Gary Clyde Hufbauer and Jeffrey J. Schott, NAFTA Revisited: Achievements and Challenges // Institute for International Economics, October 2005, (78 p.).
76. Grant, R. (1983), "The Impact of EEC Membership upon the UK Industrial Performance", in R. Jenkins (ed.), Britain and the EEC // Proceedings of Section F

- (Economics) of the British Association for the Advancement of Science. London: Macmillan, (p. 87-110).
77. Haas Ernst B., *The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces 1950-1957* // Stanford University Press, 1958, (552 p.).
 78. Harris S., *International and interregional economics* // New York : McGraw-Hill, 1957 (564 p.).
 79. Hufbauer and Schott, *NAFTA Revisited: Achievements and Challenges* (p. 2-3).
 80. John Zysman, Andrew Schwartz, *Enlarging Europe: The Industrial Foundations of a New Political Reality* // University of California Press: University of California 1998, (p. 440-445).
 81. Kindelberger C. P., *European Integration and the International Corporation* // Columbia Journal of World Business. 1966. Vol. 1 (p. 65-73).
 82. Kindelberger C. P. (1969): "American Business Abroad", *The International Executive* 11 (78 p.).
 83. Krugman P., *International Economics: Theory and Policy* (10th Edition) Prentice Hall, 2014 (792 p.).
 84. Lederman, Maloney, and Servén, *Lessons from NAFTA for Latin America and the Caribbean* // The World Bank, 2005, (p. 8-11).
 85. Linn J., Tiomkin D. *The New Impetus towards Economic Integration between Europe and Asia* // Asia-Europe Journal. Vol. 4, No 1, 2006, (p. 31-41).
 86. Lipsey, R.E. (1990), "American Firms Facing Europe: 1992", in M. Feldstein and Y. Kosai (eds.) // *US Japan Economic Forum*, Cambridge: NBER, (29 p.).
 87. Machlup F.A., *History of Thought on Economic Integration* // L. 1977, (323 p.).
 88. Magnus Blomstrom and Ari Kokko, March 1997, *The Impact of Foreign Investment on Host Countries: A Review of the Evidence* // Working Paper, World Bank, (44 p.).
 89. Mayes, D.G. (1983), "EC Trade Effects and Factor Mobility", in A.M. El-Agraa (ed.), *Britain Within the European Community: The Way Forward* // London: Macmillan (p. 88-121).

90. Meyer-Reumann & Partners, Free Trade-Industrial Zones and Special Economic Zones in the Islamic Republic of Iran, էլեկտրոնային ռեսուրս՝ <http://meyer-reumann.com/iran-seminar/Literatures/06-FreeZones.pdf>
91. Mitany D., The Functional Theory of Politics // London School of Economics & Political Science, 1976 (294 p.).
92. Molle, W. and Morsink, R. (1991), "Intra-European Direct Investment", in B. Bürgenmeier and J.L. Muccielli (eds.), Multinationals and Europe 1992: Strategies for the Future // London and New York: Routledge, (p. 85-110).
93. Mundell, R.A. (1957), "International Trade and Factor Mobility" // American Economic Review, Vol. 47, (p. 321-335).
94. Peter L. Vesterdorf, Small and Medium-sized Enterprises and the European Union, 2006, (p. 19).
95. Robert A. Blecker and Gerardo Esquivel, NAFTA, Trade, and Development, Working Paper 10-03, Center for U.S.-Mexican Studies (San Diego), the Mexico Institute of the Woodrow Wilson Center (Washington DC), El Colegio de la Frontera Norte (Tijuana), and El Colegio de México (Mexico City), 2010, (36 p.).
96. Robert A. Pastor, The North American Idea: A Vision of a Continental Future // Oxford University Press, 2011, (264 p.).
97. Ross Perot with Pat Choate, Save Your Job, Save Our Country: Why NAFTA Must be Stopped-Now! // New York, 1993 (192 p.).
98. Russell J., Cohn R. Неофункционализм, New York 2012, 115 с. Резниченко С., Неофеодализм, Издательство Традиция 2015, (224 p.).
99. Pelkmans, J. (1984), Market Integration in the European Community. The Hague: Martinus Nijhoff (321 p.).
100. Smith, A. (1992), "Measuring the Effects of 1992", in D. Dyker (ed.), The European Economy // London and New York: Longman (p. 3-4).
101. Smith A. and Venables A., Completing the Internal Market in the European Community: Some Industry Simulations // European Economic Review, Vol.32, 1988, (p. 1501-1525).

102. Streeten P., Economic Integration: Aspects and Problems // Leyden, Siethoff, 1965, (151 p.).
103. Stevens, G.V.G. and R.E. Lipsey, (1992), "Interactions between Domestic and Foreign Investment // Journal of International Money Finance, Vol. 11, (p. 40-62).
104. Tinbergen J., International Economic Integration//Amsterdam, Elsevier, 1954 (p. 122).
105. Thomsen, S. and P. Nicolaides (1991), The Evolution of Japanese Direct Investment in Europe // New York and London: Harvester Wheatsheaf (147 p.).
106. Winters, L. A. (1996), "Lebanon's Euro-Mediterranean Agreement: Possible Dynamic Benefits", paper prepared for Lebanese Center for Policy Studies' // Conference on "Lebanese-EU Relations", Beirut, July 1-2, mimeo, (p. 33-54).
107. William Easterly, Norbert Fiess, and Daniel Lederman, "NAFTA and Convergence in North America: High Expectations, Big Events, Little Time, Economía, Fall 2003, (53 p.).
108. Yannopoulos, G.N. (1990), "Foreign Direct Investment and European Integration" // The Evidence from Journal of Common Market Studies, Vol.28, (p. 235-259).
109. Business Roundtable, NAFTA: A Decade of Growth, The Trade Partnership // Washington, DC, February 2004, (41 p.).
110. Direction of Trade Statistics, International Monetary Fund, Washington DC: 1979.
111. Eurostat International Trade and Foreign Direct investment. Luxemburg: Publications Office of the European Union, 2013, (102 p.).
112. Executive Order 12170--Blocking Iranian Government Property. National Archives, 14 Nov. 1979. Web. 07 June 2014, <http://www.archives.gov/federal-register/codification/executive-order/12170.html>.
113. Foreign direct investment statistics, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Foreign_direct_investment_statistics "Inward and outward foreign direct investment flows, annual, 1970-2013".
114. World Development Report, Washington, DC: World Bank, August 1979.
115. Mexico's Free Trade Agreements, by M. Angeles Villarreal, July 3, 2012, (21 p.).
116. Opening Markets, Creating Jobs: Estimated U.S. Employment Effects of Trade with FTA Partners // U.S. Chamber of Commerce, 2010, p. 5-6.

117. United States International Trade Commission (USITC), The likely impact on the United States of a free trade agreement with Mexico // February 1991, (130 p.).
118. U.S. International Trade Commission's Interactive Tariff and Trade Data Web, at (<http://dataweb.usitc.gov>).
119. Central Intelligence Agency - <https://www.cia.gov>.
120. ԵԱՏՄ պաշտոնական կայք՝ <http://www.evrazes.com/docs/view/347> և www.eurasiancommission.org
121. Զարգացման Եվրասիական բանկի պաշտոնական կայք՝ <http://www.eabr.org/rus/>
122. Համաշխարհային բանկի “Doing Business” կազմակերպության պաշտոնական կայք՝ <http://www.doingbusiness.org>.
123. ՀՀ ԱՎԾ պաշտոնական կայք՝ <http://armstat.am>
124. Հյուսիսամերիկյան ազատ առևտրի համաձայնագրի պաշտոնական կայք՝ <http://www.naftanow.org>
125. Ղազախստանի պետական վիճակագրական ծառայության պաշտոնական կայք՝ <http://www.stat.gov.kz>
126. Միջպետական բանկի պաշտոնական կայք՝ http://www.isbnk.org/ru/about_mission.html
127. Ռուսաստանի պետական վիճակագրական ծառայության պաշտոնական կայք՝ <http://www.gks.ru>
128. Վրաստանի պետական վիճակագրական ծառայության պաշտոնական կայք՝ www.geostat.ge
129. URL:<http://www.belgazprombank.by>
130. URL:<http://ru.kkb.kz/>
131. URL:<http://infoLine.spb.ru/>
132. URL:www.economy.ge/
133. URL:<http://unctadstat.unctad.org/>
134. URL:<http://www.freezones.ir/Default.aspx?tabid=282>

ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ

Հավելված 1

NAFTA-ի անդամ պետությունների միջև իրականացվող փոխադարձ
ներդրումային հոսքերը 1993-2014 թթ.¹³⁶ (մլն ԱՄՆ դոլար)

	Կանադայի ՕՈՒՆ-ն ԱՄՆ-ում	ԱՄՆ-ի ՕՈՒՆ-ը Կանադայում	Մեքսիկայի ՕՈՒՆ-ն ԱՄՆ- ում	ԱՄՆ-ի ՕՈՒՆ-ը Մեքսիկայում
1993	40,373	69,922	1,244	15,221
1994	41,219	74,221	2,069	16,968
1995	45,618	83,498	1,850	16,873
1996	54,836	89,592	1,641	19,351
1997	65,175	96,626	3,100	24,050
1998	72,696	98,200	2,055	26,657
1999	90,559	119,590	1,999	37,151
2000	114,309	132,472	7,462	39,352
2001	92,420	152,601	6,645	52,544
2002	92,529	166,473	7,829	56,303
2003	95,707	187,953	9,022	56,851
2004	125,276	214,931	7,592	63,384
2005	165,667	231,836	3,595	73,687
2006	165,281	205,134	5,310	82,965
2007	201,924	250,642	8,478	91,046
2008	168,746	246,483	8,420	87,443
2009	188,943	274,807	11,111	84,047
2010	192,463	295,206	10,970	85,751
2011	205,225	330,041	12,500	85,599
2012	217,800	346,080	14,458	98,377
2013	237,921	368,297	17,610	101,454
2014	261,247	386,121	17,710	107,825

¹³⁶ Աղյուսակը կազմվել է հեղինակի կողմից՝ U.S. International Trade Commission's Interactive Tariff and Trade Data Web, at <http://dataweb.usitc.gov> վիճակագրական տվյալների հիման վրա:

ԵՄ կողմից երրորդ երկրներում իրականացվող ներդրումները

2010-2013թթ. (միջին ցուցանիշը՝ մլրդ եվրո)¹³⁷

ԱՄՆ	1506.91
Շվեյցարիա	639.35
Կանադա	228.11
Բրազիլիա	231.32
Ռուսաստան	163.15
Ավստրալիա	129.95
Հոնգ-Կոնգ	121.66
Սինգապուր	117.68
Չինաստան	100.70
Ճապոնիա	99.13

Երրորդ երկրների կողմից ԵՄ-ում իրականացվող ներդրումները

2010-2013թթ. (միջին ցուցանիշը՝ մլրդ եվրո)¹³⁸

ԱՄՆ	1436.97
Շվեյցարիա	460.86
Կանադա	142.59
Բրազիլիա	95.12
Ռուսաստան	61.35
Ավստրալիա	33.53
Հոնգ-Կոնգ	52.11
Սինգապուր	61.78
Չինաստան	17.14
Ճապոնիա	147.29

¹³⁷ Աղյուսակը կազմվել է հեղինակի կողմից՝ www.eurostat.eu (Foreign direct investment statistics) http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Foreign_direct_investment_statistics և <https://data.oecd.org/fdi/fdi-stocks.htm#indicator-chart> վիճակագրական կայքերի հրապարակումների հիման վրա:

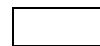
¹³⁸ նույնը

**ԵՄ անդամ երկրների կողմից ներգրավված ներդրումները 2000-2014 թթ. մինչև անդամակցությունը և
անդամակցությունից հետո (մլն ԱՄՆ դոլար) ¹³⁹**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Կիպրոս	837.59	928.64	1038.60	891.44	1084.02	1169.55	1833.91	2226.06	1413.99	3472.13	765.55	2384.11	1257.34	3497.43	679.00
Չեխիա	4985.21	5641.74	8482.05	2102.74	4974.50	11653.25	5462.63	10443.82	6451.00	2926.81	6140.58	2317.55	7984.11	3639.13	5908.50
Էստոնիա	391.28	539.29	288.73	928.00	957.12	2869.32	1796.27	2716.82	1731.14	1839.95	1598.36	340.48	1569.31	552.92	982.92
Հունգարիա	2764.06	3936.05	2993.57	2137.40	4265.73	7708.96	6817.54	3950.84	6325.44	1994.61	2201.63	6290.30	14374.98	3097.26	4039.38
Լատվիա	412.97	131.57	253.34	304.45	636.53	706.72	1663.35	2322.32	1261.39	93.94	379.53	1465.75	1109.09	903.12	473.53
Լիտվա	378.87	445.81	724.97	180.41	773.70	1028.09	1816.78	2015.01	1964.52	-13.72	799.60	1447.99	700.24	468.99	217.14
Մալթա	581.56	235.23	-418.68	959.78	395.44	675.89	1843.60	762.41	943.41	411.68	924.24	275.92	12061.22	9575.21	9278.88
Լեհաստան	9445.31	5701.17	4122.76	4587.72	12874.42	10293.37	19603.24	23560.76	14838.70	12932.11	13875.57	20615.62	7119.58	119.60	13882.85
Սլովակիա	2720.38	2274.84	5864.88	2975.67	4028.99	3109.64	5803.09	4017.25	4868.02	-6.08	1769.76	3491.29	2981.69	591.01	478.75
Սլովենիա	133.31	369.08	1620.37	305.29	825.96	587.65	643.98	1514.31	1947.49	-658.56	360.01	997.66	339.33	-143.50	1564.29
Բուլղարիա	1016.49	808.43	922.29	2088.58	3397.12	3919.97	7804.89	12388.86	9855.11	3385.35	1524.70	1849.02	1697.19	1837.23	1732.98
Ռումինիա	1056.75	1157.93	1140.65	2196.30	6435.59	6482.86	11366.87	9921.47	13908.52	4844.11	2940.12	2522.15	3198.55	3601.52	3234.01
Ֆրանսիա	43252.27	50476.82	49034.97	42498.37	32560.39	84953.76	71848.05	96221.38	64184.28	24215.00	33628.46	38547.03	16978.83	42892.29	15191.12
Գերմանիա	198276.51	26414.07	53522.96	32367.80	-10188.80	47438.91	55626.11	80208.34	8108.65	23788.52	65619.93	59317.03	20316.23	18192.71	1830.89
Իսպանիա	39575.10	28408.13	39222.57	25819.30	24760.68	25020.18	30802.38	64264.41	76992.51	10406.60	39872.51	28379.21	25696.45	41733.30	22904.12

Մինչ ԵՄ անդամակցությունը

ԵՄ անդամակցությունից հետո

¹³⁹ Աղյուսակը կազմվել է հեղինակի կողմից՝ <http://unctad.org/> կայքի "Inward and outward foreign direct investment flows, annual, 1970-2013" տվյալների բազայի ցուցանիշների հիման վրա:

ԵՄ անդամ երկրների կողմից իրականացված ներդրումները 2000-2014 թթ. մինչև անդամակցությունը և անդամակցությունից հետո (մլն ԱՄՆ դոլար) ¹⁴⁰

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Կիպրոս	168.61	245.44	508.76	571.95	689.59	550.18	887.16	1240.40	2717.34	382.82	678.88	2201.07	-281.25	3472.50	2175.58
Չեխիա	42.84	165.35	206.46	206.16	1014.30	-18.74	1467.97	1620.19	4323.10	949.47	1166.82	-327.40	1790.21	4019.16	-529.30
Էստոնիա	61.45	201.79	131.63	155.03	268.91	691.44	1105.99	1747.05	1113.53	1547.43	142.11	-1452.42	1029.94	375.09	235.89
Հունգարիա	620.48	368.07	278.11	1643.99	1118.77	2178.84	3876.94	3621.25	2234.07	1882.68	1147.61	4663.44	11678.14	1868.48	3380.86
Լատվիա	12.13	17.73	3.27	49.41	109.70	128.20	170.50	368.99	243.06	-62.22	19.04	61.86	192.37	411.45	136.77
Լիտվա	3.70	7.10	16.65	38.00	262.76	345.60	291.25	597.33	336.14	197.53	-5.76	55.35	392.26	191.82	-36.00
Մալթա	20.03	8.74	-26.23	544.78	6.96	20.59	29.83	6.90	457.04	136.35	129.91	4.30	2573.91	2603.05	2335.29
Լեհաստան	17.03	-88.91	228.67	304.96	900.03	3436.89	8883.20	5404.72	4414.26	4699.15	7226.48	8154.99	-2656.10	-3298.72	5204.25
Սլովակիա	40.64	92.67	15.62	339.71	-28.12	191.43	632.38	672.84	550.11	904.41	946.13	713.20	8.36	-422.55	-123.39
Սլովենիա	64.78	144.29	156.03	475.48	547.53	641.16	861.88	1864.55	1467.83	262.36	-207.18	117.59	-258.85	-223.03	-9.33
Բուլղարիա	3.04	7.79	27.29	26.30	-205.62	309.78	176.76	282.22	764.79	-94.88	230.32	163.34	325.12	186.69	505.91
Ռումինիա	-12.90	-16.11	16.94	40.63	69.53	-31.09	422.76	279.21	273.92	-87.52	-21.39	-32.79	-113.81	-280.70	-77.02
Ֆրանսիա	177448.87	86767.01	50440.92	53146.94	56734.52	114977.86	110673.02	164309.82	155047.42	107135.86	64574.96	59551.96	31639.06	24997.35	42869.09
Գերմանիա	56557.05	39683.64	18946.50	5821.56	20546.82	75892.79	118701.03	170617.46	72757.83	69638.80	126310.35	80971.15	66089.42	30109.18	112227.04
Իսպանիա	58213.27	33106.36	32714.73	28717.46	60531.68	41829.47	104248.03	137051.71	74717.21	13070.24	37843.80	41164.17	-3981.86	25828.53	30688.22

 Մինչ ԵՄ անդամակցությունը

 ԵՄ անդամակցությունից հետո

¹⁴⁰ Աղյուսակը կազմվել է ինտերնետի կողմից՝ <http://unctad.org/> կայքի՝ Inward and outward foreign direct investment flows, annual, 1970-2013¹ տվյալների բազայի ցուցանիշների հիման վրա:

Հավելված 6

ԵԱՏՄ անդամ երկրների ներդրումների ներգրավման դինամիկան 2000-2014 թթ. (մլն ԱՄՆ դոլար) ¹⁴¹

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Բեկառուս	118.80	95.80	247.10	171.80	163.80	306.60	357.10	1807.30	2187.90	1876.50	1393.40	4002.40	1463.60	2232.70	1798,2
Հայաստան	104,2	69,9	110,7	122,9	247,1	292,1	466,5	667,7	943,7	760,0	529,3	515,2	488,8	370,2	382,8
Ղազախստան	1282.52	2835.00	2590.22	2092.03	4157.21	2546.07	7611.17	11972.84	16818.89	14275.89	7456.12	13760.29	13784.78	9738.52	9562,1
Ռուսաստանի Դաշնություն	2714.23	2748.29	3461.13	7958.12	15444.37	15508.06	37594.76	55873.68	74782.91	36583.10	43167.77	55083.63	50587.56	79262	20957,7
ԵԱՏՄ	4115.55	5679.08	6298.45	10221.95	19765.38	18360.73	45563	69653.82	93789.70	52735.49	52017.29	72846.32	65835.94	91233.22	32700,7
ԱՊՀ	5299.10	7138.21	8960.70	15513.35	26407.6	29038.26	52733.40	78133.96	109113.06	64672.8	65517.11	88135.39	80654.59	103240.9	42134,8

¹⁴¹ Աղյուսակը կազմվել է հեղինակի կողմից՝ Inward and outward foreign direct investment flows, annual, 1970-2013, տվյալների բազայի հիման վրա, <http://unctadstat.unctad.org/>:

Ցուցիչների հաշվարկման նպատակով օգտագործված հիմնական բանաձևերը

Ցուցիչ	Բանաձև
Օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների կշիռ (FDI_{ij})	$FDI_{ij} = Average \frac{FDI_i^t / NGDP_i^t}{FDI_i^t / NGDP_i^t + FDI_j^t / NGDP_j^t}$
Արտարժույթի փոխարժեքի կայունություն (E_{ij})	$SD(E_{ij}) = SD\left(\ln \frac{E_{ij}^t}{E_{ij}^{t-1}}\right)$
Արդյունաբերական արտադրության ծավալ (IP_{ij})	$SD(IP_{ij}) = \left SD\left(\ln \frac{IP_i^t}{IP_i^{t-1}}\right) - SD\left(\ln \frac{IP_j^t}{IP_j^{t-1}}\right) \right $
Ինֆլյացիոն կայունություն (CPI_{ij})	$SD(CPI_{ij}) = \left SD\left(\ln \frac{CPI_i^t}{CPI_i^{t-1}}\right) - SD\left(\ln \frac{CPI_j^t}{CPI_j^{t-1}}\right) \right $
Արժույթային ցնցումներ (M_{ij})	$SD(M_{ij}) = \left SD\left(\ln \frac{M_i^t}{M_i^{t-1}}\right) - SD\left(\ln \frac{M_j^t}{M_j^{t-1}}\right) \right $
Իրական ցնցումներ (Y_{ij})	$SD(Y_{ij}) = \left SD\left(\ln \frac{RGDP_i^t}{RGDP_i^{t-1}}\right) - SD\left(\ln \frac{RGDP_j^t}{RGDP_j^{t-1}}\right) \right $
ՀՆԱ մոնետարիզացիա (GDP_{ij})	$FDI_{ij} = Average \frac{M_i^t / NGDP_i^t}{M_i^t / NGDP_i^t + M_j^t / NGDP_j^t}$

Էմպիրիկ միջնյուղային հետազոտությունում ներառված ցուցիչներ

ՕՈՒՆ	Արտարժույթի փոխարժեքի կայունություն	Արդյունաբերակա ն արտադրության ծավալ	Ինֆլյացիոն կայունություն	Արժույթային ցնցումներ	Իրական ցնցումներ	ՀՆԱ մոնետարիզացիա
0.6711	0.0807	0.0323	0.0088	0.0081	0.028	0.3573
0.3944	0.0779	0.0392	0.0019	0.0328	0.0723	0.4249
0.5798	0.1745	0.0773	0.1283	0.0073	0.0511	0.4864
0.1556	0.058	0.036	0.0515	0.031	0.0904	0.4727
0.3123	0.0723	0.1101	0.0104	0.0331	0.0812	0.4884
0.786	0.1614	0.1445	0.0538	0.0119	0.0045	0.3498
0.2599	0.0729	0.105	0.0167	0.0687	0.0738	0.3392
0.6444	0.0969	0.0276	0.036	0.043	0.0651	0.5091
0.2423	0.0303	0.0069	0.0108	0.041	0.0443	0.5688
0.4328	0.2132	0.045	0.1371	0.0009	0.0791	0.6301
0.0769	0.0611	0.0038	0.0603	0.0228	0.0624	0.617
0.1848	0.0763	0.0778	0.0192	0.025	0.0532	0.6322
0.6549	0.1486	0.1123	0.0627	0.0037	0.0235	0.4901
0.1467	0.0677	0.0727	0.0079	0.0606	0.0458	0.4796
0.0682	0.1038	0.0599	0.0449	0.0511	0.0371	0.651
0.6761	0.2109	0.0381	0.1264	0.0401	0.1234	0.5626
0.2116	0.0414	0.0032	0.0495	0.0638	0.0181	0.5492
0.4118	0.0582	0.0709	0.0085	0.0659	0.0089	0.5643
0.8541	0.1473	0.1053	0.0519	0.0447	0.0678	0.4209
0.3504	0.064	0.0658	0.0187	0.1015	0.0015	0.4112
0.7305	0.0818	0.0668	0.0341	0.0101	0.0072	0.5841
0.1157	0.207	0.0412	0.0768	0.0237	0.1415	0.4861
0.2738	0.2187	0.0328	0.1179	0.0259	0.1323	0.502
0.7144	0.2647	0.0673	0.0745	0.0046	0.0556	0.361
0.2218	0.1826	0.0277	0.145	0.0614	0.125	0.3511
0.4544	0.2038	0.1049	0.0923	0.0502	0.1162	0.5227
0.7137	0.033	0.074	0.0411	0.0021	0.0092	0.5158
0.9578	0.1477	0.1085	0.0024	0.0191	0.0859	0.3736
0.6632	0.0592	0.0689	0.0682	0.0377	0.0165	0.3639
1.898	0.0614	0.0637	0.0154	0.0739	0.0253	0.5363
0.8873	0.1484	0.0345	0.0434	0.0212	0.0767	0.3597

0.4339	0.0769	0.0051	0.0271	0.0356	0.0073	0.3493
1.6228	0.0636	0.1377	0.0256	0.0761	0.0161	0.5207
0.0859	0.1479	0.0396	0.0706	0.0568	0.0694	0.4896
0.2547	0.1405	0.1722	0.0178	0.0549	0.0606	0.6586
1.5292	0.0803	0.1326	0.0528	0.1117	0.0087	0.6691

Հավելված 9

Հետազոտության վերաբերյալ հիմնական տեղեկատվություն

Contains data from C:\Users\user\Desktop\A.dta
 obs: 36
 vars: 7 24 Feb 2016 22:23
 size: 1,008

variable name	storage type	display format	value label	variable label
fdi	float	%8.0g		FDI
ex	float	%8.0g		EX
ind	float	%8.0g		IND
inf	float	%8.0g		INF
mon	float	%8.0g		MON
rs	float	%8.0g		RS
gm	float	%8.0g		GM

Կատարվել է 36 դիտարկում 7 փոփոխականների միջոցով՝ FDI, EX, IND, INF, MONET, RS, GM:

Հավելված 10

Ցուցիչների առավելագույն և նվազագույն գործակիցները

. sum

Variable	Obs	Mean	Std. Dev.	Min	Max
fdi	36	.5455556	.4327945	.07	1.9
ex	36	.1144444	.0626758	.03	.26
ind	36	.0669444	.0419401	0	.17
inf	36	.0505556	.0409839	0	.15
mon	36	.0386111	.0277903	0	.11
rs	36	.0555556	.0392388	0	.14
gm	36	.49	.1009385	.34	.67

Արդյունքում ստացվել են 7 փոփոխականների առավելագույն և նվազագույն ցուցանիշները, օրինակ ՕՌԻՆ-ների դեպքում նվազագույնը 0.07, իսկ առավելագույնը՝ 1.9:

Հավելված 11

Ցուցիչների միջև առկա կոռելացիայի մակարդակը

```
. correlate
(obs=36)
```

	fdi	ex	ind	inf	mon	rs	gm
fdi	1.0000						
ex	-0.0593	1.0000					
ind	0.3866	0.0901	1.0000				
inf	-0.1257	0.6875	-0.2001	1.0000			
mon	0.1886	-0.3572	0.1531	-0.1950	1.0000		
rs	-0.3224	0.6298	-0.2012	0.4990	-0.1735	1.0000	
gm	-0.0416	-0.1454	0.0749	0.0483	0.1436	-0.0635	1.0000

Հավելված 12

Կոռելացիայի հիման վրա հաշվարկված ցուցիչներ

```
. reg fdi ind inf mon rs gm
```

Source	SS	df	MS	Number of obs =	36
Model	1.57853287	5	.315706574	F(5, 30) =	1.90
Residual	4.97735591	30	.165911864	Prob > F =	0.1234
Total	6.55588878	35	.187311108	R-squared =	0.2408
				Adj R-squared =	0.1142
				Root MSE =	.40732

fdi	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]
ind	3.506472	1.700825	2.06	0.048	.0329242 6.980019
inf	1.284063	1.978616	0.65	0.521	-2.756811 5.324936
mon	1.929871	2.577399	0.75	0.460	-3.33388 7.193622
rs	-3.31061	2.052247	-1.61	0.117	-7.501857 .8806369
gm	-.4707089	.6953756	-0.68	0.504	-1.890855 .9494376
_cons	.5859559	.3833268	1.53	0.137	-.1969018 1.368814

Հավելված 13

VIF տեստավորում

```
. vif
```

Variable	VIF	1/VIF
inf	1.39	0.720873
rs	1.37	0.731003
mon	1.08	0.923973
ind	1.07	0.931606
gm	1.04	0.962182
Mean VIF	1.19	

Բազմակոռելացում առկա չէ, քանի որ vif արժեքը ստացվել է 1.19:

Հավելված 14

HETTEST տեստավորում

```
. hettest

Breusch-Pagan / Cook-Weisberg test for heteroskedasticity
Ho: Constant variance
Variables: fitted values of fdi

chi2(1)      =      3.77
Prob > chi2   =      0.0523
```

Մոդելը հետերոսկեդաստիկ է, քանի որ «p» արժեքը գրեթե 0.05 է, ուստի մենք պետք է ուղղափառե՞նք մոդելը:

Հավելված 15

OVTEST տեստավորում

```
. ovtest

Ramsey RESET test using powers of the fitted values of fdi
Ho: model has no omitted variables

F(3, 27) =      0.63
Prob > F =      0.6018
```

Իրականացվել է ovtest՝ տեսնելու, թե արդյոք ունենք պակաս ցուցանիշ մոդելում. չունենք, քանի որ ստացվել է 0.6018 ցուցանիշը:

Հավելված 16

Հետազոտության արդյունքում ստացված վերջնական ցուցանիշներ

```
. reg fdi ind inf mon rs gm, robust
```

Linear regression	Number of obs =	36
	F(5, 30) =	3.28
	Prob > F =	0.0176
	R-squared =	0.2408
	Root MSE =	.40732

fdi	Coef.	Robust Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
ind	3.506472	1.655753	2.12	0.043	.1249731	6.88797
inf	1.284063	1.470023	0.87	0.389	-1.718124	4.28625
mon	1.929871	2.899716	0.67	0.511	-3.992138	7.85188
rs	-3.31061	1.477769	-2.24	0.033	-6.328616	-.292604
gm	-.4707089	.6380427	-0.74	0.466	-1.773766	.832348
_cons	.5859559	.3619788	1.62	0.116	-.1533034	1.325215

Ստացվել են փոփոխականների գործակիցները, ստանդարտ սխալները և այլ հիմնական ցուցանիշներ:

ՌԴ հետ համեմատական վերլուծության ցուցիչներ

	ՕՈՒՆ-ների կշիռ	Արտարժույթի փոխարժեքի կայունություն	Արդյունաբերական արտադրության ծավալ	Ինֆլյացիոն կայունություն	Արժույթային ցնցումներ	Իրական ցնցումներ	ՀՆԱ մոնետարիզացիա
Հայաստան	0.671054	0.0806619	0.0323	0.008827668	0.008148896	0.027993	0.357314
Ադրբեջան	0.931841	0.10379598	0.0599	0.04487571	0.05110888	0.037098	0.348953
Բելառուս	0.567199	0.21324022	0.045	0.137138794	0.000881291	0.079127	0.369873
Վրաստան	0.815166	0.07630051	0.0778	0.01923884	0.024969089	0.053168	0.367835
Իրան	0.345064	0.14860293	0.1123	0.062673474	0.003742686	0.023537	0.509929
Ղազախստան	0.757703	0.030254	0.0069	0.010771289	0.040976452	0.0443	0.431214
Ղրղզստան	0.923102	0.0610779	0.0038	0.060296348	0.02282303	0.062374	0.382977
Թուրքիա	0.85326	0.06767	0.0727	0.007887676	0.060559949	0.045841	0.520374
Միջինը	0.73304863	0.0977	0.05134	0.04396	0.02665	0.04668	0.41106
Միջինի կեսը	-	0.04885	0.02567	0.02198	0.01333	0.02334	-

